

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Η ΣΙΚΕΛΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΣΕ ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΗ ΜΕ ΤΟ ΔΙΟΔΩΡΟ ΤΟΝ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Της
Παρασκευής Α. Αναγνωστοπούλου
Πτυχιούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2016

Επιβλέπων Καθηγητής: Κωνσταντινόπουλος Α. Βασίλειος, Καθηγητής
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες : **Βολονάκη Ελένη**, Επίκουρος Καθηγήτρια Πανεπιστημίου
Πελοποννήσου.

Ευσταθίου Αθανάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής Ιονίου
Πανεπιστημίου.

Καλαμάτα, Ιανουάριος 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4-23
α)Θουκυδίδης.....	4-2
α1)Το ύφος του Θουκυδίδη	8-13
α2)Γλώσσα.....	13-14
α3)Το πνευματικό υπόβαθρο.....	14-23
β)Διόδωρος ο Σικελιώτης	24-27
β1)Η ζωή του	24-25
β2)Το έργο του.....	25-27
β3)Το δέκατο τρίτο βιβλίο.....	27
2.ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ	28-116
α)Η μεγάλη Αθηναϊκή εκστρατεία στη Σικελία και ο Αθηναϊκός επεκτατισμός.....	28-32
β) Οι πρωταγωνιστές της Σικελικής εκστρατείας.....	33-48
Οι Αθηναίοι	
I. Αλκιβιάδης.....	33-38
II. Ο Νικίας.....	38-41
III. Ο Λάμαχος.....	42-43
IV. Ο Δημοσθένης.....	43
V. Ευρυμέδων.....	44
Οι Συρακούσιοι	

I. Ο Ερμοκράτης.....	45-46
II. Ο Γύλιππος.....	47-48
γ) Οι πολιτικές ίντριγκες και η στρατηγική του πολέμου.....	49-57
δ) Η ειρήνη του Νικία – Μια προσωρινή ειρήνη.....	58-61
ε) Προηγούμενες συγκρούσεις.....	62-64
στ) Η απόφαση για νέα εκστρατεία.....	65-66
ζ) Ο ακρωτηριασμός των ερμαϊκών στηλών.....	66-67
η) Ο Νικίας και ο Αλκιβιάδης (Δημηγορίες) και οι αποφάσεις της Εκκλησίας του δήμου.....	67-73
θ) Το πρώτο στάδιο της εκστρατείας.....	74-82
ι) Ο πρώτος χειμώνας της εκστρατείας και η διπλωματική δράση των δύο πλευρών.....	82-86
ια) Οι Αθηναίοι πολιορκούν τις Συρακούσες.....	87-90
ιβ) Η άφιξη του Γυλίππου στις Συρακούσες.....	91-96
ιγ) Αθηναίοι και Συρακούσιοι συγκρούονται στη θάλασσα.....	96-101
ιδ) Η άφιξη του Δημοσθένη και η μάχη στις Επιπολές.....	101-104
ιε) Η τελική ήττα των Αθηναίων στη θάλασσα.....	105-107
ιστ) Η αναχώρηση.....	108-110
ιζ) Επακόλουθα της εκστρατείας.....	111-116
3) Επίλογος.....	117-119
Βιβλιογραφία.....	120-124

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) Θουκυδίδης

Ο Θουκυδίδης, γιος του Ολόρου, γεννήθηκε στο δήμο Αλιμούντα της Αττικής από πλούσια αριστοκρατική οικογένεια, η οποία είχε δεσμούς με το βασιλικό οίκο της Θράκης και τους μεγάλους στρατηγούς Μιλτιάδη και Κίμωνα. Τις πληροφορίες για τη ζωή του τις αντλούμε άμεσα ή έμμεσα από το έργο του.

Ο Θουκυδίδης είναι ο ιστορικός που κατέγραψε τα γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου, από το 431 έως το 404. Έζησε το τέλος του πολέμου, όπως αναφέρει στο πέμπτο βιβλίο της ιστορίας του, αλλά δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει τη συγγραφή του έργου. Περιγράφει τα είκοσι πρώτα χρόνια του εικοσιεπταετούς πολέμου και η αφήγησή του σταματά το χειμώνα του 411-410.

Στο πρώτο βιβλίο, το οποίο θα λέγαμε πως είναι μια εκτεταμένη εισαγωγή, κάνει αναδρομή στο παρελθόν με σκοπό ν' αποδείξει ιστορικά τη σημασία του πολέμου. Κάνει διάκριση μεταξύ της ανομολόγητης αιτίας, όπως λέει κι ο ίδιος ο Θουκυδίδης “ἀληθεστάτην πρόφασιν”, και των αφορμών “κι ερμηνεύει τη σύρραξη με βάση το φόβο τον οποίο ενέπνευσε στη Σπάρτη η ανάπτυξη της αθηναϊκής ηγεμονίας”¹. Αναφέρεται στα στάδια διαμόρφωσης της ηγεμονίας κατά τη διάρκεια πενήντα χρόνων που προηγήθηκαν του πολέμου, της λεγόμενης Πεντηκονταετίας. Η κατ' εξοχήν αφήγηση του πολέμου ξεκινάει με το δεύτερο βιβλίο, το οποίο καλύπτει τα τρία πρώτα χρόνια του πολέμου. Ξεκινάει με την επίθεση των Αθηναίων εναντίον των Πλαταιών, που ήταν πιστή στην Αθήνα. Γίνεται αναφορά στην εισβολή των στρατευμάτων της Σπάρτης στην Αθήνα και του επιταφίου λόγου του Περικλή στο τέλος του πρώτου χρόνου του πολέμου. Στο δεύτερο χρόνο του πολέμου, η πόλη των Αθηνών πλήττεται από την επιδημία που την αποδεκάτισε και τον θάνατο του Περικλή. Στον τρίτο χρόνο του πολέμου, εντείνονται οι στρατιωτικές επιχειρήσεις· οι Σπαρτιάτες επιτίθενται δια θαλάσσης στους Αθηναίους, ενώ οι Αθηναίοι συνάπτουν

---

¹Said, Trede, Boulluec, (2001), 230.

συμμαχία με τους Θράκες. Στο τρίτο βιβλίο, μεταφερόμαστε από το τρίτο έτος του πολέμου στο έκτο. Οι εισβολές των Σπαρτιατών στην Αθήνα γίνονται πιο τακτικές και διάφορες παράλληλες αφηγήσεις, όπως της αποστασίας της Μυτιλήνης, δείχνουν την αυξημένη ωμότητα αυτού του πολέμου. Στο τέταρτο βιβλίο, η Σπάρτη αναγκάζεται να ζητήσει ειρήνη, μετά την αποτυχία στη Σφακτηρία και στην Πύλο. Η Αθήνα είναι γεμάτη επιτυχίες, ενώ η Σπάρτη βασισμένη στον Βρασίδα, στο τέλος του τέταρτου βιβλίου εκστρατεύει εναντίον της Θράκης και προσπαθεί να πάρει με το μέρος της πόλεις που βρίσκονταν στην αθηναϊκή ηγεμονία. Ο Κλέων και ο Βρασίδας σκοτώνονται στην Αμφίπολη, καθώς και η ανάγκη να λάβουν τέλος οι αποστασίες, οδηγούν τους δύο στρατούς στη συνθηκολόγηση. Στο πέμπτο βιβλίο, αναλύονται εκτενώς αυτά τα γεγονότα, ενώ στην περίοδο ειρήνης συμβαίνουν δύο σημαντικά γεγονότα: η μάχη της Μαντινείας και η εκστρατεία των Αθηναίων εναντίον της Μήλου (γεγονός που θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία). Στο έκτο και στο έβδομο βιβλίο γίνεται η αφήγηση της αθηναϊκής εκστρατείας στη Σικελία. Περιγράφουν τις κορυφαίες στιγμές του πολέμου και αντιτίθενται στο όγδοο βιβλίο που δεν έχει ολοκληρωθεί.

Όσον αφορά τη μέθοδο του Θουκυδίδη, αυτή είναι η απαίτηση της ακρίβειας. Αυτό τον οδηγεί στο να επιλέξει έναν τρόπο χρονολόγησης βάσει των εποχών του έτους. Ένα άλλο χαρακτηριστικό του, εν αντιθέσει με τον Ηρόδοτο, είναι ο αποκλεισμός κάθε μυθολογικής ή θρησκευτικής ερμηνείας. Απορρίπτει το θεοκυβέρνητο κοσμοείδωλο. Τη ροή των γεγονότων καθορίζει ο ανθρώπινος παράγοντας και όχι η ειμαρμένη ούτε κάποια θεότητα. Δεν συνυπολογίζει στο έργο του τις ανεκδοτολογικές μαρτυρίες και αποκλείει το υπερφυσικό στοιχείο. Η ανάλυση των αιτιών, κατέχει πρωτεύοντα ρόλο στη συγγραφή του. Κάθε γεγονός που μνημονεύεται, συνοδεύεται και από στοιχεία που το ερμηνεύουν, όπως π.χ. ψυχολογικά κίνητρα ή οικονομικές αφορμές. ‘‘Τίποτε δεν πρέπει να διαταράξει την τελειότητα της αιτιολογικής αλληλουχίας’’². Καθήκον του ανθρώπου που βρίσκεται στο τιμόνι είναι η λογική κατάστροψη σχεδίων, που μόνο αυτή μπορεί να εξασφαλίσει την επιτυχία, ως εκεί που μπορεί να φτάσει η ανθρώπινη πρόβλεψη. Όλα

---

² Said, Trede, Boulluec, (2001), 250.

τα σημαντικά πρόσωπα του έργου του Θουκυδίδη μας δείχνονται σαν άνθρωποι που σχεδιάζοντας και ζυγίζοντας τις δυνατότητες κοιτάζουν το μέλλον. Όσο πιο μακριά φτάνει το μυαλό τους (γνώμη) για να συλλάβουν την κατάσταση και να εκτιμήσουν το παιχνίδι των δυνάμεων, τόσο μεγαλύτερη είναι η ελπίδα της επιτυχίας³.

Ο Θουκυδίδης προβαίνει σε μια σαφή μεθοδολογική διαπίστωση σε σχέση με την κριτική των πηγών. Ο ιστορικός δηλώνει ότι βασίστηκε στην προσωπική παρατήρηση των γεγονότων (με έναν τρόπο που δεν διαφέρει από την αυτοψία του Ηρόδοτου) και, όσο αυτό ήταν δυνατό, στις πληροφορίες αυτοπτών μαρτύρων· δεν υιοθέτησε όμως παθητικά τις πληροφορίες του πρώτου τυχόντος, αλλά εξέτασε σε βάθος μία προς μία τις μαρτυρίες που συνέλεξε. Ο Θουκυδίδης γνωρίζει καλά ότι για το ίδιο γεγονός διαφορετικοί μάρτυρες καταθέτουν μαρτυρίες ακόμα και εντυπωσιακά αποκλίνουσες μεταξύ τους, είτε λόγω των ανακριβειών της μνήμης είτε λόγω αλλοιώσεων, περισσότερο ή λιγότερο σκόπιμων, που προέρχονται από τις πολιτικές πεποιθήσεις του καθενός. Η τελική επιδίωξη είναι, επομένως, η προσήλωση στην αλήθεια, η οποία επιτυγχανόταν καλύτερα στην αφήγηση των σύγχρονων γεγονότων χάρη στη δυνατότητα της άμεσης εμπειρίας και στην εγκυρότητα των μαρτύρων. Σε αντιδιαστολή με τον Ηρόδοτο, ο οποίος προέβaine στην παράθεση των διαφορετικών εκδοχών, ο Θουκυδίδης απορρίπτει την αρχή του «λέγειν τα λεγόμενα» και επιχειρεί μία κριτική επιλογή των αντιφατικών πληροφοριών που συλλέγει· ωστόσο παραθέτει μόνο την εκδοχή που αποδεικνύεται αληθινή ή αληθοφανής ύστερα από προσεκτική κρίση, αποκλείοντας εντελώς άλλες παράλληλες εκδοχές. Το κριτήριο αυτό που μπορεί να φαίνεται προτιμότερο σε σχέση με εκείνο του Ηροδότου, γιατί δείχνει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στην ορθολογική κριτική των αιτιών, στην πραγματικότητα κρύβει μία μεγάλη παγίδα, αφού η γνώμη του ιστορικού ενδέχεται να έχει επιβάλει τον αποκλεισμό και την απώλεια αποφασιστικών παραδόσεων για την ανασύνθεση των γεγονότων⁴.

---

³ Lesky (2006), 663-664.

⁴ Montanari (2010), 530.

Η θουκυδιδική ιστορική αντίληψη σε μια θεμελιώδη για την ανάπτυξη του είδους στροφή κλείνει ερμητικά την πόρτα στις υπερφυσικές δυνάμεις και προσπαθεί να εντοπίσει την αρχή της αιτιότητας των γεγονότων αποκλειστικά και μόνο στον άνθρωπο. Ακόμα και η αρχή της τυχαιότητας εξετάζεται από την οπτική της ορθολογιστικής ερμηνείας της ιστορίας που εφαρμόζεται σε ολόκληρο το θουκυδιδικό έργο. Επομένως, η τύχη αποβάλλει τη μεταφυσική της αιτιολογία και από υπερφυσική δύναμη που επηρεάζει την εξέλιξη των γεγονότων μετατρέπεται απλά στον απρόβλεπτο παράγοντα που δεν μπορεί να υπολογίσει ο ανθρώπινος νους. Έτσι, η ιστορία παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα των ανθρώπινων σχεδιασμών και πράξεων των οποίων η διαλεκτική σχέση θα πρέπει να αναλυθεί σε βάθος, προκειμένου να αποκαλυφθούν οι δυνάμεις που τις κινούν. Τώρα η ιστοριογραφία δεν είναι μια απλή καταγραφή πράξεων του παρελθόντος, έστω και λεπτομερειακά ακριβής, αλλά αναβαθμίζεται σε μια προσπάθεια εμπειριστατωμένης αναζήτησης των δυνάμεων που δρουν πάντα στο βάθος των πραγμάτων. Με την αντίληψη αυτή, ο Θουκυδίδης γίνεται ο θεμελιωτής της επιστημονικής ιστοριογραφίας. Αποφασιστική στην κατεύθυνση αυτή είναι η διάκριση ανάμεσα στα πραγματικά αίτια και τις αφορμές, που αναγορεύεται από τον Θουκυδίδη σε σημαντικό εργαλείο ακριβούς ανάλυσης και αντικειμενικότητας. Το πόσο σημαντική είναι αυτή η διάκριση καταφαίνεται από τη διακρίβωση των αιτιών του Πελοποννησιακού πολέμου, που ταξιθετούν τον ιστορικό στους πρωτοπόρους αναλυτές των διεθνών σχέσεων. Πολιτικοκοινωνικά και οικονομικά κίνητρα αναδύονται ως αποφασιστικοί παράγοντες ιστορικής εξέλιξης μέσα από συγκεκριμένες εκδηλώσεις, όπως στάσεις, εκστρατείες, αποστασίες, ενώ η ανάδειξη της προσωπικότητας στην εξέλιξη των γεγονότων δεν λειτουργεί με τον τρόπο της απόλυτης ευθύνης, όπως στον Ηρόδοτο, αφού η δράση δεν οργανώνεται γύρω από τα πρόσωπα, αλλά γύρω από ένα πολυσύνθετο παιχνίδι δυνάμεων στο οποίο τα πρόσωπα είναι μέτοχοι. Επομένως, αποκαλύπτοντας ο ιστορικός τα κίνητρα των ανθρώπινων πράξεων φωτίζει ολόπλευρα και σε βάθος τα γεγονότα και προσδιορίζει τη διαλεκτική τους σχέση, αναδεικνύοντας έτσι την επιστημονική ιστοριογραφία. Ο ίδιος ο Θουκυδίδης με την αρνητική κριτική που ασκεί στους προγενέστερους ποιητές και λογογράφους για την παραποίηση που επέφεραν στα γεγονότα είτε μέσω της μυθώδους διόγκωσής τους,

είτε μέσω της επιδιωκόμενης διηγηματικής απόλαυσης, έχει τη βεβαιότητα ότι η πραγματική ιστοριογραφία εγκαινιάζεται με το έργο του, αφού αυτή συνεπάγεται παραίτηση από οποιοδήποτε στολίδι και προσήλωση στην ακρίβεια. Η ευλαβικά τηρούμενη αποφυγή διατύπωσης προσωπικών κρίσεων από τον Θουκυδίδη πρέπει να θεωρηθεί φυσιολογική συνέπεια της πρόθεσής του για αντικειμενική παράθεση των γεγονότων, αφού οι προσωπικές εκτιμήσεις υπονομεύουν σοβαρά την αυθεντικότητά τους⁵.

α1) Το Ύφος στον Θουκυδίδη

Οι αρχαίοι κριτικοί του ύφους στο σύνολό τους και ιδιαίτερα ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς, μη μπορώντας να κατανοήσουν την ιδιαιτερότητα του θουκυδίδειου ύφους, επέκριναν τα κυριότερα χαρακτηριστικά του, δηλαδή την αφαιρετικότητα, την πυκνότητα και την ποικιλία.

Δεν αντιλήφθηκαν τη σημασία του αντιθετικού ύφους, που από εκφραστικό όργανο της σοφιστικής ρητορικής προσαρμόστηκε τώρα από τον Θουκυδίδη, για να υπηρετήσει την ιστοριογραφία. Ο ρητορικός αυτός πεζός λόγος δηλαδή δεν εξυπηρέτησε τον ιστοριογράφο μόνο στη σύνθεση των δημηγοριών, που καλύπτουν τα δύο πέμπτα του έργου του, αλλά χρησιμοποιήθηκε και ως κύριο όργανο ανάλυσης των καταστάσεων⁶.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του θουκυδίδειου ύφους, όσον αφορά στη δομή του, είναι τα εξής:

---

⁵ Κωνσταντινόπουλος Β. (2013), 32-34.

⁶ Κωνσταντινόπουλος Β. – Πανομήτρος Δ. (2010), 95-115.

i. Εξωτερική και εσωτερική αντίθεση

Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό είναι το αντιθετικό κτίσιμο των περιόδων, δηλαδή η αντιπαράθεση των προτάσεων, που επιτυγχάνεται όχι μόνο εξωτερικά, με τη χρήση αντιθετικών συνδέσμων (*μέν - δέ, ού - αλλά* κ.τ.λ.), αλλά και εσωτερικά-λογικά, με τη χρήση αντίθετων εννοιών. Σ' αυτό το αντιθετικό κτίσιμο είναι φυσικό οι προτάσεις, επειδή δεν υποτάσσονται σε μια στημονική ιδέα, να διατηρούν την αυτονομία τους, ανεπηρέαστες από κάθε κεντρική αναφορά.

Αυτό το οικοδόμημα παίρνει πολλές φορές μεγάλες διαστάσεις λόγω της συσσώρευσης αντιθέσεων και συγκρίσεων, με τις οποίες ο συγγραφέας επιθυμεί να προσεγγίσει το θέμα με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Έτσι, η ανώμαλη αυτή εξέλιξη της περιόδου γίνεται ταυτόχρονα ο απευδής μάρτυρας του ανήσυχου και σπινθηροβόλου πνεύματος του ιστορικού. Το αντιθετικό ύφος χρησιμοποιείται στις περιγραφές, στις αναλύσεις και στις δημηγορίες.

Ο συγγραφέας, δίνοντας σημασία στην αντιθετική δόμηση και στην έμφαση των αντιτιθέμενων μελών, δημιούργησε μια μακροσκελή περίοδο, στην οποία οι προτάσεις στοιβάζονται αντιθετικά και προβάλλονται χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν η περίοδος ως σύνολο. Δεν υπάρχει δηλαδή ούτε το *εὐσύνοπτον*, που κατά τον *Αριστοτέλη* είναι χαρακτηριστικό του περιοδικού ύφους, ούτε *κομψή υποταγή* της μιας έννοιας στην άλλη για τη δημιουργία ενός *περίτεχνου λόγου*, στον οποίον οι έννοιες *τονίζονται μέσα από την αντιπαράθεσή τους*.

ii. Αφαιρετικότητα και πυκνότητα

Δεύτερο χαρακτηριστικό του θουκυδίδειου ύφους είναι η αφαιρετικότητα, η χρήση ρηματικών τύπων, όπως *μετοχών* και *απαρεμφάτων*, στη θέση ουσιαστικών (*τό δεδιός, τό ἐπιβουλεύσασθαι, τό θαρσοῦν, τό κρατεῖν, τά λεγόμενα, τό παρανομήσαι, τό φιλονικεῖν* κ.τ.λ.), καθώς και η βραχυλογική δόμηση του λόγου μέσω κυρίως τέτοιων ρηματικών τύπων, που καταλήγει σε νοηματική πυκνότητα.

Η χρήση των τύπων αυτών δείχνει τη γειννίαση της πρώιμης ρητορείας με την ποίηση, η οποία ήταν φυσικό να την επηρεάσει σε αυτό το πρώιμο στάδιο. Ο πεζός όμως λόγος με την παρουσία αφηρημένων ουσιαστικών αντικατοπτρίζει μια βαθιά αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν η κοινωνία τα υψηλά διανοήματα των συγγραφέων της περιόδου, με άλλα λόγια, την αλλαγή και τη μετατροπή της συμβολικής σκέψης, με την οποία εκφραζόταν η ποίηση, σε αυστηρά εννοιολογική, με την οποία εκφραζόταν ο πεζός λόγος⁷.

iii. Μεταβολή (*variatio*)

Τρίτο χαρακτηριστικό του ύφους του Θουκυδίδη είναι η λεγόμενη μεταβολή ή ποικιλία (*variatio*). Αυτή είναι αποκλειστικά προσωπικό του υφολογικό γνώρισμα, αφού πολύ σπάνια απαντά στους κλασικούς συγγραφείς, με εξαίρεση τον Ξενοφώντα, ο οποίος μιμείται στα δύο πρώτα βιβλία των *Ἑλληνικῶν* του το θουκυδίδειο ύφος.

Η ποικιλία αυτή στη δομή της περιόδου και της πρότασης πρέπει βέβαια να αναζητηθεί στο σπινθηροβόλο πνεύμα του ιστορικού, που προσθέτει πάντα μια νέα σκέψη, για να υπηρετήσει την ακρίβεια, έστω κι αν βλέπει πως καταστρέφεται η κομψότητα και η ισορροπία και οδηγείται αναπόφευκτα σε απόκλιση από τη λογική και γραμματική τακτοποίηση της σκέψης, σε αυτό που ονομάζεται σήμερα φαινόμενο της ανακολουθίας.

Η μεταβολή είναι ένα συνειδητό μέσο έκφρασης, που υπηρετεί πρωτίστως το νόημα, αφού είναι φανερό πως, στις περιπτώσεις που ποικίλλει η σύνταξη ανάμεσα σε όνομα και σε πρόταση, αυτό που θέλει να τονίσει ο συγγραφέας εξάιρεται με την ανάπτυξή του σε πρόταση.

---

⁷ Κωνσταντινόπουλος Β. – Πανομήτρος Δ. (2010), 95-115.

Η δομική αυτή ιδιαιτερότητα, που βέβαια βασίζεται στη συντακτική ισοδυναμία των συνδεόμενων μελών, παρουσιάζει μεγάλη συχνότητα και ποικιλία σε πτώσεις, χρόνους, διαθέσεις κ.τ.λ.⁸.

Αναφέρονται παρακάτω οι πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις της *variatio* στη σύνταξη:

α) Ουσιαστικό-δευτερεύουσα ουσιαστική πρόταση

2,51,4

*δεινότατον δὲ παντὸς ἦν τοῦ κακοῦ ἢ τε ἀθυμία ..... καὶ ὅτι ἕτερος ἀφ' ἑτέρου
θεραπείας ἀναμιπλάμενοι ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον.*

Εδώ το υποκείμενο του ρήμ. ἦν είναι, στο πρώτο μέλος της συμπλεκτικής σύνδεσης, το ουσ. *ἀθυμία*, ενώ στο δεύτερο, η ουσιαστική ειδική πρόταση *ὅτι - ἔθνησκον*. Έτσι όμως, τονίζεται ιδιαίτερα, ως προς τον λοιμό που έπληξε την Αθήνα, το χειρότερο πάθημα, το γεγονός ότι οι Αθηναίοι πέθαιναν σαν τα πρόβατα κολλώντας την ασθένεια ο ένας από τον άλλον. Είναι φανερό ότι ένα ουσιαστικό στη θέση της πρότασης θα αδυνατίζε αυτό που ήθελε να τονίσει ο ιστορικός.

β) Ουσιαστικό-δευτερεύουσα αναφορική πρόταση

γ) Επίθετο ή επιθετική μτχ.-αναφορική πρόταση

δ) Εμπρόθετος-δευτερεύουσα ουσιαστική ή επιθετική πρόταση

---

⁸ Κωνσταντινόπουλος Β. – Πανομήτρος Δ. (2010), 95-115.

ε) Ουσιαστικό ή αντωνυμία – δευτερεύουσα επιρρηματική πρόταση

1) Συχνότατη είναι η ποικιλία στη σύνταξη με υποθετική πρόταση, που εισάγεται με το *εἴ τις* ή *ἄν (ἤν) τις*. Η σύνδεσή της με ουσιαστικό δικαιολογείται από το ότι αυτού του είδους οι προτάσεις λειτουργούν όπως οι αντίστοιχες ουσιαστικές αναφορικοϋποθετικές προτάσεις που εισάγονται με τον σύνδ. *ὅστις*⁹.

2) Συχνή επίσης είναι και η κατηγορία της *variatio* με προσδιορισμό αιτίας και αιτιολογική πρόταση.

3) Με προσδ. σκοπού και τελική πρόταση

στ) Απαρέμφατο – δευτερεύουσα πρόταση

ζ) Μετοχή – απαρέμφατο

η) Μετοχή – δευτερεύουσα πρόταση

---

⁹ Κωνσταντινόπουλος Β. – Πανομήτρος Δ. (2010), 95-115.

1. Χρον. μτχ.- χρονική πρόταση, 2. Αιτιολ. μτχ. – αιτιολογική πρόταση, 3. Υποθετ. μτχ. – υποθετική πρόταση, 4. Τελική μτχ. – τελική πρόταση, 5. Τροπική μτχ. - αναφ. τροπική πρόταση, 6. Κατ/κή μτχ. – δευτερεύουσα ουσιαστ. πρόταση¹⁰.

Το χαρακτηριστικό όμως του θουκυδίδειου αντιθετικού ύφους, να τονίζει την αυτονομία των συνδεομένων μελών, αδιαφορώντας για την κομψή και στρογγυλεμένη μορφή της περιόδου, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ευθύνεται για ανωμαλίες στη σύνταξη (ανακόλουθα). Έτσι, θυσιάζεται στο επιμέρους νόημα η ομοιομορφία και η αισθητική της περιόδου και δημιουργείται ενίοτε η αίσθηση μιας εξαρθρωμένης σύνταξης. Οι περιπτώσεις αυτές αποτελούν βέβαια και την πιο ακραία μορφή κατάχρησης της *variatio*.

iv.   Επιδράσεις από το παρατακτικό ύφος

Εκτός από το αντιθετικό ύφος, που αποτελεί και το επίσημο ύφος του Θουκυδίδη, στα καθαρά πληροφοριακά μέρη, όπου ο συγγραφέας μάς δίνει πληροφορίες γεωγραφικού – στρατιωτικού περιεχομένου, χρησιμοποιεί το παρατακτικό – λιτό ύφος, στο οποίο οι προτάσεις σωρεύονται κατά κανόνα παρατακτικά σε μακροσκελείς περιόδους.

α2) Γλώσσα

Η γλωσσική μορφή της θουκυδίδειας ιστοριογραφίας με την αρχαικότητα και τον ποιητικό χρωματισμό της επιβεβαιώνει με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο την προσκόλληση του ιστορικού σ' ένα μεγαλοπρεπή τρόπο έκφρασης, ανάλογο με τη σοβαρότητα της ιστορικής του ανάλυσης.

Η ραγδαία εξέλιξη του πεζού λόγου, την οποία δεν μπόρεσε να παρακολουθήσει λόγω της εξορίας του από την Αθήνα, δεν είναι αρκετή να δικαιολογήσει την

---

¹⁰ Κωνσταντινόπουλος Β. – Πανομήτρος Δ. (2010), 95-115.

αρχαιότητα του ύφους του, όσο κυρίως η επιδίωξή του να μεταπλάσει την αρχαία αττική διάλεκτο, στην οποία έγραψε, σε γλωσσικό όργανο κατάλληλο ν' ανταποκριθεί στις νέες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες του β' μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. Και το τελικό αποτέλεσμα καταδεικνύει έναν αξεπέραστο τεχνίτη του λόγου.

Ενδεικτικό είναι ότι την αρχαία ατθίδα δεν τη χρησιμοποιεί στην καθαρή της μορφή. Σ' αυτήν ανήκει σίγουρα η προφορά ζύν και ές αντί για σύν και εἶς της αττικής της εποχής του, το επίρρημα αἰεί αντί ἀεί, η κατάληξη - ἦς αντί - εἶς των ουσιαστικών σε -εύς· δεν ανήκει όμως σ' αυτήν η γραφή των συμπλεγμάτων -ρσ- και -σσ-, που είναι ιωνικά, αντί για τη γνήσια αττική προφορά -ρρ- και -ττ- (θάρσος, θάλασσα αντί θάρρος, θάλαττα).¹¹

α3) Το πνευματικό υπόβαθρο

Η κατανόηση της αθηναϊκής πολιτικής σκέψης και ρητορείας αυτά τα χρόνια θα εξυπηρετούσε διπλό σκοπό. Όχι μόνο θα έδινε κάτι από την ατμόσφαιρα μέσα στην οποία ο Θουκυδίδης συνέλαβε την *Ιστορία* αλλά και θα παρείχε και ένα μέσο για να κρίνουμε κατά πόσο μπορούμε να διακρίνουμε την αυθεντική φωνή της τελευταίας φάσης της εποχής του Περικλή (μέσα από τις δημηγορίες). Ξεκινώντας λοιπόν με τη σοφιστική κίνηση πρέπει να πούμε ότι οι σοφιστές σαν τάξη δεν ήταν απλώς δάσκαλοι της ρητορικής· ήταν πρωτοπόροι σε εκείνη τη σαρωτική κίνηση με την οποία ο πεζός λόγος αντικατέστησε το στίχο σαν φορέας σοβαρής σκέψης και απέκτησε αναρίθμητες νέες χρήσεις στη διερεύνηση όλων των ατομικών και κοινωνικών προβλημάτων. Με λίγα λόγια διαμόρφωσαν ταυτόχρονα και ένα όργανο και ένα πεδίο έρευνας που ταίριαζε στη ρεαλιστική διάθεση του τελευταίου μέρους του 5ου αιώνα¹². Είναι αυταπόδεικτο ότι όλοι οι λαοί από τότε που αρχίζουν να σκέφτονται συνειδητά για τον τρόπο ζωής τους βρίσκουν κάποια χαρακτηριστικά μέσα για να εκφράσουν τα κριτήρια με βάση τα οποία ρυθμίζουν τη ζωή τους.

---

¹¹ Κωνσταντινόπουλος Β. – Πανομήτρος Δ. (2010), 95-115.

¹² Finley, J.H. (2004), 46-81.

Παράδειγμα στους Εβραίους, η πίστη στην καθοδήγηση ενός και μόνου Θεού είναι έντονα αισθητή, αλλά οι Έλληνες από την άλλη μεριά που δεν είχαν καμία τέτοια ακατανίκητη πίστη στη θεία καθοδήγηση, οδηγήθηκαν αναπόφευκτα να βρουν άλλες μη θεολογικές εξηγήσεις για τη ζωή τους και το παρελθόν και είναι σημαντικό ότι ακόμη και στον Όμηρο η έμφαση βρίσκεται όχι στους θεούς, αλλά στον άνθρωπο. Ο Όμηρος απεικονίζοντας αντίθετους τύπους γυναικών και ανδρών όχι μόνο βάσισε τα ποιήματά του στα διαχρονικά θεμέλια της ανθρώπινης εμπειρίας, αλλά θέσπισε για τους Έλληνες εκείνη την παράδοση της γενικής προσωπογραφίας και της πλατιάς ανάλυσης που ίσως περισσότερο από κάθε τι άλλο βρίσκεται στη ρίζα του όρου ‘κλασσικός’. Πρέπει να θυμηθούμε ότι οι Έλληνες δεν είχαν οργανωμένο ιερατείο ούτε αποδεκτή θεολογία και ότι κατά τη διάρκεια των αιώνων που διαμορφώθηκε η ανάπτυξή τους δεν είχαν επιπλέον αίσθηση των επιστημονικών νόμων που στους νεότερους χρόνους παρέχουν τη βάση για τη σκέψη. Καθώς αποκλείστηκαν η θεολογία και η επιστήμη ως βάση της σκέψης, τέτοιες θεωρήσεις της φύσης της ατομικής και κοινωνικής ζωής παρέμειναν αναγκαστικά το κύριο μέσο με το οποίο οι άνθρωποι έβλεπαν τους εαυτούς τους σε σχέση με τον κόσμο. Μετά το μέσο του 5ου αιώνα οι σοφιστές ως ένα βαθμό, ανέλαβαν τη λειτουργία που είχαν προηγουμένως οι ποιητές στην κοινωνία: δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν την πνευματική στάση των προκατόχων τους. Οι Έλληνες εξακολουθούσαν να βασίζονται όχι σε επιστημονικές ή θρησκευτικές αλήθειες αλλά σε αλήθειες αντλημένες από την ανθρώπινη παρατήρηση και όσο νεωτερικές και αν υπήρξαν οι ακριβείς απόψεις των σοφιστών, ο χαρακτήρας αυτών των απόψεων ήταν αναπόφευκτα γενικός, αναπόφευκτα το βάρος έπεφτε στο νόμο και όχι στο περιστατικό, στον τύπο και όχι στο άτομο. Η ανάπτυξη της Δημοκρατίας στην Αθήνα και η δημιουργία της ηγεμονίας, άλλαξαν άρδην τους τρόπους ζωής που είχαν δημιουργηθεί σε απλούστερες εποχές. Νιώθοντας την ασφάλειά τους να κλονίζεται και αντιμέτωποι με τις απαιτήσεις ενός πιο πολύπλοκου και ανταγωνιστικού κόσμου, οι αριστοκράτες έπρεπε να μάθουν νέες μεθόδους ρητορείας και διακυβέρνησης του κράτους, αν ήθελε να διατηρήσουν τη θέση τους, ενώ τα μεσαία στρώματα είχαν τώρα πρόσβαση στην ηγεσία αν

μπορούσαν να κυριαρχήσουν πάνω στα μέσα για την απόκτησή τους¹³. Οι σοφιστές λοιπόν, αν και κληρονόμησαν τη λειτουργία των ποιητών ως ταξινομητών και ερευνητών της εμπειρίας, πρόβαλλαν μία αντίληψη της ζωής πολύ λιγότερο τοπικιστική από εκείνους και κανόνες συμπεριφοράς που προέκυπταν από πολύ πιο φυσικές αρχές. Θα ήταν λάθος να υποθέσουμε ότι οι σοφιστές ήταν η μόνη υπεύθυνη για μία τόσο βαθιά αλλαγή στις αντιλήψεις ή ότι οι νέες αντιλήψεις είχαν καθολική διάδοση ανάμεσα στους σύγχρονους τους. Ο ρεαλισμός και η αντικειμενικότητά τους θα ήταν αδιανόητα χωρίς την έννοια του σταθερού φυσικού νόμου που πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τους Έλληνες φυσικούς φιλοσόφους του βου αιώνα. Οι σοφιστές απλώς εφάρμοσαν στην ανθρώπινη συμπεριφορά εκείνες τις αρχές της μηχανιστικής αιτιότητας που οι Έλληνες φυσικοί φιλόσοφοι είχαν εφαρμόσει στον κόσμο. Από την άλλη μεριά, ακόμη και κατά την περίοδο της μέγιστης επιρροής των σοφιστών ο Σοφοκλής αντέκρουσε και τον αγνωστικισμό τους και την τάση τους να βλέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά απλώς σαν το αποτέλεσμα φυσικών δυνάμεων. Γιατί ήταν προσκολλημένος στην πεποίθηση ότι οι θεοί επιβλέπουν τον κόσμο και η ανθρώπινη συμπεριφορά έχει τελικά νόημα στα μάτια τους. Ωστόσο τέτοιες προεκτάσεις ή περιορισμοί, δεν αλλάζουν το βασικό γεγονός που έχουμε μπροστά μας ότι οι σοφιστές στην τάξη εμφανίστηκαν και γνώριζαν συνεχώς επιτυχίες γιατί εξηγούσαν ή φαινόταν να εξηγούν τον πολύπλοκο κόσμο που είχε δημιουργήσει ο Αθηναϊκός ιμπεριαλισμός και η Αθηναϊκή Δημοκρατία. Είχαν λοιπόν ένα μεγάλο σκοπό: τη διδασκαλία της επιχειρηματολογίας και της ρητορικής. Γιατί η ικανότητα να μιλούν με όλες τις πρακτικές γνώσεις και τη δύναμη ανάλυσης που συνεπάγεται, ήταν το κύριο μέσο με το οποίο ήλπιζαν ότι θα κερδίσουν την επιτυχία στην πρακτική ζωή. Είναι αυτό που ο Σωκράτης στον Πρωταγόρα ονομάζει πολιτική τέχνη. Είναι φανερό λοιπόν ότι η βασική διδασκαλία των σοφιστών καθώς και οι αντιλήψεις που βρισκόταν κάτω από αυτήν και ενσαρκώνονταν από αυτήν, θα φανούν σαφέστατα στις μεθόδους επιχειρηματολογίας που εισήγαγαν¹⁴.

---

¹³ Finley, J.H. (2004), 46-81.

¹⁴ Finley, J.H. (2004), 46-81.

Ο τρόπος διδασκαλίας που διαμόρφωσε ο πρώτος και μεγαλύτερος σοφιστής, ο Πρωταγόρας, ήταν η λεγόμενη *αντιλογία*, δηλαδή αντίθετα επιχειρήματα για κάποιο ζήτημα, γνωστά ως *ήπτον* και *κρείττων* λόγος. Ασκώντας τους μαθητές του με αυτή τη μέθοδο ο Πρωταγόρας τους εξοικειώνει με εναλλακτικούς τρόπους συλλογισμού που θα χρησιμοποιούνταν ανάλογα με τις απαιτήσεις της υπόθεσης. Είναι σημαντικό ότι σχεδόν όλοι οι συγγραφείς της περιόδου και βέβαια ο Θουκυδίδης χρησιμοποίησαν ζεύγη επιχειρημάτων ακριβώς με το σκοπό να παρουσιάσουν καλύτερα μία βασική αντίθεση απόψεων. Έχουμε δει ότι ο Πρωταγόρας ενδιαφερόταν πολύ για το πολίτευμα και αρκετοί βρίσκουν την επίδρασή του στη διασκεδαστική συζήτηση που παραθέτει ο Ηρόδοτος και κατά την οποία ο Δαρείος και μερικοί άλλοι Πέρσες συζητούν, με υπέροχη πραγματικά αναρμοδιότητα τα σχετικά προτερήματα της μοναρχίας, της δημοκρατίας και της ολιγαρχίας. Τόσο στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στην Αθήνα καθώς τα χαρακτηριστικά και οι συνέπειες της αττικής δημοκρατίας άρχισαν να φαίνονται καθαρά, τέτοια ζητήματα δεν ήταν καθόλου ακατάλληλα. Αντίθετα πρέπει να συζητιούνται τώρα περισσότερο από κάθε άλλη φορά στο παρελθόν και δεν είναι υπερβολικό να πούμε ότι πολιτικά ζητήματα διατυπωμένα με τη μέθοδο της αναζήτησης, της αντίθεσης που είχε εισαγάγει ο Πρωταγόρας, πρέπει να αποτέλεσαν την ουσία της πρώτης εκπαίδευσης του Θουκυδίδη. Τίποτε άλλο δεν μπορεί να εξηγήσει τη δύναμη με την οποία είχε προσκολληθεί στο μυαλό του η συνήθεια να συλλαμβάνει τις ιδέες κατά ζεύγη και σε αντίθεση. Φάνηκε αργότερα, όχι μόνο σε ζευγάρια στις δημιουργίες της ιστορίας του, αλλά και πιο διάχυτα σχεδόν σε κάθε παράγραφο ή φράση, αποτελώντας το πιο αυθόρμητο αναγκαίο ένδυμα της σκέψης του. Από τα είδη των επιχειρημάτων που αναπτύχθηκαν από τους πρώτους σοφιστές το πιο χαρακτηριστικό ίσως, είναι το επιχείρημα από την πιθανότητα, *εικός*. Περισσότερο ενδιαφέρον για το παρόν παρουσιάζει το τρομακτικό εύρος του επιχειρήματος από την πιθανότητα όταν εφαρμόζεται έτσι όχι στο άτομο, αλλά στην τάξη. Ο Θουκυδίδης αναμφισβήτητα πίστευε ότι κατείχε ένα απόλυτα νέο και απόλυτα αξιόπιστο μέσο για να εκτιμά τις δυνάμεις που επενεργούσαν στα χρόνια του. Ήταν πεπεισμένος ότι οι δυνάμεις αυτές θα λειτουργούσαν όμοια σε όμοιες

εποχές του μέλλοντος και για αυτό το λόγο πρόβλεψε ότι το βιβλίο του θα είχε αιώνια χρησιμότητα¹⁵. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σχημάτισε αυτές τις απόψεις κυρίως επειδή είχε ήδη διαδοθεί ευρύτατα η ιδέα ότι μία δεδομένη τάξη ανθρώπων θα αντιδράσει ομοιόμορφα σε δεδομένες συνθήκες και ότι επομένως η συμπεριφορά τους υπόκειται σε ανάλυση και ακόμη και πρόβλεψη. Ένας ισχυρός λόγος για τον οποίο καταπιάστηκε με το έργο του όταν ήταν νέος με την κήρυξη του πολέμου, πρέπει να ήταν ότι ένιωθε την τεράστια σημασία αυτού του τρόπου συλλογής για τη συγγραφή της ιστορίας. Ο Θουκυδίδης είχε μάθει να συλλογίζεται με υλιστικούς και στηριγμένους στην παρατήρηση τρόπους. Για τον Θουκυδίδη εκείνο που απαιτείται πάνω από όλα από έναν πολιτικό, είναι οι προγνώσεις· η ικανότητά του να προβλέπει και η ίδια ιστορία είναι στην ουσία ένα εγχειρίδιο για μελλοντικούς πολιτικούς που τους εκπαιδεύει πάνω στην έκβαση καταστάσεων που είναι προορισμένες να επαναληφθούν. Γι' αυτό αναπόφευκτα αποδίδει στους ομιλητές του αυτές τις ίδιες μεθόδους εξαγωγής των τυπικών αποτελεσμάτων από δεδομένες καταστάσεις. Και μολονότι κανένας αυθεντικός πολιτικός λόγος δεν μας έχει παραδοθεί από την πρώτη περίοδο του πολέμου και έτσι δεν μπορούμε να αποδείξουμε με ακρίβεια πως ο Θουκυδίδης αποδίδει τη ρητορική της εποχής, δεν έχουμε κανένα σοβαρό λόγο να αμφισβητήσουμε ότι στην ουσία είναι αληθινός. Όπως υποστηρίξαμε, ένα από τα μεγαλύτερα χαρακτηριστικά του ελληνικού πνεύματος που τη σαφέστερη εκδήλωση του βρίσκουμε στον 5ο αιώνα, ήταν η ενασχόληση με το γενικό και όταν οι δημηγορίες του Θουκυδίδη σημαδεύονται έξοχα από αυτό το χαρακτηριστικό, δεν θα έπρεπε να το εξηγήσουμε αυτό με βάση τη μεγαλοφυΐα του μόνο, αλλά και με την πραγματική του εμπειρία της αττικής ρητορείας της νιότης του, όσο και αν αναμφίβολα την είχε κάπως εξιδανικεύσει αναπολώντας την.

Ένα άλλο είδος χρηστικού επιχειρήματος το οποίο αν και διαφορετικό από το προηγούμενο το συνοδεύει συχνά, είναι το επιχειρήμα από το *συμφέρον*. Η κρίση ότι οι άνθρωποι έχουν την τάση να κάνουν ότι τους ωφελεί, δείχνει πόσο εύκολα τα δύο επιχειρήματα συνδέονται και πράγματι κάθε τέτοιος γενικός χειρισμός αναγκαστικά συνεπάγεται κάποια κρίση για το πώς οι άνθρωποι σαν τάξη, είναι πιθανόν να

---

¹⁵ Finley, J.H. (2004), 46-81.

ενεργούν¹⁶. Πάντως αυτή η αντίληψη, ότι οι άνθρωποι κινούνται πρώτιστα από το συμφέρον τους, αποτελεί την ολοφάνερη αντίθεση στα ιδανικά της δικαιοσύνης και της τιμής, το δίκαιον και το καλόν. Σε αντίθεση με τον Ηρόδοτο, ο Θουκυδίδης αφιερώνει όλο του το έργο στην ανάλυση των πραγματικών και επομένως συχνά των ειδικών πλευρών του πολέμου. Ειδικότερα, ο πρώτος αγώνας λόγου στην ιστορία ανάμεσα στους Κερκυραίους και τους Κορινθίους, στρέφεται γύρω από την ίδια τη σύγκρουση ανάμεσα στο συμφέρον και τη δικαιοσύνη. Ο Θουκυδίδης ήταν τέκνο μιας εποχής που είχε δει το ιδεώδες όραμα ενός μεγάλου απελευθερωτικού κινήματος να ξεθωριάζει και να γίνεται η συνειδητοποίηση του αγώνα για δύναμη. Δηλαδή, έζησε σε μία εποχή ανερχόμενου ηγεμονισμού όπου οι άνθρωποι είχαν συνειδητοποιήσει τα τοπικά τους συμφέροντα και ήταν διατεθειμένοι να το υπερασπιστούν με κάθε τρόπο. Το γεγονός αυτό είχε προκαλέσει τη γένεση των αντιλήψεων που διατύπωσαν οι σοφιστές και εξηγεί, αλλά και επικυρώνει την εικόνα της εποχής που αναδύεται από τις δημηγορίες της ιστορίας. Τέλος, υπάρχει ένα επιχείρημα εξαιρετικής σημασίας για τη σκέψη της εποχής, το επιχείρημα από την ανθρώπινη φύση (*φύσις*). Παρόλο που ολοφάνερα σχετίζεται με την έννοια της πιθανότητας, ωστόσο φαίνεται να στέκεται από μόνο του στα κείμενα της εποχής αυτής, σαν μία καινούργια και βαθύτατα πειστική ιδέα.

Ο Θουκυδίδης λοιπόν ήταν πολύ βαθιά επηρεασμένος από την έννοια του ανθρώπου ως δημιουργήματος φυσικών δυνάμεων. Η ιδέα ότι η ανθρώπινη ζωή, όπως και η ζωή του σύμπαντος ακολουθεί νόμους, δεν είναι παρά ένας διαφορετικός και εμφαντικότερος τρόπος για να δηλωθεί τι είναι πιθανόν να κάνουν οι άνθρωποι ως τάξη και επομένως για να θυμηθεί εκείνη η ομορφιά και η δυνατότητα πρόβλεψης ανθρώπινης συμπεριφοράς, που όπως είπαμε αποτελεί την ίδια τη βάση της ιστορίας. Αλλά η θεωρία της φύσεως συνεπάγεται μία κάπως ξεχωριστή άποψη, την έκθεση των αληθινών σε αντίθεση με τα τεχνητά κίνητρα της ανθρώπινης δράσης. Στα νεανικά χρόνια του Θουκυδίδη στην Αθήνα οι άνθρωποι απέρριπταν τα αίτια με τα οποία παλαιότερα εξηγούσαν τη συμπεριφορά και στη θέση τους έβαζαν ερμηνείες

---

¹⁶ Finley, J.H. (2004), 46-81.

που έμοιαζαν πιο αληθινές, αν και λιγότερο ηθικές¹⁷. Ο τρόπος που ο ίδιος ο Θουκυδίδης έβλεπε τα πράγματα επηρεάστηκε πολύ από τη στάση αυτή και σε αυτό βλέπουμε πάλι πως η πρώτη γνωριμία τους με την πολιτική αναμείχθηκε με τις ωμότερες θεωρίες που κυκλοφορούσαν σε αυτή την περίοδο του απροκάλυπτου ηγεμονισμού. Είναι φανερό πως απευθύνεται ως ένα βαθμό σε μελλοντικούς πολιτικούς ανθρώπους που δουλειά τους είναι να βλέπουν τα αληθινά και όχι τα φαινομενικά αιτία των πραγμάτων και είναι αδύνατο ο σκοπός αυτός να μην ήταν στη σκέψη του Θουκυδίδη όταν συνέλαβε το έργο του. Οι ομιλητές του επίσης, επικαλούνται το κύρος των φυσικών νόμων. Έτσι στο πρώτο βιβλίο οι Αθηναίοι πρέσβεις στη Σπάρτη δικαιολογούν την ηγεμονία. Ο Περικλής επίσης στον τρίτο λόγο του, περιγράφει την ηγεμονία ως τυραννία και τη δικαιολογεί με την αιώνια ανάγκη να εξουσιάζεις ή να εξουσιάζεσαι. Η ιδέα, εμφανίζεται πάλι στην περίφημη λογομαχία στο τρίτο βιβλίο ανάμεσα στον Κλέωνα και στο Δίοδοτο για το ποια ήταν η πρότερη τιμωρία για τους επαναστατημένους Μυτιληναίους. Ο Κλέωνας προτείνει την άμεση εκτέλεση τους με το σκεπτικό ότι η εξέγερση αποτελούσε ένα απαράδεκτο αδίκημα και ότι επομένως ο θάνατος ήταν δικαιολογημένος από το ελληνικό προηγούμενο. Ο Δίοδοτος απαντώντας, βασιζείται κυρίως το επιχείρημα από το συμφέρον όταν προτείνει να μην κάνει η Αθήνα τίποτε που δεν θα ήταν προς το συμφέρον της, αλλά λέει επίσης ότι είναι αδύνατο να μιλά κανείς για εγκληματική ανυπακοή στην περίπτωση αυτή γιατί στην ιστορία ποτέ κανένας νόμος δεν μπόρεσε να εμποδίσει τους ανθρώπους να κάνουν αυτό που στ' αλήθεια θέλουν να κάνουν. Όσο κι αν προσωπικά είχε τάση προς την αφαίρεση ο Θουκυδίδης, ή την απέκτησε κατά τη διάρκεια της μακροχρόνιας εξορίας του, μία τέτοια ικανότητα για αφαίρεση είναι το σήμα κατατεθέν της εποχής και ιδίως εκείνης της ρητορικής στην οποία οι νέες συνθήκες της εποχής βρήκαν την πληρέστερη έκφρασή τους. Η αντίθετη τάση του Θουκυδίδη για το ειδικό που εκδηλώνεται στα αυστηρά και λεπτομερειακά του κριτήρια για ακρίβεια είναι αναμφίβολα επιβλητική. Αλλά επειδή αυτή η τελευταία πλευρά της σκέψης του είναι πολύ πιο κατανοητή από τον σημερινό άνθρωπο, έχει πολύ συχνά παρουσιαστεί σαν να αποτελεί το μόνο χαρακτηριστικό της σκέψης του,

---

¹⁷ Finley, J.H. (2004), 46-81.

σαν να ήταν κατά κύριο λόγο σημαντικός ο Θουκυδίδης επειδή ήταν σαν να λέμε ένας σύγχρονος ιστορικός γεννημένος πριν από την εποχή του¹⁸. Αλλά το να θεωρούμε την ιστορία σημαντική απλώς και μόνο για την ακρίβειά της, σημαίνει ότι μας διαφεύγει η ουσία της, ότι ξεχνάμε ότι ο συγγραφέας της ήταν Έλληνας και ότι αγνοούμε εκείνη την ουσιαστικότερη από όλες τις ικανότητες των Ελλήνων που είναι εξίσου φανερή στη λογοτεχνία τους και στην τέχνη τους, την ικανότητα να προβάλλουν το γενικό χωρίς να αλλοιώνουν το συγκεκριμένο και μοναδικό. Κανένα άλλο χαρακτηριστικό του ελληνικού πνεύματος δεν αποκαλύπτει με μεγαλύτερη σαφήνεια τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα του πολιτισμού τους και κανένα δεν αξίζει περισσότερο από το θαυμασμό μιας εποχής σαν τη σημερινή που στηρίζεται περισσότερο στα αξιώματα της επιστήμης παρά στη δοκιμασμένη πείρα ή στην ικανότητα διείσδυσης στις κοινωνικές καταστάσεις. Ο ίδιος ο Θουκυδίδης δηλώνει πως η αξία του έργου του δεν έγκειται στην ακρίβεια, αλλά στην παρουσίαση των επαναλαμβανόμενων κοινωνικών δυνάμεων και η κρίση του ορίζει τη σειρά με την οποία και εμείς θα πρέπει να το εκτιμούμε.

Τέλος, αυτό που χαρακτηρίζει με τάση για το ειδικό, φανερόνεται στην άκρα προσοχή με την οποία προβαίνει στην επαλήθευση της ακριβούς φύσης των γεγονότων, στην ακρίβεια της χρονολόγησης και σε λεπτομερειακές πληροφορίες που δίνει για ένα πλήθος ζητημάτων που είχαν σημασία για την εξέλιξη του πολέμου. Έχει γραφεί ένα βιβλίο για να δείχτεί ότι ο Θουκυδίδης διαμόρφωσε τις ιδέες του για την ιστορική απόδειξη κάτω από την επίδραση της Ιπποκρατικής ιατρικής σχολής¹⁹. Η άποψη αυτή στηρίζεται στους εξής λόγους: πρώτον, ότι χρησιμοποιεί για τις αιτίες του πολέμου την ίδια λέξη, *πρόφασις*, με την οποία τα ιατρικά συγγράμματα δηλώνουν συνήθως την αιτία ή κυριολεκτικά την εξήγηση της αρρώστιας και δεύτερον ότι με τα ίδια του τα λόγια η *Ιστορία* σαν σύνολο, αποβλέπει στο να εκπληρώσει την ίδια προγνωστική λειτουργία δηλαδή να καθιστά τους ανθρώπους ικανούς να αναγνωρίζουν επαναλαμβανόμενα φαινόμενα που αποτελεί τη βάση πολλών ιατρικών συγγραμμάτων της εποχής και ιδίως της δικής του περιγραφής, του

---

¹⁸ Finley, J.H. (2004), 46-81.

¹⁹ Cochrane C.N. (1929), *Thucydides and the Science of History*, Oxford.

λοιμού²⁰. Η ιδέα ότι περιγράφοντας τα γεγονότα ακριβώς και απέχοντας από μη επαληθεύσιμες θεωρίες σχετικά με τα αίτιά τους, μπορείς να καθορίσεις ένα σχήμα που θα ισχύει και στο μέλλον, είναι μία ιδέα που έχει ιδιαίτερη σημασία για την *Ιστορία*.

Οπωσδήποτε ο Θουκυδίδης ασχολείται με τις αιτίες του πολέμου, όπως και οι συγγραφείς ιατρικών συγγραμμάτων ασχολούνται με την έμμεση προέλευση της αρρώστιας. Αυτό που απορρίπτει φαίνεται πως είναι η καθαρά φιλοσοφική θρησκευτική πιθανολόγηση πάνω στα αίτια και αυτό ίσως αποτελεί τον ισχυρότερο δεσμό του με την καλύτερη ιατρική σκέψη της εποχής του. Γιατί χωρίς βέβαια να εισέλθουμε εδώ σε αυτό το ενδιαφέρον ζήτημα, μπορούμε να πούμε ότι το αναγνωριστικό σήμα ενός συνόλου συγγραμμάτων κατά το τέλος του πέμπτου αιώνα και που συνήθως ονομάζονται ιπποκρατικά, είναι ότι στη θέση του θρησκευτικού δόγματος και της φιλοσοφικής θεωρίας βάζουν την αποκλειστική φροντίδα για τα συμπτώματα και τις συνθήκες της αρρώστιας. Η θεωρία στην οποία βασίζονταν τα συγγράμματα αυτά είναι ότι η όλη η αρρώστια χαρακτηρίζεται από περιόδους κρίσης και ότι η επίπονη κλινική μελέτη θα καταστήσει το γιατρό ικανό να εκτιμήσει την πιθανή οξυΐτητα αυτών των περιόδων. Ο ρόλος του δεν είναι για να τις προλάβει ή γενικά να περιμένει κάποια επιτυχή έκβαση, αλλά απλώς να βοηθήσει όσο μπορεί τις δυνάμεις αντίστασης του ασθενή. Αν το επιστημονικό πνεύμα διέπεται αυστηρά στα συμπεράσματά του από τα δεδομένα της παρατήρησης, τότε το πνεύμα που αποκαλύπτεται σε αυτά τα συγγράμματα έχει κάθε δικαίωμα να ονομαστεί επιστημονικό και ο ψυχρός απρόσωπος τόνος του συγγραφέα ταιριάζει με τη μέθοδό του. Από την περιγραφή του λοιμού του Θουκυδίδη, φαίνεται αναμφίβολα πως ήταν απόλυτα εξοικειωμένος μ' αυτή τη σχολή σκέψης και η συγγένεια τόνου ανάμεσα στην *Ιστορία* και τα συγγράμματα του Ιπποκρατικού corpus, ιδίως στις επιδημίες, έχει επισημανθεί από αρκετούς μελετητές. Γι' αυτό είναι δύσκολο να μην καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι είχε ως ένα βαθμό επηρεαστεί από την ιατρική θεωρία τόσο στα κριτήριά του για την ακρίβεια, όσο και στον προγνωστικό χαρακτήρα του έργου του. Είναι επίσης δυνατόν η σαφής έμφαση που δίνει στις κρίσιμες φάσεις του πολέμου τις

---

²⁰ Finley, J.H. (2004), 46-81.

οποίες κανονικά οριοθετεί με δημηγορίες, να αντανακλά κάποια αίσθηση εκ μέρους του, ότι ο κοινωνικός όπως και ο ατομικός οργανισμός υπόκειται σε περιόδους κρίσης²¹.

Ο πολιτικός, το ίδιο όπως και ο γιατρός, χρειαζόταν αυτή τη δύναμη πρόβλεψης και ο Θουκυδίδης έγραψε για την πολιτική. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να παρατηρηθεί όχι μόνο όσον αφορά το ιδεώδες της πρόγνωσης, αλλά και σε σχέση με τα κριτήρια της ακρίβειας του Θουκυδίδη, που αποτελούν παράδειγμα αυτού που χαρακτηρίσαμε τάση για το ειδικό στη σκέψη του. Ο Θουκυδίδης παράλληλα, ασκεί κριτική για τους παλαιότερους ιστορικούς· αντανακλά την απαίτηση για μεγαλύτερη ακρίβεια που χαρακτήριζε την εποχή του.

Ο Θουκυδίδης περισσότερο από κάθε άλλον σύγχρονό του, πέτυχε να συνδυάσει κριτήρια λεπτομερειακής ακριβείας με μια βαθιά και πανίσχυρη αίσθηση του γενικού. Μόνο ο Θουκυδίδης είναι ικανός να ανάγεται με συνέπεια και αντικειμενικότητα από τα γεγονότα καθαυτά στη γενικότερη σημασία τους. Είναι αλήθεια πως σπάνια δίνει τη δική του άποψη για τα γεγονότα, αλλά αφήνει συνήθως τέτοιες κρίσεις για τις δημηγορίες. Παρόλα αυτά, η ιστορική έκθεση και οι δημηγορίες συνιστούν μαζί μία ενότητα τόσο σπάνια όσο και επιβλητική, ανάμεσα στα λεπτομερειακά γεγονότα και την εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων. Αν το προηγούμενο επιχείρημα έχει κάποια αξία, τότε θα πρέπει να δεχτούμε ότι δεν θα μπορούσε να είχε φτάσει σε τόσο υψηλά επιτεύγματα απλώς και μόνο επειδή ήταν ένας προικισμένος άνθρωπος ή επειδή είχε στρατιωτική και πολιτική εμπειρία ή επειδή κατά τη διάρκεια της εξορίας του είχε τη δυνατότητα να σκεφτεί καλά όσα είχε δει, αλλά επειδή, σαν Αθηναίος του πέμπτου αιώνα, είχε ανατραφεί μέσα σε μία μακρά παράδοση αναζήτησης του γενικού, που είχε τώρα ενισχυθεί με μία νέα διάθεση για αντικειμενικά στοιχεία. Με λίγα λόγια ιδιαίτερη ποιότητα της μεγαλοσύνης του αποκαλύπτει την ποιότητα του Αττικού Πνεύματος του 5^{ου} αιώνα²².

---

²¹ Finley, J.H. (2004), 46-81.

²² Finley, J.H. (2004), 46-81.

β) Διόδωρος ο Σικελιώτης

β1) Η ζωή του

Ο Διόδωρος γεννήθηκε στη μικρή πόλη Αγύριον της Σικελίας, περί του 90 π.Χ., χρονολογία την οποία συνάγουμε από την ομολογία του ίδιου ότι επισκέφτηκε για σπουδές την Αίγυπτο κατά την 180ή Ολυμπιάδα, δηλαδή 60 - 56 π.Χ. Υποθέτουμε επίσης ότι έζησε μέχρι το 30 περίπου π.Χ., από το ότι το τελευταίο ιστορικό γεγονός που αναφέρει είναι ο αποικισμός του Ταυρομενίου από τον Οκταβιανό που τοποθετείται περί το 36 π.Χ., ενώ ταυτόχρονα δεν υπάρχει στο έργο του η παραμικρή ένδειξη για τη ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.), που αποτέλεσε σταθμό στην εξέλιξη της πολιτικής ιστορίας της εποχής²³.

Για τη ζωή του Διοδώρου δεν γνωρίζουμε παρά ελάχιστα πέρα από τα όσα ο ίδιος μας λέει στο έργο του. Από το έργο του μαθαίνουμε πως εκτός της Ελληνικής που ήταν η γλώσσα της Σικελίας, έμαθε από μικρή ηλικία και τη Λατινική χάρη στη στενή επαφή που είχε η πόλη του με τους Ρωμαίους. Σύμφωνα πάλι με δικές του αναφορές, μαθαίνουμε πως έμεινε στην Αίγυπτο επί τρία χρόνια όπου μαθήτευσε κοντά στους ιερείς και έμαθε πολλές παραδόσεις της χώρας και πως επί τριάντα χρόνια γύρισε πολλές πόλεις της Ευρώπης και της Ασίας, για να συγκεντρώσει υλικό για το έργο του²⁴. Βάσει αυτών των στοιχείων επομένως, μπορούμε να υποθέσουμε πως είχε σημαντικές οικονομικές δυνατότητες, αν δεχθούμε πως όσα λέει για τα ταξίδια του είναι αληθή, τα οποία πιθανόν κάλυπτε με δικά του οικονομικά μέσα. Ωστόσο, η έλλειψη εμπειριών που είχε σε διοικητικά, αλλά και σε στρατιωτικά και πολιτικά θέματα, διακρίνεται καθαρά στο έργο του ως ιστορικού. Μια πόλη όπως το Αγύριο, δεν θα μπορούσε να του προσφέρει τέτοιου είδους εμπειρίες²⁵.

---

²³ Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (1998), 14.

²⁴ Ambaglio, D. 2006, (81-86).

²⁵ Ευσταθίου Α. (2009), 64.

Ο Διόδωρος, δεν υπήρξε διάσημος ιστορικός τους τελευταίους δύο αιώνες, αν και αυτή η άποψη μάλλον είναι διαφορετική από το 1800 μ.Χ.²⁶ Οι μελετητές συχνά, προσπαθούσαν να κρίνουν την αξιοπιστία των πληροφοριών που βρέθηκαν στο Διόδωρο, με τον ίδιο τρόπο όπως έκαναν με τον Ηρόδοτο, τον Θουκυδίδη, τον Ξενοφώντα ή τον Πολύβιο. Συνειδητοποιήσαν όμως, ότι μια τέτοια προσέγγιση δεν ήταν δικαιολογημένη διότι ο Διόδωρος είχε επικαλεστεί την έρευνα άλλων, γράφοντας την πρωτοποριακή παγκόσμια ιστορία του²⁷.

β2) Το έργο του

Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, ο οποίος έλαβε αυτό το επώνυμο από τους μεταγενέστερους για να διακριθεί από άλλους σημαντικούς ανθρώπους των γραμμάτων με το ίδιο κύριο όνομα²⁸, έγραψε τη “Βιβλιοθήκη” (τίτλος που δόθηκε από τον Πλίνιο), η οποία είναι παγκόσμια ιστορία από τα αρχαιότατα χρόνια μέχρι το γαλατικό πόλεμο του Καίσαρα το 59 π.Χ. ή την κατάληψη της Βρετανίας το 54 π.Χ. Το έργο του αποτελείται από 40 βιβλία και ο ίδιος το χώρισε σε τρία μέρη. Το πρώτο περιλαμβάνει τα σκοτεινά χρόνια πριν τα Τρωικά, σε 6 βιβλία. Το δεύτερο μέρος που αποτελείται από τα επόμενα 11 βιβλία είναι η παγκόσμια ιστορία από τον Τρωικό Πόλεμο μέχρι το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Στα υπόλοιπα είκοσι τρία, συνεχίζεται η αφήγηση της παγκόσμιας ιστορίας μέχρι το γαλατικό πόλεμο του Ιουλίου Καίσαρα.

Το να αναλάβει κάποιος γράψει παγκόσμια ιστορία την εποχή που έζησε ο Διόδωρος ήταν έργο εξαιρετικά δύσκολο. Δύσκολη η ανεύρεση τόσο υλικού, το ξεκαθάρισμά του, η ταξινόμηση και η διάταξη του. Την πρώτη δυσκολία ο Διόδωρος με μεγάλη θέληση και επιμονή κατάφερε να την υπερνικήσει. Ταξίδεψε σε πολλές

---

²⁶ Farrington B. (1937), 5-8.

²⁷ Hau, Meeus, Sheridan (2018), 3-4.

²⁸ Ευσταθίου Α. (2009), 63.

χώρες και μελέτησε πολλές βιβλιοθήκες και αρχεία καθώς και το έργο των περισσότερων προγενεστέρων τού ιστορικών και γεωγράφων²⁹. Συγκέντρωσε άφθονο και ποικίλο υλικό το οποίο δεν αναφερόταν μόνο στα γεγονότα και τις πράξεις αλλά και στις γεωγραφικές σχέσεις και τα ήθη και τα έθιμα των λαών, καθώς και στις τέχνες και τα γράμματα τους. Όμως με το ξεκαθάρισμα τόσο υλικού δεν τα κατάφερε με απόλυτη επιτυχία. Καθώς ανατράφηκε εν μέσω των ρητορικών σχολών που ανθούσαν στην εποχή του, στερούνταν πολιτικής αγχίνουας για να εκτιμήσει σωστά τους πολιτικούς αγώνες και τους πρωταγωνιστές τους, και κριτικής οξύνοιας για να διακρίνει το αληθές από το πλαστό. Περισσότερο όμως ο Διόδωρος, αστόχησε στο τρίτο σκέλος της προσπάθειάς του· στη διάταξη δηλαδή της ύλης. Συνθέτοντας το μεγαλύτερο μέρος του έργου του κατά τη χρονολογική μέθοδο, το χώρισε σε τμήματα προτάσσοντας σε καθένα από αυτά το έτος της Ολυμπιάδας, τον επώνυμο άρχοντα των Αθηνών και τον Ρωμαίο Ύπατο, στη θητεία των οποίων συνέβαιναν τα ιστορικά γεγονότα. Ο τρόπος αυτός όμως και η μέθοδος ήταν εντελώς λανθασμένος, όχι μόνο επειδή δεν συμπίπτει ο χρόνος των επωνύμων Αθηναίων αρχόντων με το χρόνο των Ρωμαίων Υπάτων, αλλά και επειδή το χρονικό διάστημα του ενός έτους είναι εξαιρετικά μικρό για τα γεγονότα της παγκόσμιας ιστορίας. Έτσι ο συγγραφέας αναγκάζεται ανά πέντε ή έξι κεφάλαια να μεταφέρει τον αναγνώστη από την Ελλάδα στη Σικελία και από τη Σικελία στη Μακεδονία και από κει πάλι στη Ρώμη, πράγμα που όπως είναι φυσικό διαταράσσει την οικονομία του έργου³⁰. Έχει υποστηριχθεί ότι ο Διόδωρος αντέγραψε κατά γράμμα τις πηγές του και τα πρόσθεσε στα βιβλία του, που συχνά αντιγράφηκαν από διαφορετικές πηγές με αποτέλεσμα να υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις στις σκέψεις που εκφράζονται στη *Βιβλιοθήκη*³¹. Η θεωρία ότι ο Διόδωρος είχε αντιγράψει κατά γράμμα τις πηγές του, τελικά αντικρούστηκε από τη βασική μελέτη του Palm³²: έδειξε ότι η γλώσσα της Βιβλιοθήκης είναι συνεπής και αντιστοιχεί σε ένα ελληνιστικό πρότυπο πεζογραφίας, πράγμα που σημαίνει ότι ο Διόδωρος τουλάχιστον αναδιατύπωσε πηγές με τα δικά του λόγια. Αυτό ήταν ένα

---

²⁹ Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (1998), 16.

³⁰ Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (1998), 17.

³¹ Kunz (1935), 5.

³² Palm (1955). *Über Sprache und Stil des Diodoros von Sizilien. Ein Beitrag zur Beleuchtung der hellenistischen Prosa*, Lund.

κρίσιμο βήμα προς την μερική αποκατάσταση του Διόδωρου, αν και η Palm απέκλειε ανεξαρτησία στη σκέψη³³. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η παρατήρηση της καθολικότητας της ιστορίας του. Ο Διόδωρος, επικεντρώνεται στο ζεύγος του χώρου Ελλάδα - Δύση, ενώ η Σικελία είναι το δαχτυλίδι του στη σχέση μεταξύ της ιστορίας της Ελλάδας και της ιστορίας της Ρώμης³⁴.

β3) Το δέκατο τρίτο βιβλίο

Το βιβλίο του Διοδώρου με το οποίο θα ασχοληθούμε στην παρούσα εργασία, είναι το δέκατο τρίτο. Ανοίγοντάς το βλέπουμε γενικά το πρόβλημα των προλόγων στα βιβλία του υποδηλώνοντας την επιθυμία του να γράφει στο καθένα διεξοδικούς προλόγους, όπου να δίνεται η γενική άποψη του θέματος και να περνάει στη συνέχεια στην έκθεση των γεγονότων. Η έκταση όμως τη ύλης του τον υποχρεώνει να περιορίζεται στην ανακοίνωση μόνο της χρονικής περιόδου που καλύπτει το κάθε βιβλίο. Αντιστοίχως, ο επίλογος των βιβλίων, καθώς και του παρόντος είναι σύντομος και επιγραμματικός.

Το κυρίως περιεχόμενο του βιβλίου καλύπτει την περίοδο από τη Σικελική εκστρατεία το 414 π.Χ., μέχρι τη λήξη του Πελοποννησιακού και του πρώτου πολέμου των Καρχηδονίων κατά του Διονυσίου το 405 π.Χ. Πηγές του Διοδώρου στο δέκατο τρίτο βιβλίο είναι ο Απολλόδωρος, ο Έφορος ο Φίλιστος, ο Πολύκλειτος ο Λαρισαίος, ο Θεόπομπος, ο Τίμαιος, ο Ξενοφών και φυσικά ο Θουκυδίδης³⁵. Η αφήγηση της σικελικής ιστορίας και μυθολογίας είναι η μόνη υπαρκτή ιστορία που γράφτηκε από έναν ιστοριογράφο γηγενή στη Σικελία, ακόμα κι αν βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στη δουλειά των προκατόχων του³⁶.

---

³³ Hau, Meeus, Sheridan (2018), 7.

³⁴ Ambaglio, D. (2006), 81-86.

³⁵ Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (1998), 21-2.

³⁶ Hau, Meeus, Sheridan (2018), 8.

2. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

α) Η μεγάλη Αθηναϊκή εκστρατεία στη Σικελία

Με τον όρο Εκστρατεία στη Σικελία εννοούμε την εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία, η οποία ξεκίνησε το 415 π.Χ και ολοκληρώθηκε το καλοκαίρι του 413 π.Χ, στα πλαίσια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Στόχος της εκστρατείας ήταν η κατάλυση της ηγεμονίας των Συρακουσών στη Σικελία, την οποία οι Αθηναίοι ήθελαν να καταστήσουν ορμητήριο κατά των ελληνικών πόλεων της Κάτω Ιταλίας. Παρά τη μεγάλη εκστρατευτική δύναμη, καθώς και τις ενισχύσεις που έλαβαν κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοι τους υπέστησαν καταστροφική ήττα από τα στρατεύματα των Συρακουσίων και των συμμάχων τους. Κύριος λόγος της αποτυχίας ήταν η προδοσία του Αλκιβιάδη, ο οποίος έπεισε τους Σπαρτιάτες να στείλουν τον Γύλιππο να ηγηθεί των Συρακουσίων. Ο Γύλιππος κατάφερε να συγκεντρώσει μεγάλο στράτευμα και πέτυχε σημαντικές νίκες στη ξηρά και στη θάλασσα, αναγκάζοντας τους Αθηναίους να παραδοθούν.

Η εκστρατεία στη Σικελία υπήρξε η σημαντικότερη απ' όλες τις ελληνικές πολεμικές επιχειρήσεις του Πελοποννησιακού Πολέμου και απέφερε δόξα στους νικητές, ενώ οι ηττημένοι υπέστησαν ολοκληρωτική πανωλεθρία³⁷. Ο Θουκυδίδης γράφει με ουδέτερο γένος «οὐδὲν [έστι] ὅ,τι οὐκ ἀπώλετο» δηλαδή, δεν έμεινε τίποτε που να μη χαθεί³⁸. Το ότι χάθηκαν σχεδόν όλοι οι Αθηναίοι είναι γεγονός. Με το στρατό παγιδευμένο στα ορυχεία, περισσότεροι από 4.000 Αθηναίοι, μέσα σε πελώρια νταμάρια σε βουνά της Σικελίας κοντά στον Άναπο ποταμό, πτώματα και ζωντανοί μαζί καθώς διψούν τρέχουν όλοι μαζί να πουν από το θολωμένο με το αίμα των συντρόφων τους νερό του Άναπου ποταμού, που κοκκίνιζε γιατί λίγο νωρίτερα οι Συρακούσιοι έσφαζαν Αθηναίους στις όχθες του.

---

³⁷ Θουκυδίδης, Ζ.87

³⁸ Σκουτερόπουλος Ν. (2011), 105.

Αθηναϊκός μπεριαλισμός

Η αθηναϊκή αυτοκρατορία δεν έμοιαζε σε τίποτα με τη μεταγενέστερη ρωμαϊκή, ούτε με τις αποικιακές αυτοκρατορίες του 19^{ου} αιώνα. Η συμμαχία της Δήλου ήταν αρχικά μια αυθεντική συμμαχία, δηλαδή στρατιωτική σύμπραξη αυτόνομων κρατών και, θεωρητικά τουλάχιστον, η αυτονομία θα κρατούσε μέχρι την κατάρρευση του θεσμού στο τέλος του αιώνα.

Εντούτοις, όπως μας το θυμίζει διήγηση του Θουκυδίδη, η μετάβαση από την ηγεμονία στην *αρχή*, δηλαδή από την αρχηγία που στηρίζεται στην ελεύθερη συναίνεση, στην κυριαρχία, θα γινόταν με ένα σταδιακό ροκάνισμα της αυτονομίας αυτής, με επεμβάσεις ολοένα συχνότερες της Αθήνας στα εσωτερικά των συμμαχικών πόλεων. Ένα από τα προσχήματα των επεμβάσεων αυτών ήταν η είσπραξη του φόρου. Ο Θουκυδίδης πιστεύει ότι η αρχική αιτία της υποδούλωσης των συμμάχων ήταν το γεγονός ότι προτίμησαν να πληρώνουν παρά να εξασφαλίζουν με δικά τους μέσα την άμυνά τους. Έχω σχετικά επαρκείς πληροφορίες για την είσπραξη του φόρου χάρη στους σωζόμενους καταλόγους με τους ταμειακούς λογαριασμούς των παρακρατήσεων που είχαν εισπραχθεί έναντι του φόρου που κατέβαλλαν οι συμμαχικές πόλεις στο ταμείο της Αθήνας. Οι παρακρατήσεις που ήταν μία μνα ανά ατάλαντο μας επιτρέπουν να υπολογίσουμε κατά προσέγγιση τα ποσά που πλήρωνε μία πόλη, ή μία ομάδα πόλεων, μέσα σε μια δεδομένη χρονική περίοδο. Το σύνολο του φόρου οριζόταν κάθε τέσσερα χρόνια, αλλά οι εισπράξεις ήταν ετήσιες. Οι σύμμαχοι όφειλαν να βρίσκονται στην Αθήνα για τα Μεγάλα Διονύσια, στις αρχές της άνοιξης. Η καθυστέρηση συνεπαγόταν την καταβολή προστίμου, και ακόμη και την αποστολή μιας σωφρονιστικής εκστρατείας που πήγαινε να εισπράξει τα οφειλόμενα επί τόπου. Τα φορολογικά βάρη των πόλεων έχουν συζητηθεί πολύ. Αν και το συνολικό ποσό της εισφοράς ελάχιστα μεταβλήθηκε έως τον Πελοποννησιακό πόλεμο, παραμένοντας γύρω στα αρχικά 460 τάλαντα, που είχε ορίσει ο Αριστείδης, η κατανομή ανάμεσα στις συμμαχικές πόλεις παράλλαζε, ανάλογα με τις περιστάσεις³⁹. Αλλά, περισσότερο και από το ίδιο το ποσό, ήταν οι

---

³⁹ Mosse, Schnapp-Gourbeillon (2012): 265-7.

συνθήκες της είσπραξης που έκαναν τους συμμάχους να βλέπουν την εισφορά σαν το σύμβολο της εξάρτησής τους. Πρώτα η υποχρέωση να πηγαίνουν στην Αθήνα, να τιμούν εκεί τους θεούς της πόλης, να δέχονται να αποφασίζει μόνο η *βουλή* την κατανομή των δαπανών ήταν αρκετά για να καταστήσουν τον φόρο το πιο απτό χαρακτηριστικό γνώρισμα του **αθηναϊκού ιμπεριαλισμού**. Τόσο μάλιστα, που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και σαν πρόφαση για ενδεχόμενες επεμβάσεις στα εσωτερικά των πόλεων.

Οι επεμβάσεις έπαιρναν διάφορες μορφές: παρουσία αθηναίων αξιωματούχων επιφορτισμένων με την επίβλεψη των συμφερόντων της Αθήνας και της εφαρμογής των κοινών αποφάσεων· παρουσία στρατιωτικών φρουρών στο έδαφος προβληματικών συμμάχων και ακόμα περισσότερο παρουσία των ονομαζόμενων κληρουχιών που φαίνεται να γίνονται ένα από τα πολιτικά εργαλεία του Περικλή.

Όλα αυτά ανταποκρίνονταν σε μια βασική επιθυμία, που ήταν η διατήρηση της συνοχής της συμμαχίας. Το πιο αξιοσημείωτο είναι ότι, στα τριάντα χρόνια της ακμής της αυτοκρατορίας, φαίνεται πως υπήρχε κάποιο είδος συναίνεση των πολιτών, ως προς την αυτοκρατορία. Οι φτωχοί την επιδοκίμαζαν επειδή τους επέτρεπε να συμπληρώνουν τα ισχνά κέρδη που αποκόμιζαν από τη γη ή από το εργαστήριό τους, οι πλούσιοι επειδή τους απάλλασσε από ένα μέρος των δαπανών που τους αναλογούσαν. Θα χρειαστεί να έρθει ο πόλεμος και οι πρώτες απογοητεύσεις για να εξαφανιστεί η συναίνεση από την πλευρά εκείνων που δεν είχαν δεχτεί πάρα μοναχά στα λόγια τη δημοκρατία και τώρα πια την συνδύαζαν με τη διατήρηση της αυτοκρατορίας και εύχονταν το τέλος και των δύο⁴⁰.

Ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός εξηγεί τον πόλεμο και, ταυτόχρονα, παίζει έναν σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή του. Ήδη οι αναλύσεις του βιβλίου Α΄ έδειχναν ότι η κυριαρχία ήταν -ταυτόχρονα- για μεν την Αθήνα, το εργαλείο που αξίωνε να χρησιμοποιεί, για τους αντιπάλους της δε, η αιτίαση που εν ονόματί της αξίωναν να βοηθηθούν και, τέλος, ήταν αυτό που και οι μεν και οι δε θεωρούσαν ότι

---

⁴⁰ Mosse, Schnapp-Gourbeillon (2012): 269.

διακυβευόταν στον αγώνα⁴¹. Η τριπλή αυτή λειτουργία, έτσι όπως αναγγέλθηκε, επανέρχεται σε όλα τα επεισόδια και μεταφέρεται σε όλους τους λόγους που δεν είναι αποκλειστικά στρατιωτικής φύσεως. Στην υπόθεση της Σικελίας, ο ρόλος του ιμπεριαλισμού είναι περισσότερο εμφανής· προκύπτει όμως καθαρά ότι ο Θουκυδίδης επέμεινε περισσότερο απ' όσο ήταν απαραίτητο και στο επεισόδιο και στην ερμηνεία του. Και δεν αρκείται να το συσχετίσει με την πλεονεξία που φανέρωσε η υπόθεση της Πύλου (Δ'. 65. 4: οὕτω τῆ γε παρούση εὐτυχία χρώμενοι ἤξιουν σφίσι μηδέν ἐναντιοῦσθαι), δεν αρκείται να ξεχωρίσει και να δείξει τη φιλοδοξία της Αθήνας που προσδιορίζει όλα τα επεισόδια: αισθάνεται επιπλέον την ανάγκη να αναθέσει στον Συρακούσιο Ερμοκράτη την καταγγελία της. Ο τελευταίος δηλώνει ότι ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός απειλεί τη Σικελία ολόκληρη· το βεβαιώνει επανειλημμένα με τον πιο έντονο τρόπο⁴² και φέρνει ως απόδειξη τη συμπεριφορά της Αθήνας σε άλλες περιπτώσεις· απαιτεί ως εκ τούτου τη σύσταση ενός σικελικού συνασπισμού, με σκοπό την αντίσταση σ' αυτή τη φιλοδοξία. Τώρα, αν και το επεισόδιο αυτό σχετιζόταν οπωσδήποτε με τον αθηναϊκό ιμπεριαλισμό, ο Θουκυδίδης είχε πάντως την ευχέρεια να μην το αποδώσει με τόσο έντονα χρώματα: η εκστρατεία αυτή καθαυτή, ήταν μάλλον ασήμαντη· επιπλέον, σύντομα θα αποδεικνυόταν ότι δεν ήταν παρά ένας πρόλογος· ο ίδιος ο Ερμοκράτης επρόκειτο να παίξει έναν άλλο ρόλο αργότερα και να εκφωνήσει άλλους λόγους. Τέλος, έστω και αν υποθεθεί ότι ο Θουκυδίδης θέλησε να ελκύσει την προσοχή στο σχέδιο του Ερμοκράτη για τη σικελική ενότητα, ο Droysen⁴³ παρατηρεί ότι τα επιχειρήματα θα όφειλαν (ή τουλάχιστον θα μπορούσαν) να είναι διαφορετικά: οι Συρακούσες, η ισχυρή πόλη, θα όφειλε, λέει, να δώσει εγγυήσεις στις πόλεις που, τρομοκρατημένες από τις προθέσεις του Ερμοκράτη, στρέφονταν προς την πλευρά της Αθήνας. Αν ο Ερμοκράτης δεν το κάνει αυτό, και αν προβάλλει εδώ μόνο τον αθηναϊκό κίνδυνο, είναι επειδή ο Θουκυδίδης θέλησε, και σ' αυτή την περίπτωση, να καταδείξει την παρουσία του ιμπεριαλισμού, που ήταν, κατά τη γνώμη του, ο ουσιώδης συντελεστής. Εξάλλου, την

---

⁴¹ Romilly (2004): 394.

⁴² Δ'. 60. 1: ἐπιβουλευομένην τὴν πᾶσαν Σικελίαν, ὡς ἐγὼ κρίνω, ὑπ' Ἀθηναίων – Δ'. 60. 2: ἄνδρας οἱ καὶ τοῖς μὴ ἐπικαλουμένοις αὐτοῖ ἐπιστρατεύουσι... εἰκός, ὅταν γνῶσιν ἡμᾶς τετραχωμένους καὶ πλέονί ποτε στόλῳ ἐλθόντας αὐτούς τάδε πάντα πειράσασθαι ὑπὸ σφᾶς ποιῆσθαι – Δ'. 61.2: τῶν ἐν τῇ Σικελίᾳ ἀγαθῶν ἐφιέμενοι.

⁴³ Athen und der Westen..., Exk. III, σελ. 50 – 54.

ίδια στιγμή που καταγγέλλει την αθηναϊκή φιλοδοξία, το σικελικό επεισόδιο, με τα λεγόμενα του Ερμοκράτη, επισημαίνει τη δημιουργία μιας αντίστασης από την πλευρά αυτών που βλέπουν να απειλείται η ανεξαρτησία τους· πρόκειται για μια αρχή των αποτυχιών, που θα είναι η τιμωρία της υπέρμετρης φιλοδοξίας της Αθήνας.

Με την εκστρατεία της Σικελίας, η Αθήνα ορμάει στο δρόμο της κατάκτησης. Επιδιώκει, χωρίς να τηρεί κανένα πρόσχημα, να αρπάξει τη Σικελία: είναι κάτι που ο Θουκυδίδης τονίζει επανειλημμένα⁴⁴. Και μάλιστα δεν είναι παρά μια πρώτη φάση, εφόσον ύστερα από τη Σικελία πρόκειται να κατακτηθεί η Καρχηδόνα και μετά να έρθει η σειρά της Σπάρτης και να υποταχθεί ολόκληρη η Ελλάδα: αυτό το τελευταίο μέρος του σχεδίου αποκαλύπτεται μόνο εκ των υστέρων, στον λόγο που εκφωνεί ο Αλκιβιάδης στη Σπάρτη. Ο Θουκυδίδης δεν ήταν δυνατόν παρά να καταδικάζει αυτές τις βλέψεις⁴⁵.

Η ιμπεριαλιστική πολιτική, όπως ασκήθηκε συνολικά εκείνη την εποχή, στο Άργος, στη Μυτιλήνη, στη Μήλο, στη Σικελία, εμφάνιζε στα μάτια των συγχρόνων μια όψη που βρισκόταν σε καταφανή αντίθεση με τα όσα πίστευε ο Περικλής. Έτσι, δεν μας ξαφνιάζει καθόλου η επιμονή με την οποία ο Θουκυδίδης υπογραμμίζει όλα εκείνα τα στοιχεία που εξαιτίας τους η εκστρατεία ήταν, όπως λέει στην κρίση του Β.65, ένα λάθος. Από την πρώτη κιόλας φράση, επισημαίνει τον παράταιρο χαρακτήρα της αθηναϊκής φιλοδοξίας. Όπως και στις περιπτώσεις την Πύλου και της Μυτιλήνης, το λάθος ανάγεται στα ίδια τα κίνητρα που οδήγησαν, όπως το βλέπει εκείνος, στην απόφαση: αυτά είναι τόσο αντίθετα με την **εὐβουλία**, όσο και η **ὀργή** της Μυτιλήνης ή η **ἐλπίς** της Πύλου· μάλιστα μοιάζουν πολύ με αυτή την τελευταία, επειδή, παρ' όλο που καθεμιά κατηγορία πολιτών κινείται από κάποιο ιδιαίτερο πάθος, όλα αυτά τα πάθη συγκλίνουν τελικά σε ένα, που είναι η επιθυμία για περισσότερα: **τὴν ἄγαν τῶν πλειόνων ἐπιθυμίαν**⁴⁶.

---

⁴⁴ Θουκυδίδης 6.1, 6.10.5, 6.33.2, 4.60.1 κλπ.

⁴⁵ Romilly (2004), 278-9.

⁴⁶ ὁ.π.

β) Οι πρωταγωνιστές της Σικελικής εκστρατείας

Οι Αθηναίοι

I. Αλκιβιάδης

Ο Αλκιβιάδης, ο γιος του Κλεινίου, ήταν εξέχων Αθηναίος πολιτικός, ρήτορας και στρατηγός. Υπήρξε το τελευταίο γνωστό μέλος της αριστοκρατικής οικογένειας των Αλκμαιωνιδών. Έπαιξε σημαντικό ρόλο στο δεύτερο μισό του Πελοποννησιακού πολέμου ως στρατηγικός σύμβουλος, στρατιωτικός και πολιτικός. Προστατευόμενος του Περικλή και μαθητής του Σωκράτη, ο Αλκιβιάδης με το εντυπωσιακό παρουσιαστικό συγκαταλεγόταν στους πιο δημοφιλείς και όμορφους νεαρούς αριστοκράτες της δημοκρατικής Αθήνας. Το “χρυσό αγόρι” της χρυσής εποχής της πόλης έμεινε στην ιστορία ως μία από τις πιο αμφιλεγόμενες μορφές της ελληνικής αρχαιότητας⁴⁷. Έγινε γνωστός αρχικά επειδή κέρδισε σε αρματοδρομίες στην Ολυμπία ενώ στη συνέχεια έπεισε την Εκκλησία του Δήμου να του αναθέσει την ηγεσία του στρατού στον Πελοποννησιακό πόλεμο, αφού ο αντίπαλός του ο Νικίας είχε ταχθεί υπέρ της ειρήνης με τη Σπάρτη. Όλοι όσοι έχουν γράψει τη βιογραφία του, σημειώνει ο Κορνήλιος Νέπωσ, συμφωνούν πως είχε πολλά ελαττώματα αλλά και πολλές αρετές (*Αλκιβιάδης*, 1.1).

Ορμητικός, ενθουσιώδης, γοητευτικός, όπου κι αν εμφανιζόταν ο Αλκιβιάδης βρισκόταν στο επίκεντρο της προσοχής όλων. Τα εξαιρετικά του χαρίσματα, η σκανδαλώδης ζωή και η πολιτική του δράση, τον καθιστούν μία από τις πιο φημισμένες και πολυσυζητημένες μορφές της κλασικής Αθήνας. Έτσι το ερώτημα «ποιος ήταν ο Αλκιβιάδης;» μπορεί να θεωρηθεί περιττό, καθώς η επίσημη ιστοριογραφία, σύγχρονη και μεταγενέστερή του, έχει αποφανθεί οριστικά για το πρόσωπό του. Ο Αλκιβιάδης ήταν ένας δημαγωγός, νοσηρά φιλόδοξος, καιροσκόπος, άνθρωπος αδίστακτος, διεφθαρμένος, παραδομένος σε κάθε λογής σωματικές ηδονές και στο πάθος της εξουσίας. Ένας προδότης, ο μεγαλύτερος ίσως προδότης της

---

⁴⁷ Fields N. (2014), 20.

Ιστορίας, ήταν εκείνος που, χωρίς ηθικούς ενδοιασμούς, οδήγησε την πατρίδα του στην ολοσχερή καταστροφή της⁴⁸. Ο Αλκιβιάδης είναι ένας άνδρας με πλούσια χαρίσματα, τα οποία όμως χρησιμοποίησε μόνο για να ικανοποιήσει την προσωπική του φιλοδοξία και όχι για να υπηρετήσει την πατρίδα του και γι' αυτό η δράση του είχε ολέθριες συνέπειες για την Αθήνα. Εξαιρετικά ευφυής και με πολλά πάθη, μάταια μαθήτευσε κοντά στον Σωκράτη· αντίθετα, ήθελε να εφαρμόσει στην πράξη την ακραία θεωρία των σοφιστών περί του φυσικού δικαίου του ισχυροτέρου, περιφρονώντας το Νόμο και την παράδοση και μην έχοντας άλλο σκοπό, παρά την προσωπική του κυριαρχία. Ήταν ο τύπος του ανθρώπου που ήθελε να εξουσιάζει τους άλλους. Όταν γεννιέται ο Αλκιβιάδης, η Αθήνα είναι πανίσχυρη, χάρη στο ναυτικό της και τους πολιτικούς χειρισμούς του Περικλή, ηγετική δύναμη μιας εκτεταμένης στον ηπειρωτικό και νησιωτικό ελλαδικό χώρο συμμαχίας, οικονομικά ακλόνητη, αποτελεί «Ελλάδος παιδευσιν», το πνευματικό κέντρο που προσελκύει τους σπουδαιότερους σοφούς του τότε γνωστού κόσμου. Η δημοκρατία μεσουρανά, θεμελιωμένη σε θεσμούς που εισήγαγε ή ενίσχυσε ο Περικλής. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, ο Αλκιβιάδης αποκτά όλα τα εφόδια για μια λαμπρή πολιτική σταδιοδρομία. Ο πόθος του να ασχοληθεί με τον δημόσιο βίο είναι αυτονόητος, όχι μόνο επειδή αυτός συνιστά την πεμπτουσία της ύπαρξης των Αθηναίων, αλλά και επειδή ζει και μεγαλώνει στην οικία του Περικλή, ένα κατεξοχήν πολιτικό περιβάλλον, οπότε εξοικειώνεται από νωρίς με την πολιτική πράξη. Οι παραπάνω καταβολές, σε συνδυασμό με την επίγνωση των δυνατοτήτων του, επιδρούν καθοριστικά στη ζωή του, δημιουργώντας ήδη από την εφηβική του ηλικία την ανάγκη να διακριθεί και να πρωτεύσει. Τα προτερήματά του πολλά: απaráμιλλη ομορφιά, χάρη στην οποία γοητεύει όλους όσοι τον συναναστρέφονται⁴⁹, ρητορική δεινότητα, ευστροφία και διορατικότητα, δυναμισμός, εξαιρετικές στρατηγικές ικανότητες, ετοιμότητα στη λήψη αποφάσεων, του δίνουν ένα σαφές προβάδισμα έναντι των υπολοίπων. Αντίθετα ο P.A. Brunt⁵⁰, θεωρεί ότι ο Θουκυδίδης μεροληπτεί και υπερεκτιμά τις ικανότητες του Αλκιβιάδη, πιθανώς επειδή συνδεόταν με

---

⁴⁸ Ulrich W. (1976), 225.

⁴⁹ McGregor M. (1965), 27-43.

⁵⁰ Brunt P.A. (1952), 59-70.

προσωπική φιλία και επειδή αυτός υπήρξε η βασική πηγή πληροφόρησης του ιστορικού για τον πόλεμο. Η θέση του ωστόσο είναι αυθαίρετη, δεδομένου ότι ο Θουκυδίδης είναι ιδιαίτερα αυστηρός στις κρίσεις του αναφορικά με τον Αλκιβιάδη, όπως καταδεικνύει η Jacqueline de Romilly⁵¹.

Οι Αθηναίοι τον ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους, σαν να είναι το αγαπημένο τους παιδί, υποκύπτουν στη γοητεία του λόγου και της μορφής του, κι αυτός κάνει τα πάντα για να διατηρήσει την πρωτοκαθεδρία στην καρδιά τους. Θέλοντας να είναι ο μοναδικός μέσα στη δημοκρατία στρέφεται στην πολιτική και οραματίζεται να ξαναζωντανέψει με το δικό του τρόπο την «ενός ανδρός αρχήν» του Περικλή. Τίποτε δεν μπορεί να τον εμποδίσει να κάνει το όνειρό του πραγματικότητα, ούτε καν ο δάσκαλός του, ο Σωκράτης, ο οποίος δεν παύει να του υπενθυμίζει ότι είναι αδύνατον να κυβερνήσει δίκαια τον αθηναϊκό λαό, αν δεν φροντίσει προηγουμένως να γνωρίσει και να βελτιώσει τον εαυτό του. Υπέρμαχος του δόγματος της πολυπραγμοσύνης, εκφράζει απόλυτα την ιδιοσυγκρασία των Αθηναίων, οι οποίοι θεωρούν «ξυμφοράν τε οὐχ ἦσσον ἡσυχίαν ἀπράγμονα ἢ ἀσχολίαν ἐπίπονον»⁵².

Ο Αλκιβιάδης εμφανίζεται στον πολιτικό στίβο το 420 π.Χ., σε ηλικία μόλις τριάντα ετών, όταν εκλέγεται στο ύπατο αξίωμα του στρατηγού και παίρνει στα χέρια του την τύχη της πόλης του. Εν τω μεταξύ, το σκηνικό στην Αθήνα έχει μεταβληθεί: στα έντεκα χρόνια που έχουν περάσει από τη στιγμή που ξεκίνησε ο Πελοποννησιακός Πόλεμος, το κλεινόν άστυ έχει υποστεί σημαντικές ήττες, η οικονομία κλονίζεται, τα κρούσματα αποστασίας στους κόλπους της Ηγεμονίας πολλαπλασιάζονται. Ο Περικλής έχει πεθάνει και στην πολιτική σκηνή επικρατούν δημαγωγοί, άνθρωποι ατάλαντοι και εκφυλισμένοι, οι οποίοι θυσιάζουν το συλλογικό συμφέρον στο βωμό των προσωπικών τους φιλοδοξιών (Θουκ. 2.65). Ο Αλκιβιάδης ακτινοβολεί και επισκιάζει τους πάντες. Η πολιτική του, παράτολμη και διάφορη από εκείνη του Περικλέους, εισηγείται και υπερασπίζεται τον ιμπεριαλισμό. Προτείνει, στην κρίσιμη στιγμή της επισφαλούς ειρήνης με τη Σπάρτη, την εκστρατεία στη

---

⁵¹ Romilly J. (2004), 270-293.

⁵² Finley J. (1988), 225.

Σικελία (416 π.Χ.). Οραματίζεται να επεκτείνει την κυριαρχία της Αθήνας στη Δύση και να καταστήσει την πατρίδα του πανίσχυρη, αδιαφιλονίκητη ηγέτιδα του ελλαδικού χώρου. Η συνείδηση της προσωπικής του υπεροχής ταυτίζεται με την υπερηφάνεια της πόλεως.

Η εκστρατεία στη Σικελία ήταν ιδέα του Αλκιβιάδη και μερικοί μελετητές ισχυρίζονται ότι τη διοίκησή της είχε αναλάβει ο Αλκιβιάδης και όχι ο Νικίας, η εκστρατεία δεν θα ήταν τόσο καταστροφική για τους Αθηναίους⁵³. Τη νύχτα πριν από την αναχώρηση του στόλου για τη Σικελία όλες οι ερμαϊκές στήλες (αγάλματα που αποτελούνταν από έναν πεσσόμορφο μαρμάρινο κορμό, στην κορυφή του οποίου υπήρχε μία προτομή του Θεού των ταξιδιωτών, του Ερμή, και συχνά συνοδευόταν από ένα ιθυφαλλικό ομοίωμα των Αθηνών) ακρωτηριάστηκαν και στην υπόθεση ενεπλάκη ο Αλκιβιάδης. Η Βουλή θεώρησε ότι ο Αλκιβιάδης πρωτοστάτησε στο περιστατικό των Ερμοκοπιδών, στο βανδαλισμό που οδήγησε την πόλη σε μία κατάσταση παράνοιας και έτσι τον ανακάλεσε στην Αθήνα. Οι εχθροί του μάλιστα βιάστηκαν να του προσάψουν μία ακόμη κατηγορία που αφορούσε την παρωδία των Ελευσίνιων Μυστηρίων. Ο Αλκιβιάδης μαζί με κάποια άτομα του κύκλου του φόρεσαν γελοία ενδύματα και διακωμωδούσαν τη μύηση στα μυστήρια, προσβάλλοντας με αυτό το τρόπο τη θεά της γεωργίας Δήμητρα και την κόρη της, Περσεφόνη. Αυτά τα περιστατικά βανδαλισμού θεωρήθηκαν ασέβεια απέναντι στους θεούς και κατά συνέπεια έπρεπε οι υπαίτιοι να τιμωρηθούν με θάνατο, αλλά και αμαύρωση της ίδιας της δημοκρατίας. Ο Αλκιβιάδης κατάφερε να μπει σε ένα πλοίο και να διαφύγει⁵⁴. Έτσι, τρεις μήνες μετά τον απόπλου του από την Αθήνα εν μέσω θαυμασμού και θεματικών εκδηλώσεων έγινε ένας αρνησίθρησκος, ένας καταζητούμενος και επικηρυγμένος. Μόλις ο φυγάζ πληροφορήθηκε ότι οι συμπολίτες του τον καταδίκασαν σε θάνατο δήλωσε: ‘‘θα τους δείξω ότι είμαι ακόμη ζωντανός’’ (Πλούταρχος, *Αλκιβιάδης* 22.2).

---

⁵³ Vlachos A. (1974), 59.

⁵⁴ Fields N. (2014), 21.

Ο Αλκιβιάδης μετέβη στη Σπάρτη όπου έπεισε τους συνήθως επιφυλακτικούς πολίτες της να υπερασπιστούν τους Δωριείς των Συρακουσών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αποστολή του Γύλλιπου στη Σικελία. Επιπλέον τους έπεισε να αλλάξουν τη στρατηγική τους για να κερδίσουν τον πόλεμο με την Αθήνα. Έτσι οι Σπαρτιάτες αντί να πραγματοποιούν πλέον επιδρομές από ξηράς κατά την εκστρατευτική περίοδο, οχύρωσαν τη Δεκέλεια βορειοανατολικά της Αττικής, την οποία επάνδρωσαν με φρουρά. Από εκείνο το οχυρό η φρουρά μπορούσε να επιβλέπει το οροπέδιο της Αττικής έως τον Πειραιά και κατάφερε έτσι να ασκήσει τεράστια πίεση στους Αθηναίους καθώς απέκοψε τα περάσματα από τον Ωρωπό στην Εύβοια, όπου οι Αθηναίοι είχαν στείλει πολλά από τα πρόβατα και τα βοοειδή τους. Επιπλέον το οχυρό πρόσφερε καταφύγιο σε δούλους που το είχαν σκάσει από τα μεταλλεία αργύρου του Λαυρίου (20.000 από αυτούς μπόρεσαν να φτάσουν στη Δεκέλεια)⁵⁵. Αυτό ήταν μέρος του σχεδίου του Αλκιβιάδη για να ξαναρχίσει τον πόλεμο με την Αθήνα στην Αττική. Αυτή η κίνηση ήταν καταστροφική για την Αθήνα και ανάγκασε τους Αθηναίους να μείνουν στα μεγάλα τους τείχη για ένα χρόνο, λαμβάνοντας εφόδια από θαλάσσιους δρόμους. Βλέποντας την Αθήνα πολιορκημένη σε δεύτερο μέτωπο, μέλη της δηλιακής Συμμαχίας άρχισαν να σκέφτονται για εξέγερση⁵⁶. Ως επακόλουθο της καταστροφικής ήττας των Αθηναίων στη Σικελία ο Αλκιβιάδης σάλπαρε στην Ιωνία με σπαρτιατικό στόλο και κατάφερε να πείσει τις ιωνικές πόλεις να αρχίσουν εξέγερση⁵⁷. Παρά τις πολύτιμες συμβουλές που έδωσε στους Σπαρτιάτες, ο Αλκιβιάδης έχασε την εύνοια της σπαρτιατικής κυβέρνησης, με αρχηγό τον Άγη Β΄. Ο Λεωτυχίδας, γιος του Άγιδος και της Τιμαίας που γεννήθηκε μετά από αυτό, πιστεύεται ότι ήταν γιος του Αλκιβιάδη. Η επιρροή του Αλκιβιάδη μειώθηκε περαιτέρω μετά την αποχώρηση του Ένδιου, ενός εφόρου με τον οποίο είχε καλές σχέσεις⁵⁸. Σύμφωνα με ισχυρισμούς, ο Αστύοχος, ένας σπαρτιάτης ναύαρχος, διέταξε το θάνατό του, αλλά ο Αλκιβιάδης το έμαθε και

---

⁵⁵ Kagan D, (2003), 282-3.

⁵⁶ Θουκυδίδης, 8.26.

⁵⁷ Πλούταρχος, *Αλκιβιάδης*, 24.

⁵⁸ Rhodes P.J. (2010), 144.

αποστάτησε στον Πέρση σατράπη, Τισσαφέρνη, ο οποίος υποστήριξε οικονομικά τις πελοποννησιακές δυνάμεις το 412 π.Χ.⁵⁹.

Όταν επέστρεψε στην Αθήνα έπαιξε καθοριστικό ρόλο σε μία σειρά Αθήνα αθηναϊκών νικών που ανάγκασαν τη Σπάρτη να ζητήσει ειρήνη. Ευνόησε αντισυμβατικές τακτικές νικώντας τις μάχες με προδοσία ή διαπραγματεύσεις αντί με πολιορκία⁶⁰. Τα πολιτικά και στρατιωτικά ταλέντα του Αλκιβιάδη αποδείχθηκαν χρήσιμα για όποιο κράτος ήταν υπό τη διαταγή του, αλλά η κλίση του να κάνει ισχυρούς εχθρούς ήταν συμβατή με το γεγονός ότι ποτέ δεν έμενε σε ένα μέρος για πολύ καιρό.

II. Ο Νικίας

Ο Αθηναίος πολιτικός και στρατιωτικός Νικίας (469-413 π.Χ.), είναι μία από τις προσωπικότητες του 5ου αιώνα π.Χ. που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη γεμάτη ένταση και ακρότητες εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου. Αρχηγός του αριστοκρατικού κόμματος και στρατηγός σε μια κρίσιμη για την ιστορία της Αθήνας αλλά και της Ελλάδας περίοδο, διακρίθηκε τόσο για τις πολεμικές του επιτυχίες, όσο και για τη μετριοπάθεια του πολιτικού του λόγου και τις ειρηνευτικές του πρωτοβουλίες⁶¹.

Μολονότι δεν καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια και ο μόνος πρόγονος του που είναι γνωστός είναι ο πατέρας του Νικήρατος, ήταν σίγουρα ευκατάστατος. Ο Νικήρατος είχε δημιουργήσει την οικογενειακή του περιουσία από την εκμετάλλευση των μεταλλείων. Ο γιος του έφτασε στο σημείο να μπορεί να προσλάβει χίλιους

---

⁵⁹ Θουκυδίδης, 8.45.

⁶⁰ Kern P.B. (1999), 151.

⁶¹ Λεπενιώτη Μ. (2004).

σκλάβους, οι οποίοι εργάζονταν στα μεταλλεία του στο Λαύριο υπό την εποπτεία ενός Θράκα επιστάτη και λάμβαναν ημερομίσθιο έναν οβολό ο καθένας⁶².

Ο Νικίας από κάθε άποψη ήταν το αντίθετο του Αλκιβιάδη. Μεγαλύτερος κατά είκοσι χρόνια από τον πολιτικό του αντίπαλο ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικός και φημιζόταν για τη δεισιδαιμονία του. Ενώ ο Αλκιβιάδης επιθυμούσε να καταπλήσει τους Αθηναίους, ο Νικίας φρόντιζε πάντα να αποδίδει την επιτυχία του στην εύνοια των θεών προκειμένου να αποφεύγει να προκαλεί το φθόνο. Το πιο σημαντικό όμως ήταν ότι ο Αλκιβιάδης είδε το μακροχρόνιο πόλεμο εναντίον της Σπάρτης ως μία θαυμάσια ευκαιρία για να αποκτήσει μεγαλείο η πόλη του και δόξα ο ίδιος. Ο Νικίας φαίνεται πως απλώς επιθυμούσε να τελειώσει αυτή η κατάσταση και μάλιστα το 421 π.Χ. πέτυχε να την τερματίσει προσωρινά, με την ειρήνη του⁶³.

Ο Νικίας υπήρξε πολύ επιτυχημένος στρατηγός την πρώτη δεκαετία του Πελοποννησιακού πολέμου με σπουδαιότερο επίτευγμά του την κατάληψη της νησίδας Μινώα, που βρισκόταν έξω από τα Μέγαρα, και των Κυθήρων, στη νότια ακτή της Λακωνίας. Στη διάρκεια του χειμώνα του 422/21 π.Χ. διέπρεψε στις διαπραγματεύσεις μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης και ο Θουκυδίδης επιχειρεί να ερμηνεύσει τα κίνητρα πίσω από τη συμπεριφορά του: “ο Νικίας από τη μεριά του ήθελε όσο ακόμη δεν είχε υποστεί καμία ατυχία και έχαιρε της γενικής εκτιμήσεως να διαφυλάξει την καλή του τύχη, να γλυτώσει για την ώρα από τις ταλαιπωρίες ο ίδιος προσωπικά και να απαλλάξει και τους συμπολίτες του από αυτές, αλλά και να αφήσει στους μεταγενέστερους τη φήμη ανδρός ο οποίος πέρασε όλη του τη ζωή χωρίς να βλάψει καθόλου την πόλη του· πίστευε ότι αυτό θα μπορούσε να γίνει αν απέφευγε κανείς τον κίνδυνο και αν ελάχιστα εμπιστευόταν τον εαυτό του στην τύχη· αυτό όμως που εξασφαλίζει τον άνθρωπο από τον κίνδυνο πίστευε ότι ήταν η ειρήνη”⁶⁴.

Κι όμως οι περισσότεροι Αθηναίοι περιγελούσαν την προληπτική του φύση. Ο Αριστοφάνης τον χλευάζει στην κωμωδία του *Αμφιάραος*, η οποία διδάχτηκε το

---

⁶² Ξενοφώντας, *Πόροι*, 4.14.

⁶³ Fields N. (2014), 18.

⁶⁴ Θουκυδίδης 5.16.

καλοκαίρι του 414 όταν οι ελπίδες των Αθηναίων για την επιτυχία της σικελικής εκστρατείας δεν είχαν χαθεί. Ομοίως, στους *Όρνιθες* που παίχτηκαν λίγο νωρίτερα το ίδιο έτος, ο Αριστοφάνης φτάνει στο σημείο να δημιουργήσει μία νέα λέξη προκειμένου να δηλώσει πόσο καθυστερούσε ο Νικίας (μελλονικιάν: στίχος 640)⁶⁵. Ωστόσο, όταν τα δύο αυτά χαρακτηριστικά συνδυάστηκαν και επηρέασαν τη στρατιωτική κρίση του νικία ακολούθησε η καταστροφή των Αθηναίων έξω από τις Συρακούσες.

Κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου ο Νικίας, αν και σε πολλές περιπτώσεις φάνηκαν οι φιλειρηνικές διαθέσεις του, διετέλεσε για μεγάλα διαστήματα στρατηγός και απέδειξε τις ικανότητές του σε αυτόν τον τομέα με τις επιτυχίες του σε διάφορες επιχειρήσεις. Σημαντική ωστόσο υποχώρηση στη σταδιοδρομία του σημειώθηκε το 425 π.Χ., όταν, αποβλέποντας στη σύναψη ειρήνης, ο Νικίας στέρησε από τον εαυτό του μια ευκαιρία για διάκριση παραχωρώντας την στον αντίπαλό του, τον δημαγωγό Κλέωνα⁶⁶. Οι Αθηναίοι πολιορκούσαν τότε τη σπαρτιατική φρουρά της νήσου Σφακτηρίας, στην Πύλο, και ο Κλέων πρότεινε να σταλούν ενισχύσεις με επικεφαλής τον Νικία. Αυτός όμως αποποιήθηκε τη στρατηγία και την αντιπρότεινε στον Κλέωνα, ο οποίος, με τη βοήθεια του ικανού Δημοσθένη, επίσης στρατηγού, αιχμαλώτισε τους Σπαρτιάτες και τους οδήγησε θριαμβευτικά στην Αθήνα. Σύντομα όμως το γόητρό του αποκαταστάθηκε χάρη στην επιτυχημένη δράση που ανέπτυξε ο Νικίας σε όλον τον ελληνικό χώρο όπου διεξάγονταν επιχειρήσεις, από την Πελοπόννησο ως τη Χαλκιδική. Η μεγάλη στιγμή για τον Νικία ήρθε το 422 π.Χ., όταν στη μάχη της Αμφίπολης σκοτώθηκαν οι δύο κυριότεροι εκπρόσωποι της φιλοπόλεμης πολιτικής των αντίπαλων στρατοπέδων, ο Αθηναίος Κλέων και ο Σπαρτιάτης Βρασίδης. Η εξέλιξη αυτή άνοιξε τον δρόμο για την προσπάθεια ειρηνικής διευθέτησης των διαφορών Αθήνας και Σπάρτης, την οποία υποστήριζε ένθερμα ο Νικίας. Η προσπάθεια οδήγησε, το 421 π.Χ., στην επίτευξη συμφωνίας η οποία πήρε το όνομα του αθηναίου πολιτικού: *Νικίειος ειρήνη*.

---

⁶⁵ Fields N. (2014), 19.

⁶⁶ Adkins A. (1975), 379-82.

Η συμφωνία δεν είχε τη λαμπρή τύχη που προσδοκούσε ο πρωτεργάτης της Νικίας. Οι σύμμαχοι της Σπάρτης βρήκαν τους όρους της ασύμφορους για τους ίδιους και αρνήθηκαν να την προσυπογράψουν. Στην Αθήνα την υπονόμει ο Αλκιβιάδης με τη φιλοπόλεμη πολιτική του. Έτσι, αντί για τα πενήντα χρόνια που προέβλεπε η ληξιαρχική πράξη γεννήσεώς της, η Νικίειος ειρήνη έζησε μόνο έξι, και αυτά διόλου γαλήνια.

Το 415 π.Χ. ο Νικίας αντιτάχθηκε στην ιδέα της σικελικής εκστρατείας την οποία υποστήριζε ο Αλκιβιάδης. Τελικά όμως αναγκάστηκε να υποταχθεί στην απόφαση του δήμου για την πραγματοποίησή της, και μάλιστα να συμμετάσχει στην εκστρατεία ως στρατηγός μαζί με τον Αλκιβιάδη και τον Λάμαχο. Το φθινόπωρο του 414 π.Χ., μόνος πλέον ηγέτης του εκστρατευτικού σώματος μετά την ανάκληση του Αλκιβιάδη και τον θάνατο του Λαμάχου και βασανιζόμενος από πάθηση των νεφρών, ο Νικίας ζήτησε να ανακληθεί από τη Σικελία. Το αίτημά του δεν έγινε δεκτό, και αντ' αυτού η Αθήνα του έστειλε ενισχύσεις για να συνεχίσει τον πόλεμο⁶⁷. Παρά τη γενναιότητά του ο Νικίας, με την αναποφασιστικότητα, την αναβλητικότητα και την αδράνειά του σε κρίσιμες στιγμές, συνέβαλε καίρια στην ήττα των Αθηναίων στη Σικελία, που είχε ως αποτέλεσμα και τη δική του αιχμαλωσία και δημόσια εκτέλεση. Ο Νικίας, ήταν απρόθυμος ηγέτης της Σικελικής αποστολής του 414 π.Χ., που είχε καταστροφικά αποτελέσματα για τους Αθηναίους και είχε σαν αποτέλεσμα τον θάνατό του⁶⁸. Το όνομα του Νικία απουσίαζε από τη στήλη με τα ονόματα των στρατηγών που είχαν πολεμήσει στη Σικελία. Αυτή ήταν η μεταθανάτια τιμωρία που του επέβαλαν οι Αθηναίοι για τις ευθύνες του στο οικτρό τέλος μιας επιχείρησης την οποία ο Νικίας έκανε ό,τι μπορούσε για να αποτρέψει. Ο Θουκυδίδης, περιγράφει το Νικία ως το λιγότερο αντάξιο των Ελλήνων γι' αυτήν την κακοτυχία.

---

⁶⁷ Adkins A. (1975),382-392.

⁶⁸ Niedzielski B. (2017), 37-8.

III. Ο Λάμαχος

Ο Λάμαχος (470 – 414 π. Χ.) ήταν γιος του Ξενοφάνη και στρατηγός των Αθηναίων. Υπήρξε ένας από τους βασικούς ηγέτες της ναυτικής δύναμης που στάλθηκε στην Σικελική Εκστρατεία και που αν η γνώμη του για άμεση πολιορκία και κατάληψη των Συρακουσών είχε τότε εισακουστεί εξαρχής, εκτιμάται ότι θα είχε άλλη τροπή τόσο η συγκεκριμένη αθηναϊκή επέμβαση, όσο και ο Πελοποννησιακός πόλεμος γενικότερα⁶⁹.

Ήταν περίπου 50 ετών και έμπειρος πολεμιστής όταν επιλέχθηκε ως ένας από του τρεις στρατηγούς για την εκστρατεία στη Σικελία. Ο Λάμαχος ήταν στρατηγός το 435 π.Χ. περίπου, ενώ ηγήθηκε ενός αγήματος 10 πλοίων σε αποστολή στον Εύξεινο Πόντο το 424, την ίδια χρονιά που ο Θουκυδίδης είχε αναλάβει μία παρόμοια αποστολή στην Αμφίπολη της Θράκης. Επιπλέον ο Λάμαχος, ήταν παρών στις διαπραγματεύσεις και είχε υπογράψει την ειρήνη του Νικία το 421 π.Χ.⁷⁰. Όπως θα δούμε ήταν στρατηγός που δεν φοβόταν να ρισκάρει.

Υπήρξε τολμηρός μέχρι το τέλος της ζωής του και πέθανε μάλλον με τον τρόπο που επιθυμούσε, οδηγώντας τους άντρες του στη μάχη. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη⁷¹ σκοτώθηκε όταν δυνάμεις του ιππικού των εχθρών τον περικύκλωσαν μαζί με κάποιους άντρες του. Ο Πλούταρχος από την άλλη⁷², αναπτύσσει περισσότερο αυτή την εκδοχή, λέγοντας πως ένας Συρακούσιος αξιωματικός του ιππικού, ο Καλλικράτης, προκάλεσε το Λάμαχο σε μονομαχία και εκείνος δέχτηκε. Σύμφωνα με τον ιστορικό από τη Βοιωτία ο Λάμαχος επιτέθηκε πρώτος και δέχτηκε χτύπημα όμως κατάφερε να πλησιάσει περισσότερο τον αντίπαλό του και ανταπέδωσε. Έτσι οι δύο άνδρες έπεσαν ταυτόχρονα. Δεν γνωρίζουμε αν η παραπάνω ιστορία είναι

---

⁶⁹ Kagan D. (1969) , 416.

⁷⁰ Θουκυδίδης 4.75.1 και 5.19.2.

⁷¹ Θουκυδίδης 6.101.6.

⁷² Πλούταρχος *Νικίας*, 18.2.

αληθινή, πάντως ο Αριστοφάνης κάνει μία νοσταλγική αναφορά στον “ήρωα Λάμαχο” στους *Βατράχους* (στίχος 1.039), που παίχτηκαν το 405 π.Χ.⁷³

IV. Ο Δημοσθένης

Ο Δημοσθένης (457-413 π.Χ.) ήταν γιος του Αλκισθένη και εν ενεργεία στρατηγός για πολλά έτη, των Αθηναίων, από τους διαπρεπέστερους του Πελοποννησιακού Πολέμου, με εμπειρία τόσος στην ξηρά όσο και στη θάλασσα. Διακρίθηκε στην εκστρατεία του 426 π.Χ. γύρω από την Πελοπόννησο, κατά την οποία οι Λακεδαιμόνιοι υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Αττική. Έλαβε μέρος στην ατυχή Εκστρατεία στη Σικελία όπου ηττήθηκε από τους Συρακουσίους και θανατώθηκε μαζί με τον Νικία.

Έπειτα από μία ξαφνική επιδρομή στην Αιτωλία που απέβη καταστροφική το 426 π.Χ.⁷⁴, κατάφερε να εξιλεωθεί καθώς έσωσε τη ναυτική βάση των Αθηνών στη Ναύπακτο και μετά νίκησε τις δυνάμεις των Πελοποννησίων όταν εισέβαλαν στην Ακαρνανία. Το 425 π.Χ. ήταν ο κυριότερος υποκινητής πίσω από την ήττα των Σπαρτιατών στην Πύλο, ενώ τον επόμενο χρόνο πολέμησε στα Μέγαρα και στη Θράκη. Παρόλο που και αυτός όπως ο Λάμαχος είχε υπογράψει την ειρήνη του Νικία του 421 π.Χ.⁷⁵, συμμετείχε στο εγχείρημα του Αλκιβιάδη εναντίον της Πελοποννήσου του 418 π.Χ., καθώς είχε τη φήμη του σκληρού δυναμικού άνδρα που είχε σκληραγωγηθεί στο πεδίο της μάχης, ήταν μάλλον λογικό το γεγονός ότι οι Αθηναίοι εναπόθεσαν πάνω του τις ελπίδες τους για να σώσει εκείνος την κατάσταση στις Συρακούσες. Έτσι τον επέλεξαν για στρατηγό μαζί με τον Ευρυμέδοντα για να ηγηθεί της δεύτερης εκστρατείας στη Σικελία⁷⁶.

---

⁷³ Fields N. (2014), 19.

⁷⁴ Θουκυδίδης 3.94-98.

⁷⁵ Θουκυδίδης 5.19.2.

⁷⁶ Fields N. (2014), 19-20.

V. Ευρυμέδων

Ο Ευρυμέδων ήταν γιος του Θουκλέους. Ανέλαβε πρώτη φορά στρατηγός στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στην Κέρκυρα το 427 π.Χ., όταν ηγήθηκε μιας αποστολής εξήντα τριηρών. Η άφιξή του βοήθησε τους δημοκρατικούς να αποτελειώσουν τους ολιγαρχικούς τους αντιπάλους καθώς τις επτά μέρες που ο αθηναϊκός στόλος βρισκόταν εκεί, οι Κερκυραίοι σφαγίασαν τους πολίτες που θεωρούσαν ότι ήταν εχθροί του καθεστώτος⁷⁷. Την επόμενη χρονιά ο Ευρυμέδοντας επιλέχθηκε να διοικήσει ως στρατηγός ένα μέρος της εκστρατευτικής αποστολής προς τη Σικελία. Όταν οι Έλληνες της Σικελίας αποφάσισαν να επιλύσουν μόνοι τους τα προβλήματά τους το καλοκαίρι του 424 π.Χ., η παρουσία των Αθηναίων τους ήταν άχρηστη και ανεπιθύμητη. Μόλις οι Αθηναίοι αποσύρθηκαν, απαγγέλθηκαν στον Ευρυμέδοντα ψευδείς κατηγορίες, σύμφωνα με τις οποίες είχε δωροδοκηθεί για να εγκαταλείψει τη Σικελία⁷⁸. Πίσω από αυτές τις κατηγορίες βρισκόταν ο Νικίας ο οποίος από μία ειρωνεία της τύχης σκοτώθηκε έξω από τις Συρακούσες.

---

⁷⁷ Θουκυδίδης 3.81.4.

⁷⁸ Θουκυδίδης 4.65.3.

Οι Συρακούσιοι

I. Ο Ερμοκράτης

Η ημερομηνία γέννησης του Ερμοκράτη είναι άγνωστη, αλλά είναι γνωστό ότι ήταν γόνος αριστοκρατικής οικογένειας και αρχηγός της αριστοκρατικής παράταξης των Συρακουσών. Ο Ερμοκράτης συμμετείχε στις συγκρούσεις των Συρακουσίων και των Καρχηδονίων, αλλά διακρίθηκε κατά τη διάρκεια της εκστρατείας των Αθηναίων στη Σικελία. Την περίοδο κατά την οποία οι Συρακούσες ανταγωνίζονταν με την Αθήνα για την υποστήριξη της Καμάρινας, όταν το ζήτημα της εκστρατείας ήταν ακόμη υπό διαπραγμάτευση ο Ερμοκράτης, γιος του Έρμωνα, εναντιώθηκε ανοιχτά στον αθηναϊκό επεκτατισμό. Συγκεκριμένα, κατηγορήσε τους Αθηναίους ότι πολεμούσαν τάχα για το καλό των Λεοντίων, ενώ στην πραγματικότητα είχαν υπό τον έλεγχό τους στη Χαλκίδα της Εύβοιας από όπου κατάγονταν οι κάτοικοι των Λεοντίων⁷⁹. Στη συνέχεια ο εκπρόσωπος των Συρακουσών, ο οποίος προφανώς είχε φιλελεύθερες αντιλήψεις κατέρριψε το επιχείρημα των Αθηναίων που υποστήριζαν ότι απλώς προσπαθούσαν να προστατέψουν τα ελληνικά κράτη από τις επιθέσεις των Περσών, λέγοντας ότι αυτό ήταν πρόσχημα προκειμένου η Αθήνα να δημιουργήσει τη δική της αυτοκρατορία για να υποκαταστήσει την περσική. Κατά την άποψη του Ερμοκράτη, ο ιμπεριαλισμός της Αθήνας σήμαινε την υποδούλωση των συμμάχων της⁸⁰.

Ο Θουκυδίδης, δεν κρύβει το θαυμασμό του για το πνεύμα και την ηθική του Ερμοκράτη, καθώς και για τις ηγετικές του ικανότητες, ενώ υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της προσπάθειάς του να πείσει τους Έλληνες της Σικελίας να συνασπιστούν εναντίον της Αθήνας το καλοκαίρι του 424 π.Χ. Είχε απευθυνθεί στη συγκέντρωση των πόλεων στη Γέλα ισχυριζόμενος πως μιλούσε για το συμφέρον όλων των πόλεων της Σικελίας και όχι μόνο των Συρακουσών και κατηγορήσε την Αθήνα ότι σχεδίαζε να κατακτήσει όλο το νησί. Φαίνεται λοιπόν πως ο Ερμοκράτης

---

⁷⁹ Θουκυδίδης 6.76.1.

⁸⁰ Fields N. (2014), 22.

άσχετα από το αν ήταν ειλικρινής ή όχι πρωτοστάτησε στην αντίσταση ενάντια στον αθηναϊκό στόλο.

Το καλοκαίρι του 412 π.Χ. ο Ερμοκράτης είχε διοριστεί επικεφαλής είκοσι δύο τριηρών που συνεργάζονταν με τους Σπαρτιάτες στο ανατολικό Αιγαίο. Ενώσω όμως βρισκόταν εκεί έμαθε πως έπειτα από ψήφο του δήμου καθαιρέθηκε από το αξίωμά του και επρόκειτο να εξοριστεί⁸¹⁸². Φαίνεται πως στις Συρακούσες είχε πλέον επικρατήσει ένα ακόμη πιο ριζοσπαστικό δημοκρατικό καθεστώς έπειτα από μία εξέγερση που συνδεόταν με την ήττα των Αθηναίων. Από ειρωνεία της τύχης το αποτέλεσμα της θανάσιμης διαμάχης ανάμεσα στις Συρακούσες και στην Αθήνα ήταν η αποσταθεροποίηση του δημοκρατικού πολιτεύματος και στις δύο πόλεις: Η νίκη οδήγησε τους Συρακουσίους σε μία πιο ακραία μορφή Δημοκρατίας, ενώ η ήττα συνέβαλε στην αλλαγή σε προσωρινά ολιγαρχική διακυβέρνηση στην Αθήνα.

Ο εξόριστος Ερμοκράτης, επέστρεψε στο ανατολικό Αιγαίο, όμως τελικά έχασε τη ζωή του σε μία συμπλοκή στις Συρακούσες όταν το 408/407 π.Χ., επιχείρησε πραξικόπημα χωρίς επιτυχία. Ένας από τους επικεφαλής του εγχειρήματος ήταν ένας νεαρός άνδρας ονόματι Διονύσιος, ο οποίος κατάφερε να επιζήσει μολονότι ήταν βαριά χτυπημένος και δύο χρόνια αργότερα αναρριχήθηκε ο ίδιος στην εξουσία και έγινε τύραννος, εκμεταλλευόμενος την πρόσφατη επιτυχία των Καρχηδονίων στον Ακράγαντα και το χάος που επικράτησε στις Συρακούσες⁸³. Το δημοκρατικό πολίτευμα δεν επιβίωσε για μεγάλο χρονικό διάστημα στις Συρακούσες, όπου η εξουσία ενός ανδρός ήταν ο κανόνας⁸⁴.

---

⁸¹ Θουκυδίδης 8.85.3.

⁸² Ξενοφών *Ελληνικά*, 1.1.27.

⁸³ Διόδωρος Σικελιώτης, 13.91.3-4.

⁸⁴ Fields N. (2014), 23.

II. Ο Γύλιππος

Ο Γύλιππος καταγόταν από τη Σπάρτη και θα μπορούσε να τον αποκαλέσει κανείς επαγγελματία στρατιώτη. Γεννήθηκε περί το 450 π.Χ. και το 404 καταδικάστηκε σε θάνατο ερήμην για υπεξαίρεση λαφύρων πολέμου. Κατάφερε να μετατρέψει την αναπόφευκτη όπως φαινόταν μέχρι εκείνη τη στιγμή ήττα των Συρακουσίων σε μία θριαμβευτική νίκη. Ο πατέρας του, ο Κλεανδρίδας, διορίστηκε το 446 π.Χ. σύμβουλος του βασιλιά της Σπάρτης Πλειστοάνακτα, όταν αποχώρησε χωρίς προφανή εξήγηση από την Αττική. Ο Κλεανδρίδας κατηγορήθηκε για δωροδοκία από τους ανθρώπους του Περικλή, καταδικάστηκε σε θάνατο και κατέφυγε στους Θούριους, μία πανελλήνια αποικία που είχε ιδρυθεί στη Νότια Ιταλία με συμμετοχή της Αθήνας. Στους Θούριους έζησε ως πολίτης και μάλιστα διακρίθηκε ως στρατηγός. Οι ιστορικοί πάντως δεν συμφωνούν ότι η δωροδοκία ήταν αδιαμφισβήτητο γεγονός⁸⁵ και θεωρούν ενδεχόμενο οι Σπαρτιάτες να αποχώρησαν επειδή αυτό συνέφερε ιδιαίτερα την πατρίδα τους. Εξάλλου πολύ σύντομα η Σπάρτη υπέγραψε ειρήνη με τους Αθηναίους και επιπλέον αν πράγματι είχε στοιχειοθετηθεί η κατηγορία δεν θα συνιστούσε απλό χρηματισμό, αλλά εσχάτη προδοσία και ο Πλειστοάνακτας, παρά το νεαρό της ηλικίας του θα καταδικαζόταν σε αυστηρότερη ποινή από ένα απλό πρόστιμο. Επιπλέον η μητέρα του, λέγεται πως ανήκε στους είλωτες γεγονός που σήμαινε ότι ο ίδιος ήταν μόθαξ, δηλαδή μη γνήσιος Σπαρτιάτης και πολίτης κατώτερης κοινωνικής τάξης⁸⁶. Τότε μόθακας ονομαζόταν ο μη γνήσιος Σπαρτιάτης ο οποίος όμως κηδεμονευόταν ή τρόπον τινά υιοθετείτο από έναν γνήσιο Σπαρτιάτη και στη συνέχεια, όταν ενηλικιώνόταν, εξισωνόταν με τους άλλους πολίτες και είχε πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Κατ' άλλους, οι μόθακες δεν χρειαζόταν να υιοθετηθούν, αλλά ήταν παιδιά ειλώτων που τύχαινε να ανατρέφονται στο σπίτι του κυρίου τους μαζί με τα δικά του παιδιά. Δεν υπάρχει βεβαιότητα για το κάτω από ποιες συνθήκες χαρακτηρίστηκε μόθακας ο Γύλιππος, γιατί όταν ήταν μικρός συνέβη το ανωτέρω περιστατικό που του στέρησε τον πατέρα του. Ωστόσο από νεαρή ηλικία εκπαιδεύτηκε στο στρατιωτικό τρόπο ζωής των Σπαρτιατών και όταν ενηλικιώθηκε

---

⁸⁵ Kagan D. (1969), 124.

⁸⁶ Clough A.H. (1870), 316-318.

πήρε στρατιωτικό αξίωμα ενώ τα έξοδα του πλήρωνε κάποιος εύπορος σπαρτιάτης που τον είχε υπό την προστασία του. Ο πόλεμος έδινε συχνά την ευκαιρία σε ανθρώπους ταπεινής καταγωγής να δοξαστούν και να κερδίσουν αναγνώριση⁸⁷.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Γύλιππος έγινε γνωστός από την αποστολή στη Σικελία αν και ποτέ δεν είχε υπό τις διαταγές του Σπαρτιάτες πολίτες. Πιθανόν επιλέχθηκε ως στρατηγός χάρη στις διασυνδέσεις της οικογένειάς του με τους Θουρίους, καθώς ο πατέρας του, Κλεανδρίδας, ο οποίος είχε ζήσει εκεί είχε βοηθήσει τους κατοίκους της πόλης στη διαμάχη τους με τον Τάραντα. Όπως περιέργως, παρά τις εξαιρετικές του επιδόσεις στη Σικελία, ο Γύλιππος δεν ξαναεμφανίζεται στις γραπτές πηγές. Αναφέρεται μόνο ότι κατηγορήθηκε πως έκλεψε χρήματα που του είχε εμπιστευτεί ο Λύσανδρος. Ενδέχεται όπως και ο πατέρας του έπειτα από τα λαμπρά του κατορθώματα να καταδικάστηκε επίσης για δωροδοκία και να εξορίστηκε από τη Σπάρτη ατιμασμένος. Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή καταδικάστηκε σε θάνατο από ασιτία αφού κρίθηκε ένοχος για την αρπαγή των χρημάτων του Λυσάνδρου. Όποια και αν ήταν πάντως η ποινή, εξορία ή καταδίκη σε ασιτία, ήταν μία θλιβερή κατάληξη για το γενναίο Γύλιππο⁸⁸.

---

⁸⁷ Fields N. (2014), 23.

⁸⁸ ό.π.

γ) Οι πολιτικές ίντριγκες και η στρατηγική του πολέμου

Η σικελική εκστρατεία ανήκει στο έκτο και έβδομο βιβλίο του Θουκυδίδη και διαπραγματεύεται την επίθεση και την ήττα της Αθήνας εναντίον της Σικελίας. Στα βιβλία αυτά περιγράφονται τα γεγονότα που συνέβησαν μετά την υπογραφή της Ειρήνης του Νικία (421 - 414 π.Χ.), ανάμεσα στην Αθήνα και στη Σπάρτη, αλλά και στους συμμάχους τους. Οι υποχρεώσεις που ανέλαβαν και οι δύο παρατάξεις με την Ειρήνη του Νικία δεν τηρήθηκαν πιστά γιατί οι πρωταγωνιστές ούτε τη διάθεση είχαν γι' αυτό ούτε και τη δυνατότητα. Από τα μέλη της Πελοποννησιακής Συμμαχίας η Κόρινθος, τα Μέγαρα, η Ήλις και η Βοιωτία ούτε καν επικύρωσαν την ειρήνη. Ο Σπαρτιάτης αρμοστής της Αμφιπόλεως, Κλεαρίδας, αρνήθηκε να παραδώσει τους πολίτες στην εκδικητική μανία των Αθηναίων· συμφώνησε μόνο στην εκκένωση των παραλιών τόπων της Θράκης. Οι Αθηναίοι απάντησαν με αντίποινα: εξακολούθησαν να κατέχουν τα Κύθηρα όπως και πριν και αρνήθηκαν τον επαναπατρισμό στους αιχμαλώτους της Σφακτηρίας. Η πιο δυσαρεστημένη από όλους ήταν η Κόρινθος γιατί δεν είχε πάρει πίσω ούτε την Κέρκυρα ούτε την Ποτίδαια, όπως επίσης ούτε το Σόλλιο ούτε το Ανακτόριο, αφού οι Ακαρνάνες κρατούσαν κατειλημμένες τις βάσεις. Η κρίση που ξέσπασε στους κόλπους της πελοποννησιακής Συμμαχίας έκανε τους Σπαρτιάτες να συμφιλιωθούν με τους Αθηναίους. Κατά τις αρχές του καλοκαιριού του 421 π.Χ. υπεγράφη μεταξύ Σπάρτης και Αθήνας μία συνθήκη αμυντικής Συμμαχίας με διάρκεια 50 ετών. Έτσι έγινε ακόμη πιο μεγάλη η δυσπιστία των υπολοίπων Πελοποννησίων και εκδηλώθηκε απροκάλυπτη διάσπαση στην πελοποννησιακή συμμαχία. Η Ήλις και η Μαντινεία αποχώρησαν από την Ένωση και πήγαν με την Κόρινθο, το Άργος και τους κατοίκους της Χαλκιδικής που δημιούργησαν ξεχωριστή συμμαχία, με αποτέλεσμα να μείνει ουσιαστικά απομονωμένη η Σπάρτη στην Πελοπόννησο⁸⁹. Η Κόρινθος, η οποία ήταν η κινητήρια δύναμη επωφελήθηκε από την επεκτεινόμενη Δημοκρατική κίνηση στην Πελοπόννησο και την έστρεψε επιδέξια κατά της Σπάρτης. Παλαιότερα είχαν χρησιμοποιήσει και οι Λακεδαιμόνιοι παρόμοια τακτική κατά των Αθηνών και της ηγεμονίας, τώρα όμως οι ιδεολογικές αντιθέσεις είχαν στόχο τους τις ηγεμονικές

---

⁸⁹ Hornblower S. (1991-96), 256.

αξιώσεις της Σπάρτης. Το ότι, τέλος, η Λακωνική διπλωματία απέτυχε να συνάψει την άνοιξη του 420 ιδιαίτερη συνθήκη με τη Βοιωτία αποτελούσε πολύ αδύνατο αντιστάθμισμα για το έδαφος που είχε χαθεί στην Πελοπόννησο⁹⁰.

Η γενική δυσαρέσκεια για την κίβδηλη ειρήνη είχαν σαν αποτέλεσμα την πλήρη αλλαγή της αθηναϊκής πολιτικής. Για το Νικία και την ειρήνη του δεν ήθελε πια κανείς να ακούσει. Τα δεινά του δεκαετούς πολέμου λησμονήθηκαν τώρα πολύ γρήγορα. Έτσι ξαναπήρε την πρωτοβουλία η ριζοσπαστική παράταξη, ηγέτες της οποίας ήταν ο Υπέρβολος και ο Αλκιβιάδης, ο γιος του Κλεινία και μιας απογόνου των Αλκμεωνίδων. Αυτός μετά το θάνατο του πατέρα του είχε ανατραφεί στο σπίτι του Περικλή και τα εξαιρετικά πνευματικά και σωματικά προσόντα του έδειχναν πως ήταν προορισμένος να ακολουθήσει μία ένδοξη σταδιοδρομία. Παρόλα αυτά δεν κατόρθωσε να διδαχτεί κατά τη νεότητά του, παρόλο που ήταν μαθητής του Σωκράτη, να αυτοκυριαρχείται και να συγκρατεί τα πάθη του. Έτσι, οι αναμφισβήτητες ικανότητες του είχαν καταστροφικά αποτελέσματα και μάλιστα ακόμη περισσότερο γιατί όλη του η δράση είχε σαν κίνητρο την αχαλίνωτη φιλοδοξία του. Το γεγονός ότι υπερείχε κατά πολύ των συγχρόνων του Αθηναίων ως προς την πνευματική δύναμη το γνώριζε και ο ίδιος πολύ καλά και δεν ήταν διόλου παράδοξο ότι συχνότατα και σώφρονες ακόμη πολιτικοί τυφλώνονταν από τη σαγηνευτική γοητεία της προσωπικότητάς του κι από την εκθαμβωτική λάμψη της ιδιοφυΐας του. Πολιτικός στόχος του Αλκιβιάδη ήταν η πλήρης απομόνωση της Σπάρτης. Το σκοπό αυτό εξυπηρετούσε η σύναψη Συμμαχίας των Αθηνών με το Άργος, τη Μαντινεία και την Ήλιδα. Με τη συμμαχία αυτή, όπως και με τη σύγκρουση Άργους και Επιδαύρου του επόμενου χρόνου, στην οποία αναμείχθηκαν η Σπάρτη και η Αθήνα, διαγράφονταν ήδη οι εξελίξεις που επρόκειτο να ακολουθήσουν. Προς το παρόν όμως απεφεύχθη η μοιραία τροπή των πραγμάτων κυρίως γιατί κατά την εκλογή των στρατηγών την άνοιξη του 418 π.Χ., ο Αλκιβιάδης δεν επανεξελέγη.

Ο αγώνας μεταξύ Σπάρτης και Άργους για την ηγεμονία στην Πελοπόννησο αποκορυφώθηκε με τη Μάχη της Μαντινείας (418 π.Χ.). Παρόλο που οι Αργείοι και

---

⁹⁰ Hornblower S. (1991-96), 257.

ο στρατός της ξεχωριστής Συμμαχίας τους ενισχύθηκαν από αθηναϊκές επικουρίες, υπέκυψαν στη φάλαγγα των Λακεδαιμονίων που βρισκόταν υπό την αρχηγία του βασιλέως Άγιδος. Αυτή ήταν η πιο μεγάλη μάχη που δόθηκε πάνω στο Ελληνικό έδαφος από την εποχή των Πλαταιών. Αποτέλεσμά της ήταν η απεριόριστη αποκατάσταση της σπαρτιατικής ηγεμονίας στην Πελοπόννησο. Το Άργος, η Μαντίνεια, η Αχαΐα εντάχθηκαν στην Πελοποννησιακή Συμμαχία· μόνο η Ήλις έμεινε πλέον μακριά. Ο Οργανισμός της ξεχωριστής Συμμαχίας που στηριζόταν στην Αθήνα κατακερματίστηκε και μαζί του έσβησαν οι ψευδαισθήσεις με τις οποίες βαυκαλίζονταν οι Αθηναίοι παρασυρόμενοι από το σειρήνιο άσμα του Αλκιβιάδη.

Στην Αθήνα τα πάντα εξαρτώνταν από την έκβαση της εσωπολιτικής μονομαχίας μεταξύ του Αλκιβιάδη και του Νικία. Το πρόβλημα ήταν: πόλεμος ή ειρήνη; Τότε, βρήκαν σαν μόνη διέξοδο να χρησιμοποιήσουν πάλι ένα θεσμό της Αττικής Δημοκρατίας ο οποίος επί χρόνια τώρα βρισκόταν σε αχρηστία· τον οστρακισμό. Εν τούτοις ο Αλκιβιάδης εναντίον του οποίου προπάντων στρεφόταν το μέτρο, κατόρθωσε να εξουδετερώσει τη δύναμή του, πετυχαίνοντας κάτι το πραγματικά απίθανο, να πάρει δηλαδή με το μέρος του τον αντίπαλό του Νικία για να εμφανιστεί μαζί του πάνω στο ίδιο “ψηφοδέλτιο”. Τρίτος πολιτικός ηγέτης ήταν ο Υπέρβολος που καταδικάστηκε με την οστρακοφορία σε εξορία. Με το γεγονός αυτό φάνηκε δραστηκότητα πόσο άχρηστος είχε καταντήσει ο οστρακισμός, ώστε πραγματικά δεν τον ξανά χρησιμοποίησαν ποτέ πια στην Αθηναϊκή Δημοκρατία.

Ο Νικίας και ο Αλκιβιάδης που εξελέγησαν για το 417/16 π.Χ. στρατηγοί, πάσχισαν για εντυπωσιακές εξωτερικές επιτυχίες. Και ενώ ο πρώτος κατόρθωσε μικρά μόνο πράγματα το 417 στη Θράκη, ο Τεισίας και ο Κλεομήδης επέβαλαν την Αθηναϊκή κατοχή στη Μήλο. Η εκστρατεία των Αθηναίων κατά της δωρικής Μήλου αποτελεί την έκφραση μιας κτηνώδους διαθέσεως για κυριαρχία όπως ακριβώς μας δείχνει και ο Θουκυδίδης με τον περίφημο διάλογο των Μηλίων⁹¹. Η Σπάρτη όμως, δεν αντέδρασε ούτε σε αυτή την πρόκληση ούτε στις επιθέσεις και τις λεηλασίες της αθηναϊκής φρουράς στην Πύλο. Είναι πιθανό ότι ένας από τους λόγους που την

---

⁹¹ Herman B. (1991).

ανάγκασαν να κρατήσει παθητική στάση ήταν και η δημιουργία νέων διενέξεων με το Άργος. Οπωσδήποτε η πόλη αυτή συνδέθηκε και πάλι την άνοιξη του 416 π.Χ. με μία καινούργια συνθήκη προς την Αθήνα.

Η Μεγάλη αλλαγή στα ελληνικά, όχι μόνο στα Αθηναϊκά πεπρωμένα, ήρθε με τα γεγονότα της δύσεως της Σικελίας. Το συνέδριο ειρήνης στη Γελά είχε συμφιλιώσει για μικρό μόνο διάστημα τις ελληνικές πόλεις της νήσου. Οι δωρικές Συρακούσες υπέταξαν τους ιωνικής καταγωγής Λεοντίνους, πόλη σύμμαχος των Αθηνών και Οπροσάρτησαν το έδαφός τους στο συρακουσιακό κράτος. Τότε η Σεγέστη που είχε πόλεμο με τη Σελινούντα στράφηκε προς την Αθήνα στηριζόμενη στη συμμαχία της με αυτήν και ζήτησαν βοήθεια από τη μεγάλη προστατίδα δύναμη της μητροπολιτικής πατρίδος. Το ότι η Αθηναϊκή επικούρεια πήρε τελικά τόσο μεγάλες διαστάσεις ώστε να δημιουργήσει σκέψεις και σε αυτούς ακόμη τους Σικελιώτες συμμάχους των Αθηνών, ήταν αποτέλεσμα μιας πολιτικής για την οποία πρωτίστως υπεύθυνος ήταν ο Αλκιβιάδης. Για τους Έλληνες της μητροπολιτικής Ελλάδος η Σικελία ήταν ανέκαθεν “η χρυσή δύση”⁹². Η ασύγκριτα πιο μεγάλες οικονομικές της δυνατότητες, ο πλούτος των συγγενικών πεδιάδων σε δημητριακά και κτηνοτροφία, η λάμψη των περήφανων ναών και των πολύτιμων αναθημάτων, όλα αυτά έκαναν το νησί να μοιάζει με μία χώρα του παραμυθιού που προσέφερε τους θησαυρούς της σε όποιον είχε την απόφαση να τους κατακτήσει. Θαλάσσιοι δρόμοι προς τη Δυτική Μεσόγειο βρίσκονταν υπό τον απόλυτο έλεγχο του αθηναϊκού στόλου. Οι διενέξεις των συγγενικών πόλεων δημιουργούσαν μία πραγματικά ιδανική ευκαιρία αποτελεσματικής αναμίξεως για κάθε μεγάλη και εξωτερική δύναμη. Για το μέσο πολίτη στην Αθήνα ήταν βέβαιο ότι η επέκταση της αθηναϊκής δυνάμεως στη Σικελία θα διπλασίαζε ή και θα τριπλασίαζε ακόμη, την ευημερία κάθε Αθηναίου. Ο Αλκιβιάδης υποδαύλιζε την τυφλή αυτή πίστη του πλήθους, κινούμενος μάλιστα από εντελώς ιδιοτελείς λόγους. Η σικελική διοίκηση προς την οποία απέβλεπε αυτός μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για την απόκτηση μιας μεγάλης προσωπικής

---

⁹² Hornblower S. (1991-96), 260-273

δύναμης την οποία μόνο η απεραντοσύνη της δύσεως ήταν δυνατόν να του εξασφαλίσει και όχι η στενότητα της μητροπολιτικής χώρας.

Στο μυαλό του Αλκιβιάδη πλανιόταν από καιρό το μεγάλο σχέδιο. Αυτό που ευθύς εξ αρχής μας λέει ο Θουκυδίδης στο 6^ο βιβλίο: να κατακτήσουν ολόκληρο το νησί της Σικελίας! Χρειαζόταν όμως την έγκριση της εκκλησίας του Δήμου για να εκστρατεύσει στη Σικελία. Μια σύμμαχος, η Σεγέστα είχε ζητήσει βοήθεια. Είχε προσφέρει χρήματα και η αθηναϊκή συνέλευση θέσπισε την αποστολή βοήθειας⁹³.

Η εκκλησία του Αττικού Δήμου αποφάσισε να στείλει βοήθεια στις Αιγές και να φροντίσει και την αποκατάσταση της αυτονομίας των Λεοντίων. Ο στόλος αποτελείτο από 134 τριήρεις που μετέφεραν 25.000 άνδρες και επιπλέον 6.400 οπλίτες ως αποβατική δύναμη. Η αρχηγία ανατέθηκε στο Νικία, το Λάμαχο και τον Αλκιβιάδη. Στους τρεις αυτούς στρατηγούς δόθηκαν ειδικές και πλήρεις δικαιοδοσίες για τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων και για τη σύναψη συνθηκών. Το αποφασιστικό βήμα είχε γίνει· η Αθήνα έστρεψε τώρα τα νώτα στην Ελλάδα έφερνε τα βλέμματα της προς τη δύση με την ελπίδα ότι κατέχοντας τους απεριόριστους, καθώς πίστευαν, πόρους της Σικελίας θα κατόρθωνε ύστερα ξεκινώντας από εκεί να καθυποτάξει και τη μητροπολιτική πατρίδα⁹⁴.

Η πολιτική αναταραχή κορυφώθηκε στην Αθήνα. Αμέσως πριν την αναχώρηση του στόλου της Σικελίας εκδηλώθηκε η φοβερή ένταση με το σκανδαλώδες επεισόδιο των Ερμοκοπιδών. Η ιερόσυλη αυτή πράξη που θεωρήθηκε από το δεισιδαίμων πλήθος σα δυσοίωνα σημάδι δεν εξηγήθηκε ποτέ ως προς τις βαθύτερες αποχρώσεις της. Στην κατηγορία των ιερόσυλων ενεπλάκη και ο Αλκιβιάδης. Κατήγγειλαν για αυτόν ότι στο σπίτι κάποιου φίλου του βεβήλωσε τα ιερά μυστήρια της Ελευσίνας. Τα πράγματα δεν ήταν διόλου ξεκαθαρισμένα. Η διερεύνηση της υποθέσεως ανεβλήθη μέχρι την επιστροφή της εκστρατείας παρόλο που ο Αλκιβιάδης ζητούσε την άμεση διαλεύκανση του ζητήματος.

---

⁹³ Romily J. (1995), 94-95.

⁹⁴ Hornblower S. (1991-96), 264-70.

Στη Σικελία ο μεγάλος εκείνος στόλος έγινε δεκτός με ψυχρότητα, ακόμη και από τους συμμάχους των Αθηναίων. Ολέθριο ήταν το ότι οι στρατηγοί του δεν είχαν κανένα συγκεκριμένο πολεμικό σχέδιο. Έτσι ο Λάμαχος, επέμενε ότι έπρεπε να στραφούν πρώτα κατά των Συρακουσών ενώ ο Αλκιβιάδης διαφωνούσε: θα ήταν καλύτερο να προσαρτήσουν πρώτα τις μικρές πόλεις για να εξασφαλίσουν έτσι μία βάση για τη δράση τους. Όποιος είχε ελπίσει ότι κατά τον τρόπο αυτό τα πράγματα θα εξελίσσονταν πιο γρήγορα, απογοητεύτηκε. Μόνο η Χαλκιδική αποικία Νάξος προχώρησε με τη θέλησή της στην Αθηναϊκή παράταξη⁹⁵, η Κατάνη υποχρεώθηκε με τη βία να δεχθεί τους Αθηναίους. Τίποτε άλλο όμως δεν έβλαψε την πρόοδο των επιχειρήσεων τόσο πολύ όσο η ανάκληση του Αλκιβιάδη. Εξαιτίας μιας καταγγελίας του Θεσσαλού, γιου του Κίμωνος, η οποία αφορούσε τη συμμετοχή στην ιεροσυλία των Ερμοκοπιδών, ο Αλκιβιάδης διετάχθη να γυρίσει στην Αθήνα και να απολογηθεί ενώπιον του δικαστηρίου. Στους Θούριους βρήκε την ευκαιρία να δραπετεύσει από το ίδιο του το πλοίο· κατέφυγε αμέσως στην Ήλιδα και από κει στη Σπάρτη. Και έτσι αυτός που ήταν ένας ήρωας της Αττικής Δημοκρατίας έγινε προδότης της πατρίδας του. Τοποθέτησε πιο ψηλά την ικανοποίηση των προσωπικών του παθών και τη διάθεσή του να εκδικηθεί από το καλό και την ασφάλεια της χώρας του, την οποία ο ίδιος είχε παρασύρει στην πιο συγκλονιστική περιπέτεια της ιστορίας της⁹⁶.

Με την απομάκρυνση του Αλκιβιάδη η σικελική εκστρατεία των Αθηναίων έχασε την ψυχή της. Ύστερα από διάφορες ασυντόνιστες ενέργειες που είχαν περιορισμένη κλίμακα αποβιβάστηκαν τελικά στο μεγάλο λιμάνι των Συρακουσών τέλη φθινοπώρου του 415. Σε μία πρώτη σύγκρουση ο Νικίας κατατρόπωσε τον στρατό της πόλεως. Τότε ο Ερμοκράτης, ο πολιτικός που κυβερνούσε τις Συρακούσες, ζήτησε εσπευσμένα βοήθεια από την Κόρινθο και από τη Σπάρτη, τις μεγάλες προστατίδες δυνάμεις των Δωριέων της Δύσεως και τις παρότρυνε να κηρύξουν τον πόλεμο κατά των Αθηναίων στην Ελλάδα⁹⁷.

---

⁹⁵ Hornblower S. (1991-96), 272.

⁹⁶ Hornblower S. (1991-96), 278.

⁹⁷ Herman B., (1991), 207-211.

Το Μάιο του 414 π.Χ., αποβιβάστηκαν οι Αθηναίοι για δεύτερη φορά στην περιοχή των Συρακουσών και μάλιστα τη φορά αυτή στα βόρεια της πόλεως. Με την κατάληψη του υψώματος των Επιπολών και με την κατασκευή ενός εγχειρήματος που έφτανε από το ύψωμα στο μεγάλο λιμένα, η πολιτεία απομονώθηκε από την ενδοχώρα. Οι πολιορκούμενοι έφτιαξαν αντοχυρώματα και προσπάθησαν με τη βοήθειά τους να απαλλαγούν από τον εχθρικό αποκλεισμό. Όταν πια οι Συρακούσιοι βρίσκονταν στο αποκορύφωμα της απελπισίας, στη Σπάρτη έστειλε στη Σικελία το Γύλιππο, έναν πεπειραμένο αξιωματικό. Αυτός αποβιβάστηκε στην Ιμέρα και έχοντας την επικουρία διαφόρων σικελικών πόλεων επιτέθηκε κατά του ανεπαρκώς φρουρούμενου κλοιού των Αθηναίων, τον διέσπασε και έφτασε στις Συρακούσες. Ενώ τώρα αναπληρώθηκε το φρόνημα των πολιορκούμενων στο Αθηναϊκό στράτευμα, άρχισε να κυριαρχεί απειθαρχία και απογοήτευση και ιδιαίτερα στις ευρύτερες τάξεις των πληρωμάτων που έμειναν άπρακτα· αυτών οι γραμμές αραιώνουν αισθητά με τις λιποταξίες. Όταν ο Γύλιππος κατόρθωσε να ανακαταλάβει τις δεσπόζουσες Επιπολές και έφτιαξε ένα καινούργιο μεγάλο γεφύρωμα από την Αρχαδίνη μέχρι τον Ευρύαλο, η πολιορκία είχε ουσιαστικά εξουδετερωθεί⁹⁸. Ο Αθηναϊκός στρατός βρισκόταν τώρα αδιάκοπα εκτεθειμένος σε επιθέσεις από την πλευρά της πόλεως και από το εσωτερικό. Επιπλέον έχασε και το Πλυμμόριο που ήταν η βάση του στόλου. Στην απελπιστική αυτή κατάσταση ο Νικίας, ζήτησε βοήθεια από την πατρίδα. Οι απαίσιες ειδήσεις που έφτασαν στην Αθήνα κατά τα τέλη του Φεβρουαρίου του 414 π.Χ., διέλυσαν σε μία μόνη στιγμή όλες τις ψευδαισθήσεις που είχαν ως τώρα καταφέρει να απαλείψουν οι διάφορες κατά καιρούς δυσοίωνες φήμες. Το Δεκέμβριο του 414 έστειλαν οι Αθηναίοι 10 τριήρεις υπό τον Ευρυμέδοντα και λίγους μήνες αργότερα άλλες 65 τριήρεις υπό τον Δημοσθένη, ως επικουρία στη Δύση. Η απόφαση για την αποστολή αυτή δεν ήταν εύκολη για τους Αθηναίους γιατί από το καλοκαίρι του 414 είχε αρχίσει ξανά ο πόλεμος ανάμεσα στην Αθηναϊκή Δημοκρατία και στους Πελοποννησίους. Η κίβδηλη Ειρήνη του Νικία δεν υπήρχε πια και η σικελική περιπέτεια είχε μετατραπεί σε γενικό των Ελλήνων πόλεμο.

---

⁹⁸ Πελεκίδης Χ., Ράμου – Χαψιάδη Α. (1972), 184-5

Την άνοιξη Του 413 πέρασε και πάλι ο Πελοποννησιακός στρατός για πρώτη φορά ύστερα από 12 χρόνια τα σύνορα της Αττικής. Ο Σπαρτιάτης Βασιλιάς Άγισ, εγκατέστησε το στρατόπεδό του κατά συμβουλή του Αλκιβιάδη στη Δεκέλεια σε απόσταση 20 μόλις χιλιομέτρων από την Αθήνα και κατέστρεψε τα βόρεια διαμερίσματα της Αττικής με φωτιά και σίδηρο. Στην ύπαιθρο χώρα νεκρώθηκαν το εμπόριο και οι επικοινωνίες και οι δημόσιοι δούλοι δραπετεύσαν από τα ορυχεία κατά πυκνές ομάδες· πάνω από την ίδια την πόλη κρεμόταν η Δαμόκλειος σπάθη μιας σπαρτιατικής επιθέσεως. Νευρικότητα και αγωνία κατείχαν το πλήθος του οποίου οι σικελικές προσδοκίες είχαν διαψευστεί με τόσο σκαιό τρόπο⁹⁹.

Λίγο αργότερα στα τέλη του καλοκαιριού του 413, οι μεγάλοι σικελική εκστρατεία των Αθηναίων βρήκε οικτρό τέλος ύστερα από μία καταστροφή. Αρχικά η άφιξη των ενισχύσεων βελτίωσε για βραχυχρόνιο διάστημα τη θέση των Αθηναίων εμπρός από τις Συρακούσες. Στη διάρκεια όμως μιας άτυχης νυχτερινής επιθέσεως κατά των Επιπολών, ο Δημοσθένης έπαθε πανωλεθρία. Η κρίσιμη κατάσταση έγινε ακόμα χειρότερη λόγω διαφωνίας ανάμεσα στο Νικία και το Δημοσθένη. Άφησαν να περάσουν πολύτιμες εβδομάδες παραμένοντας άπρακτοι και τότε μόνο ο Νικίας, που φοβήθηκε τη δυσμενή κριτική στην Αθήνα, δήλωσε ότι συμφωνούσε να διακοπεί η πολιορκία η οποία ήδη από αρκετό καιρό είχε καταντήσει πια να μην έχει κανένα νόημα. Εξαιτίας μιας σεληνιακής έκλειψης την 27η Αυγούστου 413 ανέβαλε ο διστακτικός και προληπτικός Νικίας την αναχώρηση του στόλου που βρισκόταν έτοιμος να αποπλεύσει επί έναν ολόκληρο μήνα. Έτσι αποφασίστηκε οριστικά πια η τύχη της αθηναϊκής εκστρατείας. Οι Συρακούσιοι απέκοψαν στο στόλο την έξοδο από το μεγάλο λιμένα. Η συμβουλή του Δημοσθένη να επαναληφθεί η προσπάθεια κατά την επόμενη ημέρα, παρόλο που συμφώνησε και ο Νικίας, δεν εισακούστηκε¹⁰⁰.

Έτσι σαν μόνη λύση έμεινε η επιστροφή στο εσωτερικό της χώρας. Ολόκληρος ο στόλος καταλήγει αναγκαστικά στον εχθρό. Αλλά και κατά την εκτέλεση αυτού του σχεδίου, από στρατηγική άποψη παρουσίασε ελάχιστα πλεονεκτήματα. Σημειώθηκαν

---

⁹⁹ Πελεκίδης Χ., Ράμου – Χαγιάδη Α. (1972), 186-7.

¹⁰⁰ Hornblower S., (1991-96), 287.

καθυστερήσεις λόγω της διστακτικότητας του Νικία, οπότε σε λίγο ο Ερμοκράτης άφησε να κυκλοφορήσει η είδηση ότι όλοι οι δρόμοι και οι διαβάσεις της ενδοχώρας είχαν ήδη αποκλειστεί. Εδώ έχουμε ένα από τα πιο εύλογα παραδείγματα της στρατιωτικής ιστορίας, το οποίο μας αποδεικνύει με τη συμπεριφορά του Νικία την ορθότητα του πολεμικού αξιώματος: ότι η αμέλεια, δηλαδή, και η αναβολή είναι πολύ βαρύτερα λάθη, παρά η κακή επιλογή των μέσων του πολέμου. Η επιστροφή των Αθηναίων των οποίων ο αριθμός υπολογίζεται από τον Θουκυδίδη στις 40.000, ήταν μία πορεία πάθους. Το πλήθος που πήρε το δρόμο προς την Καμάρινα περνώντας από τον Έλωρο και ακολουθώντας νοτιοδυτική κατεύθυνση δεν ήταν στρατός, αλλά μία ασύντακτη μάζα, αποτελούμενα κατά το μέγιστο μέρος της από ναυτικά πληρώματα, άπειρα στον χειρσαίο πόλεμο, ταραγμένα και χωρίς αυτοπεποίθηση, χωρίς κανονική ηγεσία, χωρίς εφόδια και νερό, εκτεθειμένα στην μόνιμη απειλή του εχθρού. Σύντομα αποκόπηκε η επαφή ανάμεσα στο κύριο σώμα της στρατιάς και τις οπισθοφύλακες. Πρώτα υποχρεώθηκε να παραδοθεί ο Δημοσθένης με 6.000 άντρες από τις τελευταίες γραμμές, ενώ δύο ημέρες αργότερα είχε την ίδια τύχη το κύριο σώμα από το Νικία στον Ασσίναρο ποταμό. Οι αιχμάλωτοι ρίχτηκαν στα λατομεία. Όποιος από αυτούς δεν πέθανε κατά τους δύο επόμενους μήνες από την πείνα και από την κακοκαιρία πουλήθηκε για σκλάβος. Ο Σπαρτιάτης Γύλιππος, θα ήταν πρόθυμος να σώσει τον Νικία και τον Δημοσθένη στις Συρακούσες, όμως στις Συρακούσες ήθελαν οπωσδήποτε την εκτέλεσή τους¹⁰¹.

Ο χαμός του αθηναϊκού στρατεύματος στα λατομεία των Συρακουσών αποτελεί ως προς την κλίμακα και τις συνέπειες, την πιο φοβερή καταστροφή που έπληξε ποτέ έναν ελληνικό στρατό. Αυτή ήταν αποτέλεσμα της ανεπαρκούς γνώσης της πραγματικής κατάστασης στη Σικελία και της αδέξιας στρατιωτικής ηγεσίας του Νικία. Η σημασία της ήττας για την πορεία του μεγάλου πολέμου ήταν ιδιαίτερα μεγάλη. Αυτή έφερε την αποφασιστική καμπή στον πόλεμο, όπως χαρακτηριστικά παρατήρησε πρώτος ο Θουκυδίδης¹⁰².

---

¹⁰¹ Herman B. (1991), 207-211.

¹⁰² Hornblower S. (1991-96), 306.

δ) Η ειρήνη του Νικία – Μια προσωρινή ειρήνη

Η σύναψη της ειρήνης την άνοιξη του 421 π.Χ. έφερε ευφορία και ανακούφιση σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο που έβγαине εξαντλημένος από το δεκαετή πόλεμο. Παραδίδεται, μάλιστα, πως στον ελλαδικό χώρο όλοι εξυμνούσαν το ρόλο του Νικία, του επιφανούς Αθηναίου πολιτικού της εποχής, στην επίτευξη της ειρήνης. Άλλωστε, αυτή πέρασε στην Ιστορία ως η «Ειρήνη του Νικία». Όμως, σχεδόν αμέσως ανέκυψαν προβλήματα: Οι πόλεις της Θράκης αρνήθηκαν να επανενταχθούν στην αθηναϊκή ηγεμονία, ενώ ούτε η Αμφίπολη παραδόθηκε στην Αθήνα, με αποτέλεσμα, μετά την αποχώρηση των δυνάμεων των Πελοποννησίων, ο πόλεμος στην περιοχή να συνεχιστεί μεταξύ των Χαλκιδέων της Θράκης και των Αθηναίων¹⁰³. Στο πλαίσιο αυτού του πολέμου, λίγο αργότερα, το καλοκαίρι του 421 π.Χ. οι Αθηναίοι θα κυριέψουν τη Σκιώνη που τους αντιστεκόταν πεισματικά, θα φονεύσουν όλους τους άνδρες και θα πουλήσουν ως δούλους τις γυναίκες και τα παιδιά. Στη Νότια Ελλάδα, ορισμένοι από τους σημαντικότερους συμμάχους της Σπάρτης αρνήθηκαν να δώσουν τους όρκους για την ειρήνη και, κατά συνέπεια, να δεχθούν τους όρους που αυτή τους υπαγόρευε. Έτσι, η Κόρινθος, τα Μέγαρα, η Ηλεία και η Βοιωτία έμεναν εκτός της ειρήνης, χωρίς όμως τυπικά να πάψουν να είναι και σύμμαχοι της Σπάρτης. Ειδικά η Κόρινθος, που συντέλεσε σε μεγάλο βαθμό στο να κηρυχθεί ο πόλεμος, κάθε άλλο παρά ικανοποιημένη με αυτή την ειρήνη ήταν, αφού η βασική της επιδίωξη, η διάλυση δηλαδή της αθηναϊκής ηγεμονίας, όχι μόνο δεν πραγματοποιήθηκε, αλλά η μεγάλη αντίπαλος έβγαине από τον πόλεμο αλώβητη και ουσιαστικά ενισχυμένη. Παράλληλα, καθώς η τριακονταετής ειρήνη του 450 που η Σπάρτη είχε συνάψει με το Αργος εξέπνεε, η πρώτη έπρεπε να αντιμετωπίσει εκ νέου το ενδεχόμενο ενός πολέμου με το μόνιμο ανταγωνιστή της για την ηγεμονία της Πελοποννήσου. Μέσα σε αυτό το εχθρικό κλίμα, η Σπάρτη προχώρησε σε μια τολμηρή διπλωματική ενέργεια: συνήψε συμμαχία με την Αθήνα. Η Αθήνα, από τη μεριά της, αποδέχτηκε την πρόταση, κρίνοντας πως έτσι θα αποκτούσε όσα ορίζονταν με τους όρους της ειρήνης και κυρίως την Αμφίπολη. Με τη συμμαχία αυτή, που είχε βασικά αμυντικό χαρακτήρα, η Αθήνα μπορούσε να αντιμετωπίσει τυχόν επιβουλές από τους

---

¹⁰³ Ζουμπουλάκης Κ., 80-81.

εχθρικούς γείτονές της, τους Βοιωτούς και τους Μεγαρείς, που δεν επικύρωναν την ειρήνη. Μετά τη σύναψή της, οι Αθηναίοι απελευθέρωσαν τους αιχμαλώτους της Σφακτηρίας, το δυνατό τους διπλωματικό χαρτί, αλλά χωρίς να εγκαταλείψουν τα εδάφη της Πύλου και των Κυθήρων που ακόμη βρίσκονταν στην κατοχή τους. Ανέκυψαν όμως και νέες επιπλοκές. Η Κόρινθος, απογοητευμένη από τη στάση της Σπάρτης, ανέλαβε διπλωματική πρωτοβουλία για τη δημιουργία μιας συμμαχίας υπό την ηγεσία του Άργους, που σκοπό θα είχε να προστατεύσει την αυτονομία των πόλεων, καθώς, όπως διατείνονταν οι Κορίνθιοι πρέσβεις, η Αθήνα και η Σπάρτη με τη σύναψη της συμμαχίας τους επιδίωκαν να υποδουλώσουν από κοινού την Ελλάδα. Οι Αργείοι, που πάντοτε έτρεφαν φιλοδοξίες να ηγεμονεύσουν στην Πελοπόννησο, βλέποντας τη Σπάρτη πολιτικά αποδυναμωμένη, αποφάσισαν να συστήσουν αυτή τη συμμαχία. Αρχικά, η συμμαχία έδειξε να έχει δυναμική, καθώς η Μαντινεία, μια από τις ισχυρές πόλεις της Αρκαδίας, έσπευσε να συμμετάσχει, γεγονός που προκάλεσε αίσθηση σε όλη την Πελοπόννησο. Η Σπάρτη, μπροστά στον κίνδυνο απώλειας και άλλων συμμάχων της, επιχείρησε με διπλωματικά μέσα να αντιμετωπίσει την κατάσταση, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Οι εξελίξεις προχωρούσαν με ταχείς ρυθμούς. Οι Ηλείοι και οι Κορίνθιοι έγιναν μέλη στη νέα αυτή συμμαχία, ενώ η προσχώρηση των πόλεων της Χαλκιδικής σε αυτήν προσέδωσε στη συμμαχία πανελλήνιο χαρακτήρα¹⁰⁴. Η δυναμική της νέας συμμαχίας ανακόπηκε όμως γρήγορα, καθώς οι Τεγεάτες, η άλλη μεγάλη δύναμη της Αρκαδίας, αρνήθηκαν να συμμετάσχουν. Την ίδια στάση τήρησαν και οι Βοιωτοί, που εκείνο το διάστημα βρίσκονταν σε ανακωχή με την Αθήνα. Υπό αυτές τις αρνητικές εξελίξεις, η Κόρινθος, απογοητευμένη, θα αρχίσει να κρατά κάποιες αποστάσεις από τη νέα συμμαχία. Παράλληλα, οι σχέσεις των Αθηναίων με τους Σπαρτιάτες, παρά τη συμμαχία τους, επιδεινώθηκαν, καθώς η Σπάρτη συνέχιζε να μην εκπληρώνει τα όσα είχε υποσχεθεί, δηλαδή την παράδοση του οχυρού Πάνακτου και της Αμφίπολης¹⁰⁵. Έτσι, η καχυποψία για την ειλικρίνεια των προθέσεων της Σπάρτης αυξανόταν και οι Αθηναίοι με τη σειρά τους αρνούσαν να αποδώσουν την Πύλο και τα άλλα μέρη, όπως είχε συμφωνηθεί στην ειρήνη. Σταδιακά λοιπόν, στη Σπάρτη και την Αθήνα, άρχισαν να κερδίζουν έδαφος οι

---

¹⁰⁴ Ζουμπουλάκης Κ., 80-81.

¹⁰⁵ Finley (2004), 210.

πολιτικοί που επιθυμούσαν την κατάλυση της ειρήνης και την επανάληψη των εχθροπραξιών¹⁰⁶.

Κάπου εδώ λοιπόν συμβαίνει ένα χαρακτηριστικό και δυσοίωνο γεγονός. Ο Αλκιβιάδης που κάνει εδώ την πρώτη εμφάνισή του στην ιστορία συνέλαβε τη χαρακτηριστική ιδέα ότι αν κατάφερνε να φέρει το συνδυασμό Άργους, Κορίνθου, Μαντινείας και Ηλίας σε συμμαχία με την Αθήνα, όχι μόνο θα ετοίμαζε το έδαφος για το τελειωτικό χτύπημα κατά της Σπάρτης, αλλά και θα κατέστρεφε την επιρροή του φιλειρηνικού κόμματος στην Αθήνα¹⁰⁷. Ο Νικίας, ο κύριος υποστηρικτής της ειρήνης πρόβαλε την κάλυψη των Σπαρτιατών και ζήτησε χρόνο για να το σκεφτούν. Όταν όμως πήγε ο ίδιος προσωπικά στη Σπάρτη να ζητήσει να μη γίνει η συμμαχία με τη Βοιωτία, του αρνήθηκαν. Στοιχεία εχθρικά προς την ειρήνη είχαν επικρατήσει και στη Σπάρτη. Έτσι η Αθήνα προχώρησε το καλοκαίρι του 420 σε συμμαχία με το Άργος, την Ηλεία και τη Μαντινεία, ενώ στο μεταξύ η Κόρινθος είχε επιστρέψει στην παλιά της θέση πλάι στη Σπάρτη. Με αυτό τον τρόπο, μολονότι ούτε η ειρήνη ούτε η συμμαχία ανάμεσα στην Αθήνα και στη Σπάρτη είχαν επίσημα ακυρωθεί, στην ουσία είχαν καταργηθεί ενάμιση χρόνο μετά την υπογραφή τους. Ο Αλκιβιάδης αντικατέστησε το Νικία ως η δεσπόζουσα φυσιογνωμία στην πολιτική σκηνή της Αθήνας και ένας πιο επικίνδυνος καθώς ήταν πολύ περισσότερο προικισμένος, διάδοχος της φιλοπόλεμης πολιτικής του Κλέωνα είχε βρεθεί¹⁰⁸.

Η τετραπλή συμμαχία υπό την ουσιαστική ηγεσία του Αλκιβιάδη που είχε εκλεγεί από τους Αθηναίους στρατηγός, ανέλαβε γρήγορα επιθετική δράση στην Πελοπόννησο με πρώτο στόχο την Επίδαυρο, γείτονα του Άργους και φίλη της Κορίνθου. Υπό αυτές τις συνθήκες και μπροστά στον κίνδυνο να διαλυθεί ολοκληρωτικά η Πελοποννησιακή Συμμαχία, η Σπάρτη αποφάσισε εντέλει να επέμβει στρατιωτικά συντρέχοντας την Επίδαυρο. Σε αυτή της την προσπάθεια την υποστήριζαν οι Κορίνθιοι, οι Τεγεάτες, οι Μεγαρείς και άλλοι Πελοποννήσιοι εχθρικοί προς την τετραπλή συμμαχία, καθώς και οι Βοιωτοί. Έπειτα από αρκετές ανημιμαχίες και εκατέρωθεν επιθετικές ενέργειες οι δύο αντίπαλοι στρατοί θα βρεθούν

---

¹⁰⁶ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 80-82.

¹⁰⁷ Finley (2004), 210.

¹⁰⁸ Finley (2004), 211.

αντιμέτωποι στην πεδιάδα της Μαντινείας. Η μάχη που ακολούθησε ήταν σκληρότατη, αλλά εντέλει η ανώτερη πειθαρχία και εκπαίδευση των Λακεδαιμονίων τους έδωσε τη νίκη, καθώς κατόρθωσαν να διαλύσουν το κέντρο της παράταξης των Αργείων που υποχώρησαν άτακτα συμπαρασύροντας και τους Αθηναίους. Οι απώλειες των Αργείων και των συμμάχων τους ήταν σημαντικές· περίπου χίλιοι εκατό άνδρες τους έπεσαν, ενώ στο αντίθετο στρατόπεδο οι νεκροί ήταν πολύ λιγότεροι. Υπό το βάρος της ήττας, το Άργος, αλλά και η Μαντινεία, αναγκάστηκαν να συνθηκολογήσουν με τη Σπάρτη, ενώ οι αθηναϊκές δυνάμεις που βρίσκονταν στην Επίδαυρο εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Πελοπόννησο. Λίγο αργότερα υπό το βάρος της ήττας η δημοκρατία στο Άργος θα αντικατασταθεί από μία ολιγαρχία φιλική προς τη Σπάρτη. Η Αθήνα και κυρίως ο ενορχηστρωτής της ‘‘πελοποννησιακής της πολιτικής’’, Αλκιβιάδης, θα προσπαθήσει να προσεταιριστεί και πάλι το Άργος και να δημιουργήσει εσωτερικά προβλήματα στη Σπάρτη, χωρίς όμως ουσιαστικά αποτελέσματα¹⁰⁹.

---

¹⁰⁹ Ζουμπουλάκης Κ.(2011), 85.

ε) Προηγούμενες συγκρούσεις

Η πρώτη εκστρατεία των Αθηναίων κατά της Σικελίας ξεκίνησε το 427 π.Χ, όταν οι Αθηναίοι έστειλαν στόλο με 20 πλοία υπό τις διαταγές του Λάχης και του Χαροιάδη για να βοηθήσει τους Λεοντίνους που βρίσκονταν σε διαμάχη με τις Συρακούσες. Στο πλευρό των Λεοντίνων βρίσκονταν οι Χαλκιδείς, η Καμάρινα και το Ρήγιο, ενώ οι δωρικές πόλεις της Σικελίας είχαν συμμαχήσει με τις Συρακούσες. Οι Λεοντίνοι είχαν στείλει πρέσβεις στην Αθήνα για να ζητήσουν βοήθεια, λόγω της κοινής ιωνικής καταγωγής¹¹⁰. Οι Αθηναίοι δέχτηκαν, αν και τους ενδιέφερε πρωτίστως να εμποδίσουν την παροχή σιτηρών από τις Συρακούσες στην Πελοπόννησο¹¹¹ και να επεκτείνουν την ηγεμονία τους στη Σικελία. Βάση των επιχειρήσεων έγινε το Ρήγιο της Ιταλίας¹¹². Η πρώτη σύγκρουση σημειώθηκε τον χειμώνα, όταν οι Αθηναίοι προσπάθησαν με τη βία να αποσπάσουν την Λιπάρα από τους Συρακουσίους. Παρά την καταστροφή των κτημάτων τους, οι κάτοικοι της πόλης αρνήθηκαν να συμμαχήσουν με τους Αθηναίους και οι τελευταίοι αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στο Ρήγιο. Το καλοκαίρι του επόμενου έτους είχαν σημειωθεί αρκετές συγκρούσεις, με πιο σημαντική τη μάχη που διεξήχθη στις Μύλες μεταξύ Αθηναίων και Μεσσηνίων. Ο στρατηγός Χαροιάδης είχε πεθάνει σε μάχη κατά των Συρακουσίων και ο Λάχης έγινε ο μόνος αρχηγός του αθηναϊκού στόλου. Οι Μύλες ήταν ένα φρούριο, όπου οι Μεσσηνίοι είχαν παρατάξει δύο τάγματα για να στήσουν ενέδρα στους Αθηναίους, αλλά οι τελευταίοι επιτέθηκαν και έτρεψαν σε φυγή τους Μεσσηνίους, φονεύοντας πολλούς από τους ενεδρεύοντες και αναγκάζοντας τη φρουρά να παραδώσει την ακρόπολη και να τους ακολουθήσει στη Μεσσήνη. Όταν οι Μεσσηνίοι είδαν την προσέγγιση των Αθηναίων, αποφάσισαν να παραδοθούν¹¹³. Επίσης, οι Αθηναίοι αποβιβάστηκαν στη Λοκρίδα και νίκησαν τους Λοκρούς, με αποτέλεσμα να καταλάβουν ένα τείχος κοντά στον ποταμό Άληκα. Τον χειμώνα, ωστόσο, οι Αθηναίοι υπέστησαν ήττα στην Ίνησσα από τους Συρακουσίους,

---

¹¹⁰ Kagan D. (1974), 265.

¹¹¹ Fine J. (1985), 476.

¹¹² Θουκυδίδης Γ.87.

¹¹³ Θουκυδίδης 3. 90.

αν και μετά επιχειρήσαν νέα απόβαση στη Λοκρίδα, όπου συγκρούστηκαν με 300 Λοκρούς υπό τις διαταγές του Προξένου, τους οποίους φόνευσαν. Επίσης, οι Αθηναίοι επιχειρήσαν απόβαση στο έδαφος της Ιμέρας, ενώ οι Σικελιώτες εισέβαλαν από το εσωτερικό στο μεσογειακό τμήμα της πόλης παράλληλα, οι Αθηναίοι επιτέθηκαν εναντίον των Αιολίδων Νήσων. Όταν επέστρεψαν στο Ρήγιο, οι Αθηναίοι έμαθαν πως αρχηγός του στόλου, στη θέση του Λάχητος, είχε διοριστεί ο Πυθόδωρος, ενώ αργότερα έπρεπε να φθάσουν οι στρατηγοί Σοφοκλής και Ευρυμέδοντας με σοβαρές ενισχύσεις (σαράντα πλοία) μετά από αντίστοιχο αίτημα των συμμάχων¹¹⁴. Ο Πυθόδωρος επιτέθηκε στη Λοκρίδα, αλλά αυτή τη φορά επικράτησαν οι Λοκροί. Το επόμενο καλοκαίρι, οι Αθηναίοι υπέστησαν νέα ήττα στη Μεσσήνη, η οποία είχε μεγάλη στρατηγική σημασία για τις δύο πλευρές.

Παράλληλα, ο Σοφοκλής και ο Ευρυμέδοντας έλαβαν διαταγή να βοηθήσουν την Κέρκυρα, η οποία απειλείτο από έναν πελοποννησιακό στόλο με 60 πλοία, αλλά ο Δημοσθένης έπεισε τις αρχές της Αθήνας να στείλουν τις δυνάμεις των δύο στρατηγών στην Πελοπόννησο. Ο Δημοσθένης οδήγησε τους Αθηναίους στην Πύλο και προσπάθησε μάταια να πείσει τους άλλους δύο στρατηγούς για τη στρατηγική θέση που είχε η περιοχή. Προς καλή του τύχη, ο καιρός ήταν άστατος και οι δύο στρατηγοί αναγκάστηκαν να μείνουν στην Πύλο, ενώ οι Αθηναίοι οχύρωναν τα αδύναμα σημεία της περιοχής. Οι Αθηναίοι εκμεταλλεύτηκαν επίσης τη βραδύτητα των Σπαρτιατών, οι οποίοι τελούσαν γιορτές και είχαν αφήσει στην Αττική μεγάλο στράτευμα, για να ολοκληρώσουν την οχύρωση της Πύλου και να αφήσουν τον Σοφοκλή και τον Ευρυμέδοντα να συνεχίσουν τον πλου προς την Κέρκυρα και τη Σικελία¹¹⁵. Ενώ στην περιοχή της Ελλάδας, οι Αθηναίοι ετοιμάζονταν να αντιμετωπίσουν τους Σπαρτιάτες στην Πύλο και στη Σφακτηρία, οι Συρακούσιοι και οι σύμμαχοι τους επιχειρήσαν ναυτική επίθεση στο Ρήγιο, έχοντας στη διάθεση τους 70 πλοία. Από την άλλη, οι Αθηναίοι και οι Ρηγίνοι είχαν στη διάθεση τους συνολικά 24 πλοία, αλλά κατάφεραν να νικήσουν τους Συρακούσιους και να τους τρέψουν σε φυγή. Αργότερα, οι Αθηναίοι έπλευσαν στην Καμάρινα, καθώς έμαθαν πως κάποιος Αρχίας και οι οπαδοί του είχαν σκοπό να αποσπάσουν την πόλη από τους Αθηναίους

---

¹¹⁴ Kagan D. (1974), 266.

¹¹⁵ Θουκυδίδης 3. 2-5.

και να την παραδώσουν στις Συρακούσες. Παράλληλα, οι Μεσσήνιοι επιχείρησαν να καταλάβουν τη Νάξο, αλλά υπέστησαν σοβαρή ήττα. Οι Λεοντίνοι και οι Αθηναίοι εκμεταλλεύτηκαν την ήττα των Μεσσηνίων στη Νάξο και επιτέθηκαν στη Μεσσήνη - αρχικά, οι Μεσσήνιοι είχαν νικήσει τους Λεοντίνους, αλλά η επέμβαση των Αθηναίων ανάγκασε τους Μεσσήνιους να κλειστούν πίσω από τα τείχη. Το καλοκαίρι του 424 π.Χ, οι πόλεις της Σικελίας έστειλαν εκπροσώπους στη Γέλα για να συζητήσουν το ενδεχόμενο λήξης των εχθροπραξιών μεταξύ των πόλεων τους. Στο συμβούλιο πρωτοστάτησε ο Ερμοκράτης, εκπρόσωπος των Συρακουσίων, ο οποίος έπεισε τους υπόλοιπους πως οι εμφύλιες συγκρούσεις στη Σικελία θα ωφελούσαν τους Αθηναίους, γιατί θα τους δινόταν η ευκαιρία να στείλουν περισσότερες δυνάμεις, γι' αυτό και πρότεινε την ειρηνική επίλυση των διαφορών τους. Οι Σικελιοί έλυσαν ειρηνικά τις διαφορές τους και οι συμμαχικές πόλεις της Αθήνας ανακοίνωσαν στους αρχηγούς του αθηναϊκού στόλου πως συμφωνήθηκε ο τερματισμός του πολέμου. Κατά την επιστροφή τους στην Αθήνα, ο Πυθόδωρος και ο Σοφοκλής εξορίστηκαν, ενώ ο Ευρυμέδοντας πλήρωσε πρόστιμο εξαιτίας της αποτυχίας στη Σικελία. Το καλοκαίρι του 422 π.Χ, οι Αθηναίοι έστειλαν μια αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Φαίακα με σκοπό να συνάψει συμμαχίες με τις πόλεις της Σικελίας· η Καμάρινα και ο Ακράγαντας δέχτηκαν, ενώ η Γέλα αρνήθηκε. Επίσης, ο Φαίακας σύναψε συμμαχίες με πόλεις της Ιταλίας, ακόμα και με τους Λοκρούς, οι οποίοι βρίσκονταν σε πόλεμο με τους Μεδμαίους και τους συμμάχους τους¹¹⁶.

---

¹¹⁶ Θουκυδίδης 3. 2-5.

στ) Η απόφαση για νέα εκστρατεία

Το 415 π.Χ, η Αθήνα και η Σπάρτη υπέγραψαν ειρήνη και έβαλαν τέλος στην πρώτη φάση του Πελοποννησιακού Πολέμου, γνωστή ως Αρχιδάμειος πόλεμος. Ωστόσο, η ειρήνη δεν ικανοποιούσε πλήρως τις δύο πόλεις, καθώς η Σπάρτη αρνήθηκε να παραχωρήσει την Αμφίπολη στην Αθήνα, ενώ η Αθήνα είχε τον έλεγχο της Πύλου. Νωρίτερα, το 418 π.Χ, στη μάχη της Μαντινείας, οι πόλεις του Άργους και της Μαντινείας - μαζί με άλλες πελοποννησιακές πόλεις - συμάχησαν με την Αθήνα σε μια προσπάθεια να απελευθερωθούν από τον σπαρτιατικό ζυγό. Στη μάχη πρωτοστάτησε ο Αθηναίος αριστοκράτης Αλκιβιάδης, ο οποίος κατάφερε να βάλει προσωρινό τέλος στον έλεγχο της Πελοποννησιακής Συμμαχίας από τη Σπάρτη¹¹⁷. Παρά την αθηναϊκή ήττα στη μάχη της Μαντινείας, ο Αλκιβιάδης κατάφερε να επικρατήσει στην πολιτική σκηνή και να εκλεγεί στρατηγός το 417 π.Χ¹¹⁸. Ο έλεγχος της εξωτερικής πολιτικής της Αθήνας παρέμεινε μοιρασμένος μεταξύ του κόμματος της ειρήνης (αρχηγός ο Νικίας) και του κόμματος του πολέμου (αρχηγός ο Αλκιβιάδης)¹¹⁹. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ο Αλκιβιάδης δεν ήταν ευχαριστημένος με την υπογραφή της ειρήνης και ειδικά με το γεγονός ότι οι Σπαρτιάτες είχαν υπογράψει την ειρήνη με τον Νικία χωρίς να συνεννοηθούν μαζί του, καθώς ήταν πρόξενος της Σπάρτης¹²⁰.

Το χειμώνα του 416-415 π.Χ, οι Αθηναίοι αποφάσισαν να εκστρατεύσουν εκ νέου στη Σικελία με περισσότερες δυνάμεις απ' ό,τι την προηγούμενη φορά¹²¹. Προέβαλαν ως αφορμή, την καταπίεση που δεχόταν η Έγεστα από τους Σελινουντίους από ξηρά και θάλασσα. Στην Αθήνα είχαν παρουσιαστεί πρέσβεις από την Έγεστα που ζήτησαν βοήθεια από τους Αθηναίους λόγω κοινής καταγωγής, ενώ δήλωσαν πως είχαν στη

---

¹¹⁷ Kagan D. (1991), 133.

¹¹⁸ Kagan D. (1991), 143.

¹¹⁹ Kagan D. (1991), 146-7. Το 417 π.Χ, ο Νικίας και ο Αλκιβιάδης συμάχησαν για να εξορίσουν (εξοστρακισμός) τον δημαγωγό Υπέμβολο, καθώς δεν ήταν σίγουροι πως θα μπορούσε ο ένας να εξορίσει τον άλλο.

¹²⁰ Πλούταρχος *Αλκιβιάδης* 14.

¹²¹ Θουκυδίδης 6.1.

διάθεση τους αρκετά χρήματα για να χρηματοδοτήσουν την εκστρατεία. Οι Αθηναίοι αποφάσισαν να στείλουν πρώτα μια αντιπροσωπεία στην Έγεστα για να επιβεβαιώσουν τα λεγόμενα των κατοίκων της¹²². Η αντιπροσωπεία επιβεβαίωσε την ύπαρξη μεγάλου χρηματικού ποσού στην Έγεστα (εξήντα τάλαντα αργυρού), το οποίο μπορούσε να χρησιμοποιήσει ως μηνιαίος μισθός για πληρώματα 60 πλοίων που ζητούσαν οι Εγεσταίοι¹²³.

ζ) Ο ακρωτηριασμός των ερμαϊκών στηλών

Στις 8 Ιουνίου σύμφωνα με τους υπολογισμούς των ειδικών, οι Αθηναίοι ανακάλυψαν ότι όλες οι Ερμές της πόλης, εκτός από μία, είχαν ακρωτηριαστεί. Ο Θουκυδίδης λέει σεμνά με τα πρόσωπά τους σπασμένα, αλλά πρόκειται ασφαλώς και για τον φαλλό που συμπλήρωνε τις κάπως χονδροειδείς μορφές. Οι Ερμές ήταν απλοποιημένα αγάλματα του Ερμή ή μάλλον προτομές πάνω σε τετράπλευρες στήλες που σημάδευαν τα όρια και τις εισόδους στις ιδιωτικές κατοικίες και στα ιερά¹²⁴. Εξασφάλιζαν την προστασία του Θεού στους ιδιοκτήτες· είχαν λοιπόν αξία θρησκευτική. Βρέθηκαν λοιπόν ακρωτηριασμένες όλες μέσα σε μία νύχτα, η αναστάτωση που επικρατούσε στην Αθήνα ήταν μεγάλη και αυτό υπήρξε η αρχή μιας από τις πιο περίπλοκες και πιο σκοτεινές υποθέσεις της αθηναϊκής ιστορίας. Μας είναι αρκετά γνωστή γιατί πολλοί συγγραφείς έχουν μιλήσει για αυτή· μεταξύ τους είναι φυσικά και ο Θουκυδίδης, αλλά επίσης και ένας που αναμείχθηκε άμεσα και ακόμη ενοχοποιήθηκε, ο ρήτορας Ανδοκίδης, ο οποίος θα διηγηθεί και τις δυο λόγους που έχουν διασωθεί¹²⁵. Το γεγονός αυτό έγινε λίγο πριν ξεκινήσει ο Αθηναϊκός στόλος για τη μεγάλη εκστρατεία στη Σικελία. Αυτό θεωρήθηκε κακός οιώνος για την έκβαση της εκστρατείας, καθώς επίσης και προπαρασκευαστικό της ανατροπής του πολιτεύματος. Κανένας δεν γνώριζε την ταυτότητα των ενόχων, ωστόσο Αθηναίοι και ξένοι έσπευσαν στα δικαστήρια για να δώσουν μαρτυρίες, αν και οι

---

¹²² Θουκυδίδης 6.6.

¹²³ Gomme A. W. – Andrewes A. – Dover K.J. (1969-1981), 223.

¹²⁴ Romilly J. (1995), 105.

¹²⁵ Romilly J. (1995), 106-108.

περισσότερες δεν είχαν σχέση με το θέμα, αλλά με την πρόσφατη παρωδία των μυστηρίων από μεθυσμένους νεαρούς¹²⁶. Πολλοί κατηγόρησαν τον Αλκιβιάδη ο οποίος ήταν γνωστός για την ανάρμοστη συμπεριφορά απέναντι στα μυστήρια και οι εχθροί του επωφελήθηκαν για να του αφαιρέσουν την εξουσία. Ο Αλκιβιάδης ζήτησε να δικαστεί πριν από την αναχώρησή του στόλου, αλλά οι εχθροί του φοβούμενοι την επιρροή του στο στρατό και στο πλήθος μίσθωσαν ρήτορες για να πείσουν το λαό να επιτρέψει την αποστολή του στόλου πριν να γίνει η δίκη¹²⁷.

η) Ο Νικίας και ο Αλκιβιάδης (Δημηγορίες) και οι αποφάσεις της Εκκλησίας του δήμου

Τώρα λοιπόν, αφού είχε παρθεί η απόφαση για την εκστρατεία, ο Θουκυδίδης δίνει τη μεγάλη σύγκρουση που έγινε πάνω στο όλο θέμα της επέμβασης ανάμεσα στο Νικία, ο οποίος εξελέγη παρά τη θέλησή του¹²⁸, και τον Αλκιβιάδη, οι οποίοι μαζί με το Λάμαχο είχαν διοριστεί στρατηγοί για την εκστρατεία. Η συζήτηση για τη Μυτιλήνη είχε γίνει με αφορμή μία πρόταση για αναθεώρηση της απόφασης που είχε ήδη παρθεί και το ίδιο γίνεται και τώρα αλλά η διαφορά στην έκβαση των δύο συζητήσεων είναι το μέτρο της αλλαγής των διαθέσεων στην Αθήνα¹²⁹. Δεν θα μπορούσε να υπάρξει χειρότερο προμήνυμα για το μέλλον, ιδίως αν σκεφτούμε ότι γρήγορα η επιτυχία της εκστρατείας θα εξαρτιόταν σχεδόν από αυτόν και μόνον, από τη βαθιά απαισιοδοξία και τη διστακτικότητα του Νικία. ‘Ξέρω καλά’, λέει, ‘ότι με την ιδιοσυγκρασία σας τα λόγια μου δεν θα είχαν κανένα αποτέλεσμα αν σας προέτρεπα να φροντίσετε να διατηρήσετε τα όσα έχετε και να μη ριψοκινδυνεύσετε τα έτοιμα για αβέβαια και μελλοντικά πράγματα. Θα σας εξηγήσω όμως ότι η

---

¹²⁶ Θουκυδίδης 6.27.

¹²⁷ Θουκυδίδης 6.28-29.

¹²⁸ Θουκυδίδης 6.8.

¹²⁹ Finley J. (2004), 221.

βιασύνη σας είναι άκυρη και ότι δεν είναι εύκολο να επιτύχετε το σκοπό που επιδιώκετε”¹³⁰. Όταν ο Νικίας φυγομαχεί, επαναλαμβάνοντας έστω και με δύναμη την προειδοποίηση του Περικλή ενάντια στις μακρινές περιπέτειες έχει ουσιαστικά νικηθεί πριν αρχίσει. Η ευθύνη είναι μέρει δική του, εν μέρει του αθηναϊκού λαού. Ο λαός από παλιά είχε συνηθίσει να περιμένει μεγάλες ευεργεσίες από την πολιτεία και έτσι να ευνοεί ό,τι θα του απέφερε το γρηγορότερο κέρδος. Αλλά ο Νικίας από τη μεριά του ήταν από πολλές απόψεις μία αρνητική φυσιογνωμία. Τον καιρό της Πύλου είχε επιτρέψει στον Κλέωνα να πάρει τα λάφυρα και έτσι να είναι σε θέση να παρατείνει τον πόλεμο και όταν ήρθε η ειρήνη δεν μπόρεσε να τη συμπληρώσει με καμία θετική ενέργεια ώστε να στεριώσει. Όπως επανειλημμένα τονίζει ο Θουκυδίδης¹³¹, ήταν απλώς ένας πλούσιος σεβαστός και ευσυνείδητος άνθρωπος που ενδιαφερόταν πρώτιστα να διατηρήσει την καλή φήμη του και ελάχιστα ικανός να εμπνεύσει και πολύ λιγότερο να ελέγξει το λαό. Στην Αθήνα αντιπροσωπεύει την τάση της “ησυχίας”, της διατήρησης του status quo που στην αρχή του πολέμου εμφανίζονταν ως χαρακτηριστικό της Σπάρτης. Χωρίς αμφιβολία η ατολμία του πρέπει να εξηγηθεί από την άτυχη θέση στην οποία βρισκόταν κάθε μετριοπαθής υποστηρικτής της πολιτικής του Περικλή, τώρα που η πόλη διχαζόταν ορμητικά σε ανοιχτούς αντιδραστικούς από τη μία μεριά και σε άκρως λαϊκιστές από την άλλη¹³². Παρόλα αυτά, όπως είπαμε πριν, η ουσιαστική διστακτικότητα του χαρακτήρα του πρέπει να αποδοθεί εν μέρει σε απλή ατυχία. Οποσδήποτε τα ατυχή αποτελέσματα της αρχηγίας του είναι ορατά ήδη από τώρα. Στο λόγο του επιχειρεί να δείξει πόσο θα αυξάνονταν οι κίνδυνοι για την ίδια την Αθήνα αν θα αναλάμβανε μία τέτοια υποχρέωση μακρυνά. Βλέποντας όμως ότι ο λαός δεν είχε πεισθεί, προσπάθησε με ένα δεύτερο λόγο του να τους αποτρέψει φοβίζοντάς τους, προβάλλοντας τους όλο το μέγεθος του εγχειρήματος και ζητώντας πολύ μεγαλύτερη δύναμη, όπως είχε αρχικά προσδιοριστεί. Προσπάθησε και πάλι να μεταπέσει την Εκκλησία, υποστηρίζοντας πως η πόλη έπρεπε να εκμεταλλευτεί την ειρήνη με τους Πελοποννησίους για να αναπληρώσει τις απώλειες σε άνδρες και χρήμα, ενώ εξέφρασε την άποψη πως η

---

¹³⁰ Θουκυδίδης 6.9.3.

¹³¹ Ιδίως 5.16.1.

¹³² Finley J. (2004), 222.

πόλη δεν ήταν έτοιμη για τέτοια εκστρατεία και προειδοποίησε πως σε περίπτωση ήττας, οι Πελοποννήσιοι με τις δυνάμεις τους ακέραιες θα προχωρούσαν σε επίθεση κατά των Αθηνών, αλλά και σε περίπτωση νίκης, οι Αθηναίοι θα αδυνατούσαν να ελέγξουν τη Σικελία εξαιτίας της μεγάλης απόστασης. Αμφισβήτησε επίσης την αξιοπιστία του Αλκιβιάδη υποστηρίζοντας ότι νεαρός και αλαζών, επιθυμεί την εκστρατεία από ματαιοδοξία και αποσκοπεί σε προσωπικά οφέλη¹³³. Αλλά μολονότι οι προειδοποιήσεις του και η εκτίμησή του για την επιχείρηση που σχεδίαζαν ήταν κατά τον Θουκυδίδη¹³⁴, ορθές, τα λόγια του είχαν το αντίθετο αποτέλεσμα από ότι σκόπευαν. Η εκκλησία του δήμου ακολούθησε τη συμβουλή του και ψήφισε σημαντική αύξηση της εκστρατευτικής δύναμης. Έτσι, με την ανικανότητά του να αντικρούσει χωρίς περιστροφές το λαό, όπως είχε κάνει ο Περικλής, έγινε ένας από τους συντελεστές της εκστρατείας αντίθετα με τις πεποιθήσεις του και το χειρότερο έγινε ακούσια αίτιος του μεγάλου μεγέθους της. Μετά από αυτόν μίλησε ο Αλκιβιάδης και ο λόγος του φανερώνει σε όλη της την έκταση την τέχνη του Θουκυδίδη να αποδίδει τις ιδέες και την προσωπικότητα ενός ανθρώπου μέσα από τον τόνο και τον χαρακτήρα των λόγων του. Όπως είπαμε προηγουμένως, ο ιστορικός κατά κανόνα παραλείπει προσωπικές λεπτομέρειες που δεν έχουν καμία επίδραση στην πορεία του πολέμου και ακόμη και στην περίπτωση του Αλκιβιάδη, του οποίου η προσωπική ζωή είχε τόση επίδραση, δεν λέει τίποτα για την ελαττωματική ομιλία, την εκπληκτική ομορφιά, τη γοητεία, τη ματαιοδοξία και το σχεδόν θεατρικό πείσμα που έβλεπαν άλλοι στο λαμπρό γιο του Κλεινία και κηδεμονευόμενο του Περικλή. Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι σχεδόν ποτέ δεν μιλάει γι' αυτόν χωρίς να υπαινιχθεί τον υπέρμετρο εγωισμό του και σε μία σύντομη παρουσίασή του που κάνει εδώ, πριν παραθέσει το λόγο του σημειώνει επιπλέον ότι η μανία του για επίδειξη απαιτούσε μεγάλα χρηματικά ποσά που δεν θα μπορούσε να βρει παρά μόνο αν κατάφερνε να κάνει κάποια στρατιωτική κατάκτηση¹³⁵. Ο Περικλής στην αρχή του πολέμου είχε προτιμήσει να παραχωρήσει τα κτήματά του στο λαό παρά να διακινδυνεύσει την

---

¹³³ Θουκυδίδης 6.11-12.

¹³⁴ Σημειώνει δύο φορές ότι ο λαός είχε άγνοια της Σικελίας (5.65.4. και 6.1) και αποδίδει στον Αλκιβιάδη (6.7) μια εσφαλμένη εκτίμηση της αντίστασης που θα συναντούσαν στις Συρακούσες. Πίστευε πάντως ότι οι Αθηναίοι με κατάλληλη ηγεσία θα εξουδετέρωναν ακόμη κι αυτήν την αντίσταση (2.65.11 και 7.42.3). Παρόλα ταύτα, η θέση του Νικία είναι βέβαιο πως εμφανίζεται σωστή.

¹³⁵ Θουκυδίδης 6.15.2.

πιθανότητα να συκοφαντηθεί, αν οι Σπαρτιάτες σκόπιμα δεν τα πείραζαν όταν εισέβαλαν στην Αττική. Αλλά αν ο Αλκιβιάδης είχε, όπως δείχνει αυτός ο λόγος, την ικανότητα του Περικλή να κυριαρχεί στο λαό μόνο και μόνο με τη δύναμη της θέλησής του, κάτι που έλειπε τελείως από τον Νικία, είχε ωστόσο το μοιραίο μειονέκτημα να μην είναι όπως ήταν ο Περικλής, υπεράνω χρημάτων¹³⁶. Ούτε ήταν πατριώτης όπως φαίνεται από το γεγονός ότι αργότερα θα περάσει με το μέρος της Σπάρτης. Έτσι ξαναγυρίζουμε στη συμφορά της Αθήνας να έχει ως ανταγωνιζόμενους ηγέτες, δύο άνδρες που οι αρετές τους αν και ήταν συμπληρωματικές, εξουδετερώνονταν στην περίπτωση και των δύο, από ολοφάνερα ελαττώματα.

Μια και ο Νικίας είχε αναφερθεί προσβλητικά στη μανία του για επίδειξη, ο Αλκιβιάδης απαντά πρώτα σε αυτό και συγκεκριμένα υπερασπίζει τη σχεδόν βασιλική ενέργειά του να λάβει μέρος στους Ολυμπιακούς Αγώνες του προηγούμενου έτους με επτά άρματα. Τέτοια μεγαλοπρέπεια, λέει, αυξάνει τη φήμη ολόκληρης της πόλης για πλούτο και δύναμη. Επιπλέον, συνεχίζει με καταπληκτική στ' αλήθεια αυτοπεποίθηση, την ανωτερότητά του δεν θα μπορούσε λογικά να κατηγορήσει ο συνηθισμένος άνθρωπος ο οποίος με τη σειρά του θεωρεί τον εαυτό του ανωτέρω από εκείνον που αποτυγχάνει. "Όπως περιφρονούμε κάποιον όταν αποτύχει, έτσι και πρέπει να δεχόμαστε να είναι ακατάδεκτοι όσοι επιτυγχάνουν, αλλιώς πρέπει κανείς να συμπεριφέρεται προς τους άλλους σαν ίσος, αν θέλουν να τον θεωρούν ίσο"¹³⁷. Ύστερα από αυτό το αλαζονικό ξεκίνημα ο Αλκιβιάδης συνεχίζει επαναλαμβάνοντας την πίστη του στην ορθότητα της εκστρατείας. Οι λόγοι που προβάλλει είναι δύο: πρώτον ότι οι σικελικές πόλεις, καθώς αποτελούνταν από στοιχεία από την παλιά Ελλάδα που δεν συμφωνούσαν μεταξύ τους, ήταν έτοιμες για εμφύλιες διενέξεις και ώριμες για κατάκτηση, και δεύτερον ότι η Αθήνα χρωστούσε το μεγαλείο της στην πολιτική της επέκτασης και δεν μπορούσε να σταματήσει τώρα¹³⁸.

---

¹³⁶ Finley J. (2004), 223.

¹³⁷ Θουκυδίδης 6.16.4.

¹³⁸ Finley (2004), 224.

Σχετικά με το πρώτο σημείο η άποψη ότι Σικελία θα ήταν εύκολη λεία, ήταν κατά τον Θουκυδίδη σαφώς εσφαλμένη. Όχι μόνο όπως είδαμε υπήρχε μία λανθάνουσα αίσθηση αλληλεγγύης σ' ολόκληρο το νησί, αλλά όπως απέδειξαν τα γεγονότα στις Συρακούσες, εμφανίστηκε περισσότερη και όχι λιγότερη ομοψυχία όταν η κατάσταση έγινε κρίσιμη. Έτσι, όταν τα νέα για την εκστρατεία αναγγέλθηκαν στις Συρακούσες, ο Θουκυδίδης μας δίνει τους λόγους που εκφώνησαν ο Ερμοκράτης και ο ηγέτης των δημοκρατικών, Αθηναγόρας. Ο πρώτος προβάλλει την ανάγκη να κηρυχθεί αμέσως η πόλη σε κατάσταση πολέμου και να προβούν σε όλες τις ενέργειες που χρειάζονταν για να ξεσηκώσουν την υπόλοιπη Σικελία μπροστά στο κοινό κίνδυνο. Ο δεύτερος απορρίπτει την περίπτωση του κινδύνου και, το σημαντικότερο, παρουσιάζει τις προτάσεις για πολεμική ετοιμότητα στις Συρακούσες σαν προσπάθεια των ολιγαρχικών να καταλύσουν τη δημοκρατία¹³⁹. Είναι σημαντικό όμως ότι στη συζήτηση νίκησε ο Ερμοκράτης. Ο λαός δέχτηκε την ύπαρξη απειλής και κατά τη διάρκεια του πρώτου χειμώνα έφτασε στο σημείο να αντικαταστήσει το δεκαπενταμελές συμβούλιο στρατηγών που υπήρχε σε καιρό ειρήνης, με τρεις άνδρες με απόλυτες εξουσίες. Κάθε άλλο λοιπόν παρά διχασμένη υπήρξε η δημοκρατία των Συρακουσών όπως θα ήθελε ο Αλκιβιάδης να είναι στο λόγο που εκφωνεί τώρα. Όσο για το δεύτερο σημείο, ότι η Αθήνα πρέπει να συνεχίσει σταθερά να επεκτείνεται επειδή είχε επεκταθεί στο παρελθόν, δεν είναι παρά μία επανάληψη του παλιού δόγματος της πολυπραγμοσύνης και σαν τέτοιο ανάγεται στην αρχική εικόνα της αθηναϊκής ενεργητικότητας και ορμής που δίνεται στο πρώτο βιβλίο. Πόσο μπορούσε ο Αλκιβιάδης ακόμη να βασίζεται σε αυτές τις ίδιες αρετές, φαίνεται από το ότι παρά την αντίσταση των Συρακουσών και παρά την κακή ηγεσία του Νικία, η εκστρατεία έφτασε πάρα πολύ κοντά στην επιτυχία¹⁴⁰. Παρόλα αυτά το επιχείρημά του αυτό, όχι μόνο αποτελεί την έσχατη άρνηση της αρχικής πολιτικής του Περικλή, αλλά βασίζεται στο νέο και επικίνδυνο πνεύμα που εμφανίζεται στο διάλογο των Μηλίων. Αυτό δείχνει άλλωστε η παραπάνω άποψη του Αλκιβιάδη: “Δεν μπορούμε να καθορίσουμε αυστηρά σαν να ήταν διαχείριση τα όρια της ηγεμονίας μας, αλλά είμαστε αναγκασμένοι, αφού βρισκόμαστε σε αυτή τη θέση, να απειλούμε μερικούς ή

---

¹³⁹ Θουκυδίδης 6.38.

¹⁴⁰ Finley (2004), 225.

να μην υποχωρούμε απέναντι άλλων, αφού ο κίνδυνος για μας είναι να υπαχθούμε υπό την ηγεμονία άλλων, αν δεν την ασκούμε εμείς στους άλλους”¹⁴¹. Ο Περικλής στην τελευταία δημηγορία του είχε περιγράψει τις σκληρές υποχρεώσεις που απορρέουν από τη δύναμη και αναμφίβολα είναι αλήθεια ότι ένας τόσο δημοκρατικός λαός όπως οι Αθηναίοι δύσκολα θα μπορούσε από τη φύση του να υποταχθεί σε μία τόσο ήμερη και αρνητική πολιτική, όπως εκείνη του Νικία. Αλλά το να υποστηρίζει κανείς, όπως υποστήριξε ο Θουκυδίδης από την αρχή, ότι στην Αθήνα ταίριαζε περισσότερο από κάθε άλλη ελληνική πόλη να έχει δύναμη, δεν ήταν το ίδιο με το να υποστηρίζει ότι οποιαδήποτε και κάθε απόπειρα να κερδηθεί τέτοια δύναμη ήταν είτε δικαιολογημένη είτε ορθή. Η τραγικότητα της ιστορίας έγκειται στο ότι δείχνει ένα μεγάλο και πολλά υποσχόμενο λαό να μην εκπληρώνει την πολιτική του αποστολή, αφήνοντας έτσι τον πολιτισμό του μόνιμα διαιρεμένο, γιατί ήθελε να την εκπληρώσει βίαια και χωρίς υπομονή.

Ο Νικίας, είχε μιλήσει προσβλητικά για τη νιότη του Αλκιβιάδη και είχε αναφέρει το γεγονός που επιβεβαιώνει και ο Ευριπίδης (*Ηρακλής Μαινόμενος*), ότι οι πρεσβύτεροι και οι νεότεροι βρισκόταν πια σε ανοιχτή σύγκρουση, καθώς οι νέοι ευνοούσαν τη ριζοσπαστική πολιτική του Αλκιβιάδη. Σε αντίθεση με τον Νικία, που ήταν προϊόν της εποχής του Περικλή, ο Αλκιβιάδης ανήκε στη γενιά που είχε μεγαλώσει μέσα στον πόλεμο και οι ιδιαίτερες αδυναμίες του πρέπει εν μέρει να εξηγηθούν από αυτό το γεγονός. Και κλείνει το λόγο του ταυτίζοντας τη γενιά του με την παλιά αθηναϊκή θέληση για πράξη και κάνοντας έκκληση για μία ομόθυμη προσπάθεια που θα επαναλάμβανε στο παρόν τις μεγαλύτερες αθηναϊκές κατακτήσεις του παρελθόντος. Αφού τον άκουσε ο λαός, λέει ο Θουκυδίδης, επιθυμούσε ακόμη περισσότερο την εκστρατεία και ήταν τότε που ο Νικίας προχώρησε στο μοιραίο βήμα που αναφέραμε προηγουμένως, να προσπαθήσει να τους αποτρέψει προτείνοντας σημαντική αύξηση της δύναμης που είχε οριστεί πριν. Κατάλαβε ότι η απόφαση της Εκκλησίας ήταν αμετάκλητη και αποφάσισε να αλλάξει τακτική. Πήρε πάλι τον λόγο και δήλωσε πως μονάχα η Νάξος και η Κατάνη θα βοηθούσαν τους Αθηναίους, ενώ οι υπόλοιπες πόλεις θα βοηθούσαν τους Συρακούσιους. Επίσης, κατά

---

¹⁴¹ Θουκυδίδης 6.18.3.

τον Νικία, οι Συρακούσιοι διέθεταν πολυάριθμο ιππικό και πολλά χρήματα για τον επικείμενο πόλεμο, ενώ τόνισε το γεγονός ότι οι Συρακούσιοι μπορούσαν να τροφοδοτήσουν τον στρατό τους με εγχώρια προϊόντα, ενώ οι Αθηναίοι θα στηρίζονταν μονάχα σε εισαγόμενα προϊόντα. Ο Νικίας έδωσε έμφαση στο γεγονός πως οι Αθηναίοι χρειαζόνταν μεγάλο στόλο και πολλούς οπλίτες, για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το ιππικό του αντιπάλου, καθώς επίσης μεγάλο αριθμό τοξοτών και βοηθητικών στρατευμάτων. Τέλος, εξέφρασε τις ανησυχίες του για την εκστρατεία και ζήτησε να απαλλαγεί από την αρχηγία αν οι προτάσεις του δεν γίνονταν δεκτές¹⁴².

Ο ελιγμός του Νικία, που ζήτησε πολύ μεγαλύτερες δυνάμεις απ' όσες είχαν αποφασιστεί αρχικά, είχε σκοπό να αποθαρρύνει τους Αθηναίους, αλλά πέτυχε το αντίθετο αποτέλεσμα. Οι Αθηναίοι έδειξαν μεγαλύτερο ενθουσιασμό και αποφάσισαν να διατηρήσουν τον Νικία στη θέση του αρχηγού. Κι όταν τον πίεσαν να μιλήσει συγκεκριμένα, ζήτησε 100 τριήρεις και πέντε χιλιάδες οπλίτες, οπλιταγωγά πλοία, ιππικό και στράτευμα ελαφρά οπλισμένο στην αναλογία που χρειαζόταν. Αλλά ακόμη και αυτά ψηφίστηκαν. Οι άνθρωποι, λέει ο Θουκυδίδης, είχαν την αίσθηση ότι μία τόσο μεγάλη εκστρατεία δεν θα μπορούσε να πάθει κανένα κακό και όλοι ανυπομονούσαν να λάβουν μέρος στα οφέλη που θα προέκυπταν, ιδίως σ' εκείνα τα μόνιμα οφέλη που θα αύξαναν τον πλούτο όλων των Αθηναίων. "Έτσι", λέει ο Θουκυδίδης, "εξαιτίας του γενικού ενθουσιασμού, ακόμη και εκείνοι που διαφωνούσαν σώπαιναν από φόβο μήπως, κατανηφίζοντας, θεωρηθούν κακοί πατριώτες"¹⁴³. Ο Θουκυδίδης στην ουσία επαναλαμβάνει εδώ αυτό που είχε πει μετά την Πύλο, όταν οι Αθηναίοι είχαν αποποιηθεί την ευκαιρία για ειρήνη που θα εμπόδιζε την ανέλιξη του όλου φαύλου κύκλου, αλλά η πλεονεξία και η τύφλωση, που είχαν κοστίσει ακριβά τότε, έμελλε να κοστίζουν ακριβότερα τώρα¹⁴⁴.

---

¹⁴² Θουκυδίδης 6.20,21,22.

¹⁴³ Θουκυδίδης 2.8.2,17,54 και 5.26.4 και 8.1.

¹⁴⁴ Finley (2004), 226-7.

θ) Το πρώτο στάδιο της εκστρατείας

Η εκστρατεία στη Σικελία ξεκίνησε το καλοκαίρι του 415 π.Χ, μετά από επίδειξη ισχύος στο λιμάνι του Πειραιά για τους Αθηναίους και τους ξένους της πόλης¹⁴⁵. Οι Αθηναίοι απέπλευσαν για την Αίγινα και μετά έφθασαν στην Κέρκυρα, όπου ενώθηκαν με τους συμμάχους τους.

Την πληροφορία αυτή για αγκυροβόληση του στόλου στην Κέρκυρα, μας δίνει και ο Διόδωρος¹⁴⁶.

Οι φήμες για την επικείμενη εκστρατεία είχαν φθάσει στις Συρακούσες, αλλά κανένας δεν τις πίστεψε. Κατά τη διάρκεια λαϊκής συνέλευσης, ο Ερμοκράτης, ο οποίος είχε ακριβείς πληροφορίες για το θέμα, ζήτησε τον λόγο και τόνισε πως οι Αθηναίοι δεν είχαν σκοπό να βοηθήσουν τους Εγεσταίους και τους Λεοντίους, αλλά να επεκτείνουν την ηγεμονία τους. Ο Ερμοκράτης θύμισε πως οι υπερπόντιες εκστρατείες που διεξήχθησαν στο παρελθόν είχαν αποτύχει και έφερε το παράδειγμα των Περσών, οι οποίοι απέτυχαν να καταλάβουν την Αθήνα το 490 π.Χ και το 480 π.Χ, λόγω της απόστασης και της έλλειψης πολεμοφοδίων¹⁴⁷. Τέλος, ο Ερμοκράτης ζήτησε από τους Συρακούσιους να συνάψουν συμμαχίες με τις άλλες πόλεις της Σικελίας, τις πόλεις της Ιταλίας, καθώς και με την Καρχηδόνα, ενώ απαίτησε την αποστολή στόλου στον Τάραντα και στο ακρωτήριο της Ιαπυγίας με διαταγή να επιτεθεί στους Αθηναίους. Μετά τον Ερμοκράτη μίλησε ο Αθηναγόρας, ο οποίος αμφισβήτησε την ακρίβεια της είδησης για την επικείμενη αθηναϊκή εκστρατεία, καθώς ήταν σίγουρος πως οι Αθηναίοι δεν θα επιχειρούσαν εκστρατεία στη Σικελία ενώ δεν είχε λήξει ο Πελοποννησιακός Πόλεμος και έδωσε έμφαση στην αμυντική ικανότητα της Σικελίας, στην αριθμητική υπεροχή του στρατού και του ιππικού των Συρακουσίων και στην έλλειψη εφοδίων που θα αντιμετώπιζαν οι Αθηναίοι. Μετά

---

¹⁴⁵ Θουκυδίδης 6. 31.

¹⁴⁶ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 3.3.

¹⁴⁷ Θουκυδίδης 6.32,33.

τον Αθηναγόρα μίλησε ένας εκ των Συρακουσίων στρατηγών και δήλωσε πως θα συγκέντρωναν ιππικό και άλλα εφόδια και θα ετοίμαζαν την πόλη για άμυνα. Παράλληλα, αποφασίστηκε να σταλούν πράκτορες στις άλλες πόλεις της Σικελίας για να συλλέξουν πληροφορίες σχετικά με την εκστρατεία¹⁴⁸.

Στην Κέρκυρα, εν τω μεταξύ, οι Αθηναίοι είχαν συγκεντρώσει τις δυνάμεις τους και χώρισαν τον στόλο σε τρεις μοίρες, κάθε μια από τις οποίες θα είχε ως αρχηγό έναν από τους στρατηγούς, ενώ έστειλαν πρέσβεις στις πόλεις της Ιταλίας και της Σικελίας για να μάθουν ποιες ήταν πρόθυμες να τους υποδεχτούν. Στην Κέρκυρα, οι Αθηναίοι είχαν συγκεντρώσει την εξής δύναμη: 134 τριήρεις (100 από την Αθήνα και 34 από τη Χίο και άλλες περιοχές), 2 πεντηκοντόρους, 5.100 οπλίτες (1.500 Αθηναίοι πολίτες, 700 θήτες πεζοναύτες, 500 Αργείοι, 250 Μαντινείς και άλλοι μισθοφόροι και 2.150 οπλίτες από συμμαχικές πόλεις), 480 τοξότες (80 Κρήτες και 100 από άλλες περιοχές), 700 σφενδονιστές (Ρόδιοι), 120 ψιλοί (Μεγαρείς) και 30 ιππείς, τους οποίους μετέφερε ένα ιππαγωγό πλοίο¹⁴⁹. Αυτή τη δύναμη συνόδευαν 30 μεταγωγικά πλοία με τρόφιμα, προσωπικά και διάφορα εργαλεία, ενώ τους είχαν ακολουθήσει και αρκετά εμπορικά πλοία. Ο στόλος διέσχισε αθρόος τον Ιόνιο κόλπο και προσέγγισε στο ακρωτήριο της Ιαπυγίας· οι ιταλικές πόλεις είχαν αρνηθεί να βοηθήσουν τους Αθηναίους, αν και μερικές τους έδωσαν την άδεια να αγκυροβολήσουν. Στο τέλος, η αθηναϊκή δύναμη έφθασε στο Ρήγιο, οι κάτοικοι του οποίου αποφάσισαν να μείνουν ουδέτεροι και να συμμορφωθούν με την απόφαση του συνεδρίου των ελληνικών πόλεων της Ιταλίας. Τότε, οι Αθηναίοι άρχισαν να μελετούν τρόπους βελτίωσης της κατάστασης και περίμεναν πλοία από την Έγεστα για να επιβεβαιώσουν την ύπαρξη του θησαυρού, για τον οποίο έκαναν λόγο οι Εγεσταίοι. Ωστόσο, τους περίμενε μια δυσάρεστη έκπληξη: οι Εγεσταίοι είχαν στη διάθεση τους μονάχα 30 τάλαντα, ενώ τα διάφορα μεταλλικά σκεύη τους (τα οποία είχαν δανειστεί από άλλες πόλεις) είχαν μεγάλο μέγεθος που ήταν δυσανάλογο με την αξία τους. Παρ' ολ' αυτά, η μεγάλη ποσότητα των χρυσών και άλλων μεταλλικών σκευών έπεισε τους Αθηναίους πως οι Εγεσταίοι διέθεταν αρκετά χρήματα για τη χρηματοδότηση του αθηναϊκού στόλου.

---

¹⁴⁸ Θουκυδίδης 6.36-41.

¹⁴⁹ Θουκυδίδης 6.43.

Οι Αθηναίοι κατηγορήσαν τους πρώτους απεσταλμένους στην Έγεστα ότι τους οδήγησαν σε πλάνη, ενώ οι στρατηγοί αποφάσισαν να συγκαλέσουν πολεμικό συμβούλιο. Έτσι απέπλευσαν με το στόλο από το Ρήγιο και κατέπλευσαν στη Νάξο της Σικελίας, όπως μας λέει ο Σικελιώτης¹⁵⁰.

Ο Νικίας πρότεινε να επιτεθούν οι Αθηναίοι κατά του Σελινούντος, ο οποίος ήταν ο κύριος σύμμαχος των Συρακουσών και κύριος εχθρός των Εγεσταιών, με σκοπό να αναγκάσουν τους Σελινουντίους να συνάψουν ειρήνη με τους Εγεσταίους (είτε μέσω βίας είτε μέσω συνεννόησης), ενώ μετά να προχωρήσουν σε επίδειξη ισχύος και να πείσουν τις άλλες πόλεις να συνάψουν συμμαχία. Αν η αποστολή έληγε με επιτυχία, τότε θα μπορούσαν να επιστρέψουν στην Αθήνα, εκτός και αν οι Λεοντίνοι αντιμετώπιζαν ξαφνικά νέα απειλή. Ο Αλκιβιάδης πρότεινε την αποστολή πρεσβευτών στις ελληνικές πόλεις της Σικελίας για να τις αποσπάσουν από τους Συρακούσιους και να συνάψουν συμφωνία τροφοδότησης του αθηναϊκού στρατεύματος. Ο Αλκιβιάδης έδωσε έμφαση στη Μεσσήνη που ήταν το κλειδί της Σικελίας και δήλωσε πως έπρεπε πρώτα να συνάψουν συμμαχία με τους κατοίκους της πόλης και μετά να προχωρήσουν σε επίθεση κατά των Συρακουσών και του Σελινούντος. Τελευταίος μίλησε ο Λάμαχος, που ήταν περισσότερο στρατιωτικός και λιγότερο πολιτικός από τους άλλους δύο¹⁵¹, ο οποίος αν και συμφώνησε με τον Αλκιβιάδη όσον αφορά τη σημασία της Μεσσήνης, πρότεινε να επιτεθούν αμέσως κατά των Συρακουσών, ενώ στους Μεσσηνίους θα πήγαινε ο ίδιος για να συνάψει συμμαχία. Το ότι η άποψη του Λάμαχου επικράτησε, ο Ντόναλντ Κάγκαν το αποδίδει (πέραν της εκτίμησης την οποία έχαιρε λόγω της πολεμικής του εμπειρίας) στο ότι οι Αθηναίοι προσπαθούσαν να βρουν μια ισορροπία μεταξύ ενός νεαρού και επιθετικού ηγέτη, του Αλκιβιάδη, που ήταν ο πρωτοστάτης της εκστρατείας, και μιας παλαιάς συντηρητικής προσωπικότητας, του Νικία που ήταν ο κορυφαίος αντίπαλος της εκστρατείας και αρχηγός του κόμματος της ειρήνης¹⁵².

---

¹⁵⁰ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 4.3.

¹⁵¹ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 97.

¹⁵² Kagan D. (1991), 170-1.

Οι Μεσσήνιοι αρνήθηκαν τις προτάσεις του Λάμαχου, γι' αυτό και οι Αθηναίοι έπλευσαν κατά μήκος της ακτής της Νάξου με τα 2/3 του στόλου και από εκεί κατευθύνθηκαν προς την Κατάνη. Οι Καταναίοι αρνήθηκαν να δεχτούν τους Αθηναίους και οι τελευταίοι στρατοπέδευσαν κοντά στον ποταμό Τηρία, ενώ έστειλαν μια μοίρα 10 πλοίων για να παρακολουθεί τον Μεγάλο Λιμένα των Συρακουσών και αν ο Αλκιβιάδης παρέμενε στη θέση του, φαίνεται πως θα επακολουθούσε επίθεση¹⁵³.

Η μόνη αναφορά του Διόδωρου για τους κατοίκους της Κατάνης, είναι ότι δεν δέχτηκαν τους στρατιώτες στην πόλη τους, αλλά επέτρεψαν στους στρατηγούς να περάσουν και συγκάλεσαν συνέλευση στην οποία οι Αθηναίοι στρατηγοί ανέπτυξαν τα επιχειρήματά τους για τη συμμαχία¹⁵⁴. Συνεχίζει λέγοντας πως όσο ο Αλκιβιάδης μιλούσε στη συνέλευση, μερικοί στρατιώτες, παραβιάζοντας μια πύλη, ξεχύθηκαν στην πόλη και γι' αυτό το λόγο αναγκάστηκαν οι Καταναίοι να λάβουν μέρος στον πόλεμο κατά των Συρακουσίων¹⁵⁵.

Αργότερα, οι Αθηναίοι έπλευσαν με τον υπόλοιπο στόλο και μόλις έφθασαν στις Συρακούσες, διακήρυξαν πως σκοπός της αποστολής τους ήταν η αποκατάσταση των Λεοντίνων και ζήτησαν από τους Λεοντίνους που βρίσκονταν στις Συρακούσες να προσέλθουν άφοβα προς τους Αθηναίους. Μετά την προκήρυξη, οι Αθηναίοι επανέπλευσαν προς την Κατάνη. Οι Καταναίοι έκαναν δεκτούς μόνο τους στρατηγούς: όσο μιλούσε ο Αλκιβιάδης, οι κάτοικοι ήταν απασχολημένοι μονάχα μ' αυτόν και δεν αντιλήφθηκαν πως οι Αθηναίοι είχαν διαρρήξει μια μικρή πύλη του τείχους, η οποία ήταν σαθρώς κατασκευασμένη¹⁵⁶. Οι Αθηναίοι έπεισαν τους Καταναίους να ψηφίσουν υπέρ της συμμαχίας με την Αθήνα και να δεχτούν το αίτημα των Αθηναίων για στρατοπέδευση ολόκληρου του εκστρατευτικού σώματος τους στην Κατάνη. Παράλληλα έφθασε η είδηση πως οι Συρακούσιοι επιβιβάζουν τα πληρώματα τους στην Καμάρινα, η οποία ήθελε να συνάψει συμμαχία με τους

---

¹⁵³ Finley J. (2004), 233.

¹⁵⁴ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 4.5.

¹⁵⁵ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 4.5.

¹⁵⁶ Θουκυδίδης 6.5.

Αθηναίους. Όταν έφθασαν στην Καμάρινα, οι Αθηναίοι έστειλαν κήρυκα στην πόλη, αλλά δεν τον δέχτηκαν, με τη δικαιολογία πως οι Αθηναίοι έπρεπε να είχαν στείλει μονάχα ένα πολεμικό σκάφος (εκτός και αν οι ίδιοι ζητούσαν περισσότερα). Μετά, οι Αθηναίοι προέβησαν σε λεηλασία της ακτής των Συρακουσών, αλλά αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν μετά από επίθεση των ιππέων και των ψιλών στρατιωτών του στρατού των Συρακουσίων¹⁵⁷. Αυτή είναι μια πληροφορία που δεν μας τη δίνει ο Θουκυδίδης.

Την ίδια εποχή, όταν ο στόλος είχε συγκεντρωθεί στην Κατάνη, ήρθε το χτύπημα¹⁵⁸. έφθασε το πλοίο «Σαλαμινία» με εντολή του δήμου της Αθήνας προς τον Αλκιβιάδη και άλλους στρατιώτες να απολογηθούν για τον ακρωτηριασμό των Ερμών και τη βεβήλωση των Μυστηρίων¹⁵⁹. Οι Αθηναίοι είχαν επίσης υποψίες πως ο Αλκιβιάδης σχεδίαζε πραξικόπημα κατά της δημοκρατίας και παράδοση της πόλης στους Σπαρτιάτες, κύρια απόδειξη αυτής της κατηγορίας ήταν η παρουσία μιας μικρής δύναμης των Σπαρτιατών στον Ισθμό, η οποία είχε σκοπό να βοηθήσει τους Βοιωτούς, κάτι που οι Αθηναίοι δεν είχαν πιστέψει. Οι Αθηναίοι είχαν συλλάβει τους φίλους του Αλκιβιάδη στο Άργος και ζήτησαν από τους Αργείους να τους θανατώσουν. Οι αρχές της Αθήνας είχαν σκοπό να θανατώσουν τον Αλκιβιάδη, αλλά το πλήρωμα της Σαλαμινίας έλαβε διαταγή να τον καλέσει να τους ακολουθήσει χωρίς να τον συλλάβει, καθώς φοβούνταν να προκαλέσουν ταραχές στον στρατό. Ο Αλκιβιάδης και οι σύντροφοί του επιβιβάστηκαν στο πλοίο, αλλά το εγκατέλειψαν στους Θούριους· το πλήρωμα προσπάθησε για αρκετό διάστημα να ανακαλύψει τους φυγάδες, αλλά μάταια¹⁶⁰. Οι φυγάδες έφθασαν στην Πελοπόννησο με άλλο πλοίο, ενώ οι αρχές της Αθήνας τους καταδίκασαν σε θάνατο¹⁶¹.

Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης αναφέρει πως τον Αλκιβιάδη κατηγορούσαν, χρησιμοποιώντας ως πρόφαση για τον ακρωτηριασμό των αγαλμάτων, όσοι είχαν

---

¹⁵⁷ Θουκυδίδης 6.52.

¹⁵⁸ Finley J. (2004), 233.

¹⁵⁹ Θουκυδίδης 6.53.

¹⁶⁰ Gomme A. W. – Andrewes A. – Dover K.J. (1969-1981), 235.

¹⁶¹ Θουκυδίδης 6.61.

προσωπική έχθρα μαζί του, συκοφαντώντας τον στις δημηγορίες, ότι τάχα είχε οργανώσει συνωμοσία κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος¹⁶².

Εξετάζοντας συμπερασματικά τα ζητήματα της κοπής των Ερμών και της βεβήλωσης των Μυστηρίων, από τα στοιχεία που διαθέτουμε φαίνεται να επιβεβαιώνεται η φράση του Θουκυδίδη πως κανείς πραγματικά δεν μπορεί να γνωρίζει αν τιμωρήθηκαν οι πραγματικοί ένοχοι. Κατά γενική ομολογία, κάθε σωστή δικαστική έρευνα απαιτεί ψυχραιμία, χρόνο και αμεροληψία, στοιχεία που έλειπαν από την ηγεσία, αλλά και από τον αθηναϊκό δήμο σε εκείνη τη χρονική συγκυρία. Έχει υποστηριχθεί από τη νεότερη έρευνα πως θα βρούμε τους πραγματικούς ενόχους αν αναρωτηθούμε ποιος επωφελείτο από την αναστάτωση που θα προκαλούσε μια τέτοια πράξη ιεροσυλίας ακριβώς πριν από τον απόπλου του στόλου. Η απάντηση, φυσικά, είναι οι αντιδημοκρατικοί κύκλοι εντός της Αθήνας και όλοι οι εξωτερικοί της εχθροί. Αυτό όμως δεν επαρκεί για να πεισθούμε, καθώς καμία συνωμοσία εναντίον της Δημοκρατίας δεν αποδείχτηκε¹⁶³.

Μετά την ανάκληση του Αλκιβιάδη, ο Νικίας και ο Λάμαχος μοίρασαν τον στρατό σε δύο μοίρες. Οι Αθηναίοι έπλευσαν στην Έγεστα για να εξετάσουν τα επίμαχα ζητήματα μεταξύ των Εγεσταιών και των Σελινουντίων και να μάθουν αν οι Εγεσταίοι είχαν σκοπό να δώσουν τα χρήματα που είχαν υποσχεθεί. Μετά, οι Αθηναίοι προσέγγισαν την Ιμέρα, αλλά οι κάτοικοι της πόλης αρνήθηκαν να τους δεχτούν. Μέχρι το τέλος του καλοκαιριού, οι Αθηναίοι είχαν προχωρήσει σε επίθεση κατά των Υκκάρων, με αποτέλεσμα να καταστρέψουν την πόλη και να την παραδώσουν στους Εγεσταιούς. Μετά την επίθεση, οι Αθηναίοι επέστρεψαν στην Κατάνη με αρκετούς σκλάβους, ενώ επιχείρησαν επίθεση κατά της Πελεάτιδος Ύβλας, η οποία έληξε με αποτυχία. Παράλληλα, ο Νικίας είχε λάβει τριάντα τάλαντα από τους Εγεσταιούς και έστειλε πρέσβεις σε άλλες πόλεις της Σικελίας για να ζητήσει στρατιωτική ενίσχυση¹⁶⁴.

---

¹⁶² Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 5.

¹⁶³ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 98-9.

¹⁶⁴ Θουκυδίδης 6.62.

Τον χειμώνα, οι Αθηναίοι και οι Συρακούσιοι ξεκίνησαν τις προετοιμασίες για τη μάχη. Οι Αθηναίοι στρατηγοί ήθελαν να απομακρύνουν τους Συρακούσιους από την πόλη τους σε ένα μέρος όπου το ιππικό τους δεν θα μπορούσε να προκαλέσει ζημιές στα βοηθητικά σώματα του αθηναϊκού στρατού. Μετά από συμβουλή εξόριστων Συρακουσίων που συμμάχησαν με τους Αθηναίους, οι στρατηγοί αποφάσισαν να στρατοπεδεύσουν στο Ολυμπειόν και προχώρησαν στο εξής τέχνασμα: έστειλαν στις Συρακούσες έναν άνθρωπο, ο οποίος ήταν πιστός στους Αθηναίους και συνάμα θεωρείτο φίλος των Συρακουσίων, ο οποίος θα τους ανακοίνωνε πως οι Αθηναίοι είχαν σκοπό να διανυκτερεύσουν στην πόλη, μακριά από το στρατόπεδο τους, ενώ θα τους πρότεινε να επιτεθούν στα χαρακώματα των Αθηναίων όσο οι Καταναίοι θα έσφαζαν τους Αθηναίους μέσα στην πόλη και θα έκαιγαν τα πλοία τους¹⁶⁵. Οι Συρακούσιοι δέχτηκαν να επιτεθούν στην Κατάνη και προχώρησαν στις ανάλογες προετοιμασίες. Όταν τελείωσαν τις προετοιμασίες και έλαβαν ενισχύσεις από άλλες πόλεις, οι Συρακούσιοι ξεκίνησαν την πορεία τους και στρατοπέδευσαν κοντά στον ποταμό Σύμαιθο. Οι Αθηναίοι, κατά τη διάρκεια της νύχτας, αποβιβάστηκαν στην περιοχή του Ολυμπείου. Το ιππικό των Συρακουσών, το οποίο έμεινε στην οπισθοφυλακή, αντιλήφθηκε την απόβαση των Αθηναίων και μετέφερε το μήνυμα στο πεζικό, το οποίο έσπευσε να επιστρέψει. Οι Αθηναίοι προχώρησαν σε οχύρωση της θέσης τους και αρνήθηκαν να δώσουν μάχη εκείνη την ημέρα, γι' αυτό και οι Συρακούσιοι βλέποντας πως ο εχθρός δεν επιτέθηκε αμέσως, αναθάρρησαν, εκλαμβάνοντας την καθυστέρηση ως ένδειξη αδυναμίας, και επιθυμούσαν την κατά παράταξη σύγκρουση με τους Αθηναίους¹⁶⁶. έτσι παρατάχθηκαν στην Ελωρίνη Οδό. Την επομένη, οι Αθηναίοι ήταν έτοιμοι για μάχη: αφού μοίρασαν τον στρατό σε δύο μοίρες, παρέταξαν την εμπροσθοφυλακή και την οπισθοφυλακή σε φάλαγγα βάθους 8 οπλιτών, στα δεξιά παρατάχθηκαν οι Αργείοι και οι Μαντινείς, στο κέντρο οι Αθηναίοι και στα αριστερά οι υπόλοιποι σύμμαχοι. Από την άλλη, οι Συρακούσιοι παρατάχθηκαν σε βάθος 10 οπλιτών, ενώ το ιππικό (1200 ιππείς) και οι ακοντιστές τους παρατάχθηκαν στα δεξιά. Οι Αθηναίοι αποφάσισαν να επιτεθούν πρώτοι, κάτι που δεν περίμεναν οι Συρακούσιοι, γι' αυτό και επικράτησε πανικός, αλλά οι

---

¹⁶⁵ Gomme A. W. – Andrewes A. – Dover K.J. (1969-1981), 240.

¹⁶⁶ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 101.

Συρακούσιοι κατάφεραν να γεμίσουν τις γραμμές τους και να πάρουν τα όπλα¹⁶⁷. Η μάχη ξεκίνησε με δράση των λιθοβόλων, των τοξοτών και των σφενδονιστών των δύο πλευρών, οι οποίοι απώθησαν τους ψιλούς της κάθε παράταξης. Μετά, οι οπλίτες προχώρησαν σε μετωπική επίθεση και η μάχη διαρκούσε για πολλή ώρα, λόγω της καταγιγίδας και της σθεναρής αντίστασης των Συρακουσίων. Η σύγκρουση ήταν σκληρή, καθώς, όπως επισημαίνει ο Θουκυδίδης, οι μεν Συρακούσιοι και οι σύμμαχοί τους πολεμούσαν για την ίδια τους τη χώρα, οι δε Αθηναίοι και σύμμαχοι γνώριζαν πολύ καλά πως βρίσκονταν σε εχθρική χώρα και η ίδια τους η επιβίωση εξαρτάτο από τη νίκη. Για τους λόγους αυτούς και οι δύο πλευρές μάχονταν με ζήλο και γενναιότητα, ώστε για μεγάλο χρονικό διάστημα η μάχη ήταν αμφίρροπη¹⁶⁸. Ωστόσο, οι Αθηναίοι κατάφεραν να απωθήσουν τους Συρακούσιους στο κέντρο, αφού πρώτα οι Αργείοι απώθησαν το αριστερό κέρασ των Συρακουσίων. Ακολούθησε καταδίωξη των Συρακουσίων, η οποία απέτυχε λόγω της δράσης του ιππικού. Οι Συρακούσιοι οπλίτες ανασυντάχθηκαν στην Ελωρίνη Οδό, έστειλαν φρουρά στον ναό του Δία (φοβούμενοι πως οι Αθηναίοι θα κλέψουν τον θησαυρό του ναού) και επέστρεψαν στην πόλη. Οι Αθηναίοι δεν προχώρησαν στην κλοπή του θησαυρού, αλλά συνέλεξαν τους νεκρούς, κάτι που επέτρεψαν στους Συρακούσιους να κάνουν την επόμενη μέρα. Οι Αθηναίοι είχαν χάσει 50 άνδρες, ενώ οι Συρακούσιοι είχαν χάσει 260. Μετά τη μάχη, οι Αθηναίοι επέστρεψαν στην Κατάνη, καθώς έκριναν πως ο χειμώνας θα τους εμπόδιζε να στρατοπεδεύσουν πλησίον των Συρακουσών. Ήταν σίγουροι, όμως, πως με τον ερχομό της άνοιξης θα επιχειρήσουν νέα επίθεση¹⁶⁹.

Καμία από αυτές τις λεπτομέρειες της μάχης δεν αναφέρει ο Διόδωρος. Το μόνο που μας λέει είναι ότι όταν πήραν τα τριάντα τάλαντα από τους Εγεσταίους, κατέπλευσαν στην Κατάνη¹⁷⁰. Επειδή ήθελαν να καταλάβουν χωρίς κίνδυνο την τοποθεσία κοντά στο λιμάνι των Συρακουσών, έστειλαν έναν Καταναίο, δικό τους έμπιστο, αλλά και αξιόπιστο στους στρατηγούς των Συρακουσίων, με την εντολή να πει στους αρχηγούς τους ότι μερικοί Καταναίοι συγκρότησαν ομάδα με σκοπό να συλλάβουν αιφνίδια πολλούς Αθηναίους που περνούν χωρίς τα όπλα τους τη νύχτα

---

¹⁶⁷ Θουκυδίδης 6.67,68.

¹⁶⁸ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 101.

¹⁶⁹ Θουκυδίδης 6.69,70.

¹⁷⁰ Gomme A. W. – Andrewes A. – Dover K.J. (1969-1981), 242.

στην πόλη και να κάψουν τα πλοία στο λιμάνι. Για να πετύχει αυτό, να ζητήσει από τους αρχηγούς τους, να εμφανιστούν κι αυτοί με στρατό, μήπως τυχόν και αποτύχει η επιχείρηση. Όλα αυτά λοιπόν τους ανακοίνωσε και οι στρατηγοί τον πίστεψαν· όρισαν τη νύχτα κατά την οποία θα έβγαζαν το στρατό και τον έστειλαν πίσω στην Κατάνη. Οι Συρακούσιοι λοιπόν, την καθορισμένη νύχτα οδήγησαν το στρατό στην Κατάνη, ενώ οι Αθηναίοι πλέοντας στο μεγάλο λιμάνι των Συρακουσίων με μεγάλη ησυχία, κατέλαβαν το Ολύμπιο και όλη τη γύρω περιοχή, όπου εγκατέστησαν το στρατόπεδό τους. Μόλις οι αρχηγοί των Συρακουσίων αντιλήφθηκαν την απάτη, επέστρεψαν γρήγορα και επιτέθηκαν στο στρατόπεδο των Αθηναίων. Οι Αθηναίοι στη μάχη ανάγκασαν τους Συρακούσιους σε υποχώρηση και σκότωσαν τετρακόσιους από αυτούς (ο Θουκυδίδης μας λέει για διακόσιους εξήντα και πενήντα Αθηναίους). Οι στρατηγοί των Αθηναίων βλέποντας πως οι Συρακούσιοι υπερτερούσαν στο ιππικό και θέλοντας να προετοιμάσουν καλύτερα την πολιορκία απέπλευσαν και πάλι για την Κατάνη. Στέλνοντας ανθρώπους στην Αθήνα, έγραψαν επιστολές στο δήμο, με τι οποίες ζητούσαν να τους σταλεί ιππικό και χρήματα, γιατί υπολόγιζαν ότι η πολιορκία θα ήταν μακροχρόνια. Οι Αθηναίοι ψήφισαν να σταλούν στη Σικελία τριακόσια τάλαντα και μερικοί ιππείς¹⁷¹.

ι) Ο πρώτος χειμώνας της εκστρατείας και η διπλωματική δράση των δύο πλευρών

Μετά την ήττα, το κλίμα στις Συρακούσες ήταν φυσικά βαρύ. Έβλεπαν τώρα καθαρά οι Συρακούσιοι πως είχαν υποτιμήσει τον κίνδυνο που πλέον τους απειλούσε άμεσα. Σε αυτή την κρίσιμη περίπτωση ο Ερμοκράτης πρότεινε τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Εκείνα που τους έλειπαν, τόνισε, ήταν η πολεμική εμπειρία και η πειθαρχία. Τη μεν εμπειρία θα την αποκτούσαν αν αξιοποιούσαν το

---

¹⁷¹ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 6.

χειμώνα για να ασκηθούν σε στρατιωτικά γυμνάσια, τη δε πειθαρχία αν οι στρατηγοί, που τότε ήταν δεκαπέντε, μειώνονταν κατά πολύ και σε αυτούς τους λίγους δίνονταν έκτακτες αρμοδιότητες¹⁷². Οι προτάσεις του Ερμοκράτη αυτή τη φορά εισακούστηκαν, και εκείνος μαζί με δύο ακόμη Συρακούσιους, τον Ηρακλείδη και τον Σικανό, εκλέχθηκε στρατηγός. Παράλληλα έστειλαν πρεσβείες στην Κόρινθο και στη Σπάρτη για να ζητήσουν βοήθεια και τη συνέχεια του πολέμου στην Ελλάδα. Οι Συρακούσιοι ήλπιζαν πως αυτό θα ανάγκαζε τους Αθηναίους είτε να αναχωρήσουν από τη Σικελία είτε να μειώσουν την αποστολή ενισχύσεων¹⁷³.

Ενώ οι Συρακούσιοι αξιοποιούσαν κατ' αυτό τον τρόπο το διάστημα της παύσης των επιχειρήσεων, οι Αθηναίοι για άλλη μια φορά επιδίωξαν να κερδίσουν με διάφορα μέσα την υποστήριξη των σικελιωτικών πόλεων, σε μια προσπάθεια να αποκτήσουν ενισχύσεις και βάσεις ελλιμενισμού και ανεφοδιασμού στο νησί¹⁷⁴. Παρότι το εγχείρημά τους αυτό, τώρα, μετά την πρώτη νίκη τους, θα ήταν θεωρητικά ευκολότερο, απέτυχαν να προσεταιριστούν νέους συμμάχους. Οι Αθηναίοι σχεδίαζαν να καταλάβουν τη Μεσσήνη μέσω συνωμοσίας, ωστόσο, η αποστολή τους απέτυχε εξαιτίας της προδοσίας του Αλκιβιάδη. Οι Μεσσήνιοι φόνευσαν τους συνωμότες και ετοιμάστηκαν για άμυνα. Οι Αθηναίοι έμειναν προ των πυλών της πόλης για 13 ημέρες και μετά αποφάσισαν να διαχειμάσουν στη Νάξο, όπου έφτιαξαν νεώρια για τα πλοία και έσκαψαν χαρακώματα για να προστατεύσουν το στρατόπεδο, ενώ παράλληλα έστειλαν πλοίο στην Αθήνα για να ζητήσουν χρήματα και ιππικό¹⁷⁵. Παράλληλα, οι Συρακούσιοι έχτισαν προτείχισμα, ως συμπλήρωμα του ήδη υπάρχοντος τείχους της πόλης, το οποίο κάλυπτε την ιερή περιοχή του Τεμενιτού Απόλλωνα και επεκτάθηκε μέχρι τις Επιπολές, ενώ έστειλαν φρουρά στα Μέγαρα και στο Ολυμπίειον. Μόλις έμαθαν για την παραμονή των Αθηναίων στη Νάξο, οι Συρακούσιοι επιτέθηκαν στην Κατάνη, την οποία ερήμωσαν¹⁷⁶. Μετά, οι Συρακούσιοι προχώρησαν σε εμπρησμό του αθηναϊκού στρατοπέδου και επέστρεψαν

---

¹⁷² Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 101.

¹⁷³ Θουκυδίδης 6.73.

¹⁷⁴ Μαρουλάκη Μ. (2011), 92.

¹⁷⁵ Θουκυδίδης 6.74.

¹⁷⁶ Gomme A. W. – Andrewes A. – Dover K.J. (1969-1981), 260.

στην πόλη τους¹⁷⁷. Την ίδια εποχή, οι δύο πλευρές έστειλαν πρέσβεις στην Καμάρινα· επικεφαλής της πρεσβείας των Συρακουσίων ήταν ο Ερμοκράτης, ενώ επικεφαλής της αθηναϊκής πρεσβείας ήταν ο Εύφημος. Πρώτος τον λόγο έλαβε ο Ερμοκράτης, ο οποίος τους θύμισε την τύχη των Ιώνων που δεν πολέμησαν στο πλευρό των Αθηναίων κατά τους Περσικούς πολέμους (οι Αθηναίοι τους υπέταξαν παρά την κοινή καταγωγή και ουσιαστικά αντικατέστησαν την περσική ηγεμονία με τη δική τους). Επίσης, ο Ερμοκράτης επέκρινε τους Σικελιώτες που δεν αντιστάθηκαν ενωμένοι κατά των Αθηναίων εισβολέων¹⁷⁸ και θύμισε τις πραγματικές αιτίες της αθηναϊκής εκστρατείας. Για να πείσει τους Καμαριναίους να πολεμήσουν στο πλευρό των Συρακουσίων, ο Ερμοκράτης παρέπεμψε στους Ρηγίνους που αρνήθηκαν να βοηθήσουν τους Αθηναίους να αποκαταστήσουν τους Λεοντίους στην εστία τους παρά το γεγονός ότι είχαν κοινή καταγωγή με τους κατοίκων των Λεοντίων, ενώ επίσης δήλωσε πως περίμεναν ενισχύσεις από την Πελοπόννησο¹⁷⁹. Μετά τον Ερμοκράτη, τον λόγο έλαβε ο Εύφημος, ο οποίος μίλησε για τους λόγους που ώθησαν τους Αθηναίους να αποκτήσουν ηγεμονία, με κύριο λόγο την απειλή των Σπαρτιατών. Επίσης, ο Εύφημος αιτιολόγησε το γεγονός ότι οι Αθηναίοι υπέταξαν την Ιωνία, λέγοντας πως οι Ίωνες είχαν συμμαχήσει με τους Πέρσες κατά της μητρόπολής τους. Τόνισε την καλή μεταχείριση των συμμάχων από τους Αθηναίους και προσπάθησε να πείσει τους Καμαριναίους πως οι Συρακούσιοι είχαν σκοπό να ενώσουν τις πόλεις της Σικελίας για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους, γι' αυτό και τους κάλεσε να πολεμήσουν στο πλευρό των Αθηναίων¹⁸⁰.

Ήταν φανερό πως η μεγάλη αυτή αθηναϊκή επιχείρηση με τον εμφανώς κατακτητικό χαρακτήρα είχε προδιαθέσει αρνητικά τους Σικελιώτες που τηρούσαν στάση ουδετερότητας και αναμονής. Αντίθετα, οι υπήκοοι των Συρακουσίων Σικελιοί, εξαιτίας του μίσους για αυτούς, προσχώρησαν στις περισσότερες περιπτώσεις οικειοθελώς στο αθηναϊκό στρατόπεδο, εφοδιάζοντας τους νέους τους συμμάχους με Ιππικό που τους ήταν απαραίτητο. Οι Αθηναίοι έστειλαν απεσταλμένους και στην Αθήνα, ζητώντας ενίσχυση σε Ιππικό και χρήματα, ώστε να αντεπεξέλθουν στις

---

¹⁷⁷ Θουκυδίδης 6.75.

¹⁷⁸ Θουκυδίδης 6.77.

¹⁷⁹ Θουκυδίδης 6.80.

¹⁸⁰ Θουκυδίδης 6.82-87.

ανάγκες του πολέμου που θα διεξαγόταν με νέα ένταση την άνοιξη¹⁸¹. Στη συνέχεια, οι Αθηναίοι έστειλαν πρέσβεις στις πόλεις της Σικελίας για να συνάψουν συμμαχία· οι πεδινές πόλεις (πλην μερικών εξαιρέσεων) αρνήθηκαν να βοηθήσουν, ενώ οι πόλεις του εσωτερικού αποδέχτηκαν την πρόταση (είτε ειρηνικά είτε δια της βίας). Επίσης, οι Αθηναίοι έστειλαν πρέσβεις στην Καρχηδόνα και στην Τυρρηνία για να ζητήσουν βοήθεια, ενώ έστειλαν πρέσβεις στις συμμαχικές πόλεις της Σικελίας και στην Έγεστα για να ζητήσουν ιππικό και προμήθειες. Τέλος, οι Αθηναίοι μετέφεραν τη βάση τους από τη Νάξο στην Κατάνη, αποκατέστησαν το στρατόπεδο τους και διαχείμασαν¹⁸². Ενώ αυτά διαδραματίζονταν στη Σικελία, στην Ελλάδα, η Κόρινθος ψήφισε υπέρ της αποστολής ενισχύσεων στις Συρακούσες και υπέρ της διεξαγωγής πολέμου κατά των Αθηναίων στην Ελλάδα¹⁸³. Οι Κορίνθιοι και οι Συρακούσιοι έστειλαν πρέσβεις στη Σπάρτη για να πείσουν τους Λακεδαιμόνιους να στείλουν ενισχύσεις στις Συρακούσες και να κηρύξουν πόλεμο στην Αθήνα, αλλά οι Σπαρτιάτες είχαν σκοπό να στείλουν μονάχα μια πρεσβεία για να ενθαρρύνουν τους Συρακούσιους να συνεχίσουν τον αγώνα. Η Κόρινθος, η οποία είχε πάντοτε αγαθότερες σχέσεις με τις Συρακούσες, που ήταν άλλωστε αποικία της, δραστηριοποιείτο εμπορικά κατεξοχήν στη Δύση και είναι φυσικό πως έβλεπε την εκστρατεία αυτή των Αθηναίων με πολύ εχθρική διάθεση¹⁸⁴. Αλλωστε, η Κόρινθος δεν είχε ποτέ επικυρώσει την Ειρήνη του Νικία και επιθυμούσε τη λύση της και τη συνέχιση του πολέμου. Έτσι, Κορίνθιοι αντιπρόσωποι συνόδευσαν τους Συρακούσιους πρέσβεις στη Σπάρτη, ώστε να τους ενισχύσουν και να πιέσουν για την πραγματοποίηση του σκοπού τους. Στη Σπάρτη, οι Κορίνθιοι και οι Συρακούσιοι βρήκαν το θερμότερο υποστηρικτή του σκοπού τους στο πρόσωπο όχι κάποιου Σπαρτιάτη, αλλά του ίδιου του εμπνευστή της αθηναϊκής εκστρατείας, του Αλκιβιάδη¹⁸⁵. Ο Αλκιβιάδης τόνισε τις πραγματικές αιτίες της αθηναϊκής εκστρατείας και παρουσίασε τα σχέδια που είχαν κάνει οι Αθηναίοι στρατηγοί: πρώτα, οι Αθηναίοι είχαν σκοπό να καταλάβουν τη Σικελία, μετά τις ελληνικές πόλεις της

---

¹⁸¹ Μαρουλάκη Μ. (2011), 97.

¹⁸² Θουκυδίδης 6.88,2.

¹⁸³ Θουκυδίδης 6.88,3.

¹⁸⁴ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 103.

¹⁸⁵ Πελεκίδης Χ. (1972), 242-3.

Ιταλίας και την Καρχηδόνα, ενώ αργότερα είχαν σκοπό να εκστρατεύσουν με μεγάλες δυνάμεις κατά της Πελοποννήσου¹⁸⁶. Ο Αλκιβιάδης πρότεινε την αποστολή ενός Σπαρτιάτη αρχιστράτηγου για να αναλάβει την οργάνωση του στρατού των Συρακουσίων και την οχύρωση της Δεκέλειας για να αποκόψουν τους Αθηναίους από τα ορυχεία του Λαυρίου. Οι συμβουλές αυτές του Αλκιβιάδη, με αρνητικό βέβαια τρόπο, αποδεικνύουν τη στρατιωτική του ιδιοφυΐα. Γιατί ήδη είχε αποδειχθεί με την περίπτωση του Βρασίδα πως ένας ικανός Σπαρτιάτης στρατηγός μπορούσε να φέρει πολύ ικανοποιητικά αποτελέσματα¹⁸⁷. Η επανάληψη του πολέμου πάλι και των εισβολών στην Αττική θα ήταν ένα μεγάλο πλήγμα για την Αθήνα, ειδικά αν αυτός ο πόλεμος γινόταν μονιμότερος με τη δημιουργία ενός εχθρικού φρουρίου μέσα σε αυτή. Η Δεκέλεια, στα βορειοδυτικά της Αττικής και σε καίρια θέση, ήταν ιδανική γι' αυτό το σκοπό¹⁸⁸. Οι Σπαρτιάτες αποδέχτηκαν τις προτάσεις του Αλκιβιάδη και επέλεξαν για αρχιστράτηγο τον Γύλιππο, στον οποίο έδωσαν διαταγή να διευθετήσει το θέμα των ενισχύσεων με τους Κορίνθιους και τους Συρακούσιους¹⁸⁹. Ο Γύλιππος ζήτησε από τους Κορίνθιους να στείλουν δύο πολεμικά πλοία στην Ασίνη και να ετοιμάσουν όσα πλοία είχαν σκοπό να στείλουν, ώστε να αποπλεύσουν την κατάλληλη εποχή. Παράλληλα, οι αρχές της Αθήνας έλαβαν αίτηση για αποστολή ενισχύσεων στις Συρακούσες και δέχτηκαν να στείλουν χρήματα και ιππικό. Μ' αυτό τον τρόπο ολοκληρώθηκε ο πρώτος χειμώνας της εκστρατείας.

Μας κάνει εντύπωση πως ο Διόδωρος δεν αναφέρει τίποτε απολύτως για τον πρώτο χρόνο της εκστρατείας, καθώς επίσης ελάχιστα για την πολιορκία των Συρακουσών. Μετά την πολύ σύντομη αναφορά του στην ήττα των Συρακουσίων, μιλά κατευθείαν για την άφιξη του Γυλίππου στις Συρακούσες¹⁹⁰.

---

¹⁸⁶ Θουκυδίδης 6.90.

¹⁸⁷ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 104.

¹⁸⁸ Gomme A. W. – Andrewes A. – Dover K.J. (1969-1981), 274.

¹⁸⁹ Πελεκίδης Χ. (1972), 245.

¹⁹⁰ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 7.

ια) Οι Αθηναίοι πολιορκούν τις Συρακούσες

Καθώς ο χειμώνας έφτανε στο τέλος του και ο πόλεμος αναμενόταν να ξαναρχίσει την άνοιξη του 414, οι Αθηναίοι, ενισχυμένοι με Ιππικό που σύντομα θα έφτανε τους εξακόσιους πενήντα ιππείς, ήταν έτοιμοι να επιτεθούν στις Συρακούσες. Μετά τη νίκη τους στη μάχη κατά παράταξη, θεωρούσαν πολύ πιθανό πως οι Συρακούσιοι δεν θα τολμούσαν δεύτερη αναμέτρηση και θα αποσύρονταν στην πόλη τους. Γι' αυτό άρχισαν να προετοιμάζονται για την πολιορκία της πόλης¹⁹¹. Ας δούμε, όμως, εν συντομία τη φυσική διάταξη του χώρου, ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα τι συνέβαινε. Η πόλη των Συρακουσών τον πέμπτο αιώνα αποτελείτο από το λεγόμενο Νησί, την Ορτυγία, που ενωνόταν με μια στενή λωρίδα γης με τη στεριά. Εκατέρωθεν της Ορτυγίας σχηματίζονταν τα δύο φυσικά λιμάνια της πόλης, ο Μικρός Λιμίν στα βόρεια και ο Μεγάλος στα νότια. Η πόλη διέθετε τείχη, τα οποία περιέκλειαν το άστυ, τις περιοχές δηλαδή της Αχραδινής και της Τύχης. Εκτός τειχών βρισκόταν μεταξύ άλλων και ένα οροπέδιο στα βορειοδυτικά, οι Επιπολές. Από το ύψωμα αυτό μπορούσε κανείς να εποπτεύει όλο το γύρω χώρο και γι' αυτό η θέση αυτή επρόκειτο να παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις¹⁹². Στην Κατάνη, οι Αθηναίοι έλαβαν ενισχύσεις με 250 ιππείς και 30 ιπποτοξότες, καθώς επίσης και 300 τάλαντα αργυρού.

Τις ίδιες δυνάμεις μας αναφέρει και ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, αγνοώντας όμως τους 30 ιπποτοξότες¹⁹³.

Το καλοκαίρι, οι Συρακούσιοι έμαθαν για την αποστολή ενισχύσεων από την Αθήνα και θεώρησαν πως οι Αθηναίοι θα προβούν σε επίθεση κατά των Συρακουσών, γι' αυτό και αποφάσισαν να στείλουν στις Επιπολές μια φρουρά από 600 οπλίτες υπό τις διαταγές του Διομήλου. Οι Συρακούσιοι στρατηγοί ήσαν βέβαιοι πως αν οι Αθηναίοι δεν καταλάβουν τις Επιπολές, τότε δεν θα μπορούσαν να αποκλείσουν την πόλη μέσω περιτειχίσματος, ακόμα και σε περίπτωση νίκης¹⁹⁴. Ωστόσο, οι Αθηναίοι είχαν φθάσει απαρατήρητοι στη θέση Λέοντας που απείχε επτά

---

¹⁹¹ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 105-6.

¹⁹² Kagan D. (1974) ,177.

¹⁹³ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 7.3.

¹⁹⁴ Θουκυδίδης 6.96.

στάδια από τις Επιπολές και αποβιβάστηκαν στη Θάψο. Ενώ ο στόλος είχε παραμείνει στη Θάψο, ο στρατός ανέβηκε το Ευρύαλο τείχος και επιτέθηκε στις Επιπολές. Εκείνη τη στιγμή, οι Συρακούσιοι ήσαν σε επιθεώρηση του στρατεύματος στο λιμάνι και έσπευσαν να φθάσουν στις Επιπολές. Ωστόσο, οι Συρακούσιοι αναγκάστηκαν να τρέξουν απόσταση 25 σταδίων από το λιμάνι μέχρι τις Επιπολές και νικήθηκαν στη μάχη από τους Αθηναίους. Οι Αθηναίοι είχαν σκοτώσει τριακόσιους Συρακούσιους, συμπεριλαμβανομένου του Διομήλου και μετά επιτέθηκαν στο Λάβδαλον¹⁹⁵.

Ο Διόδωρος λέει πως όταν οι Αθηναίοι έλαβαν τις ενισχύσεις τους, έπλευσαν προς τις Συρακούσες και προσεγγίζοντας νύχτα τις Επιπολές τις κατέλαβαν. Όταν το αντιλήφθησαν οι Συρακούσιοι τους επιτέθηκαν και έχασαν τριακόσιους στρατιώτες. Μετά απ' αυτά καθώς έφθασαν στους Αθηναίους τριακόσιοι ιππείς από την Έγεστα και διακόσιοι πενήντα από τους Σικελούς, συγκέντρωσαν συνολικά οκτακόσιους ιππείς¹⁹⁶.

Ο Θουκυδίδης μας λέει για διαφορετικές δυνάμεις απεσταλμένες από άλλα μέρη. Λέει δηλαδή πως οι Αθηναίοι έλαβαν 300 ιππείς από την Έγεστα και 100 ιππείς από τη Νάξο, με τη συνολική δύναμη του ιππικού να ανέρχεται στους 650 ιππείς. Αφού άφησαν φρουρά στο Λάβδαλο, οι Αθηναίοι έφθασαν στη Συκή και ξεκίνησαν να κατασκευάζουν ένα κυκλικό τείχος. Οι Συρακούσιοι αποφάσισαν να δώσουν μάχη, αλλά το πεζικό τους βρισκόταν σε κακή κατάσταση, γι' αυτό και περιορίστηκαν σε επίθεση του ιππικού, η οποία όμως απέτυχε¹⁹⁷. Την επομένη, οι Αθηναίοι άρχισαν να φτιάχνουν ένα περιτείχισμα στο βόρειο μέρος του κυκλικού τείχους, ενώ οι Συρακούσιοι, μετά από παρότρυνση των στρατηγών, αποφάσισαν να μη δώσουν μάχη και να φτιάξουν ένα αντιτείχισμα. Παράλληλα, ο έλεγχος του Μεγάλου Λιμένα βρισκόταν στα χέρια των Συρακουσίων, καθώς ο αθηναϊκός στόλος δεν είχε αποπλεύσει από τη Θάψο. Από εδώ και πέρα αρχίζει ένας αγώνας δρόμου μεταξύ δύο δυνάμεων που δεν αντιπαρατίθενται κατά κύριο λόγο με τα όπλα, αλλά με τις

---

¹⁹⁵ Θουκυδίδης 6.97.

¹⁹⁶ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 7.4.

¹⁹⁷ Θουκυδίδης 6.98.

πλίνθους, καθώς ανταγωνίζονται η μία την άλλη στην οικοδόμηση τειχών με στόχο την αμοιβαία παρεμπόδιση και τον αποκλεισμό¹⁹⁸.

Έτσι, και οι δύο πλευρές συνέχιζαν την οικοδόμηση, οι μεν του περιτειχίσματος, οι δε του αντιτειχίσματος. Οι Αθηναίοι, εκμεταλλευόμενοι μια απροσεξία των Συρακουσίων, με μια αιφνιδιαστική επιχείρηση έγιναν κύριοι της θέσης και κατέστρεψαν το αντιτείχιμα¹⁹⁹. Ακάθεκτοι οι Συρακούσιοι προχώρησαν στην κατασκευή ενός δεύτερου αντιτειχίσματος, νοτιότερα, σε μια ελώδη περιοχή, με τον ίδιο στόχο, την παρεμπόδιση των Αθηναίων να φτάσουν το περιτείχιμα ως το λιμάνι. Και το δεύτερο αντιτείχιμα, το οποίο λόγω του ελώδους εδάφους είχε τη μορφή τάφρου, απέτυχε, καθώς καταλήφθηκε από τους Αθηναίους έπειτα από μάχη. Στη μάχη, οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους επικράτησαν μεν, αλλά υπέστησαν μια πολύ σημαντική απώλεια: Ο Λάμαχος εξέθεσε τον εαυτό του σε κίνδυνο και σκοτώθηκε²⁰⁰, όταν προσπάθησε να διαβεί μία τάφρο²⁰¹. Η απώλεια αυτή επρόκειτο να στοιχίσει ακριβά στους Αθηναίους, καθώς ο ικανότατος και δραστήριος αυτός στρατηγός είχε επιδείξει τόλμη και αποφασιστικότητα, ιδιότητες που έλειπαν από τον Νικία, ο οποίος, άρρωστος και ταλαιπωρημένος, έμενε πλέον μοναδικός στρατηγός της εκστρατείας στην κρισιμότερη καμπή του πολέμου.

Οι Συρακούσιοι, στο μεταξύ, αποθαρρυνόμενοι από την εξέλιξη των επιχειρήσεων, παραιτήθηκαν της προσπάθειας να εμποδίσουν τους Αθηναίους να φτάσουν το περιτείχιμα έως τον Μεγάλο Λιμένα. Η απογοήτευσή τους οφειλόταν στις αλλεπάλληλες ήττες τους και στο γεγονός πως ο αθηναϊκός στόλος είχε μεταφερθεί από τη Θάψο στον Μεγάλο Λιμένα, πολιορκώντας πλέον στενά τις Συρακούσες από τη θάλασσα. Υπό αυτές τις συνθήκες, το περιτείχιμα έφτασε μέχρι τον Μεγάλο Λιμένα: Η πλάστιγγα της νίκης έμοιαζε να έχει γύρει ανεπιστρεπτί προς το μέρος των Αθηναίων²⁰². Είναι χαρακτηριστικό πως υπήρχε διάχυτη η εντύπωση ότι οι Αθηναίοι θα νικούσαν. Έτσι πολλοί Σικελοί εγκατέλειψαν την ουδετερότητα και ανοιχτά συντάσσονταν με τους Αθηναίους, ενώ από την Ιταλία έφταναν προς αυτούς τρόφιμα

---

¹⁹⁸ Μαρουλάκη Μ. (2011), 102.

¹⁹⁹ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 107-8.

²⁰⁰ Πελεκίδης Χ. (1972), 247.

²⁰¹ Θουκυδίδης 6.101.

²⁰² Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 108.

και ενισχύσεις. Αντίθετα, οι Συρακούσιοι, βαθιά απογοητευμένοι, και καθώς οι ενισχύσεις από την Πελοπόννησο αργούσαν, απηύθυναν προτάσεις συμβιβασμού προς τον Νικία, τις οποίες εκείνος αρνήθηκε. Δυσανεστημένοι οι Συρακούσιοι, καθαίρεσαν τους στρατηγούς τους και εξέλεξαν νέους (τον Ηρακλείδη, τον Ευκλή και τον Τελλία)²⁰³.

Την ίδια εποχή, ο Γύλιππος και τα κορινθιακά πλοία έφτασαν στη Λευκάδα, αλλά δεν απέπλευσαν για τη Σικελία, καθώς είχαν μάθει πως οι Συρακούσες είχαν πλήρως αποκλειστεί. Ο Γύλιππος και ο Κορίνθιος Πυθίν, μαζί με 4 πλοία, απέπλευσαν για τον Τάραντα. Στον Τάραντα επρόκειτο να φθάσουν ακόμα 22 πλοία από την Κόρινθο, τη Λευκάδα και την Αμβρακία. Οι Πελοποννήσιοι προσπάθησαν να πείσουν τους κατοίκους του Τάραντα και των Θουρίων να τους βοηθήσουν, αλλά αυτοί αρνήθηκαν²⁰⁴. Στον πλου τους για την Ιταλία, οι Πελοποννήσιοι συνάντησαν βόρειο άνεμο στον Τερναιό κόλπο που προκάλεσε τρικυμία: αρκετά πλοία των Πελοποννησίων καταστράφηκαν και ο Γύλιππος αναγκάστηκε να επιστρέψει στον Τάραντα για να τα επισκευάσει²⁰⁵. Ο Νικίας έμαθε για την αποστολή του Γύλιππου, αλλά δεν έδωσε σημασία, εξαιτίας της μικρής δύναμης που διέθετε ο Σπαρτιάτης²⁰⁶.

Ο Διόδωρος μέσα σε μισή παράγραφο μας διηγείται τα ανωτέρω με ορισμένες διαφορές και φυσικά με παραλείψεις. Αναφέρει ότι οι Αθηναίοι κατασκεύασαν οχύρωμα στο Λάβδαλον αποκλείοντας την πόλη των Συρακουσών. Στη μάχη με το ιππικό οι κάτοικοι που προσπαθούσαν να σταματήσουν την οικοδόμηση τράπηκαν σε φυγή έχοντας σημαντικές απώλειες. Οι Αθηναίοι με μέρος της δυνάμεώς τους κατέλαβαν την περιοχή πάνω από το λιμάνι, οχύρωσαν με τείχη την Πολίχνη και άρχισαν να πολιορκούν τις Συρακούσες και από τις δύο πλευρές. Πουθενά δεν αναφέρεται η ύψωση αντειχισμάτων από τους Συρακουσίους ούτε οι σοβαρές συγκρούσεις τους²⁰⁷.

---

²⁰³ Θουκυδίδης 6.103.

²⁰⁴ Πελεκίδης X. (1972), 248.

²⁰⁵ Gomme A. W. – Andrewes A. – Dover K.J. (1969-1981), 301.

²⁰⁶ Θουκυδίδης 6.104.

²⁰⁷ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 7.5.

ιβ) Η άφιξη του Γυλίππου στις Συρακούσες

Μόλις επισκεύασε τα πλοία του, ο Γύλιππος απέπλευσε από τον Τάραντα και συνάντησε τους Επιζεφυρίους Λοκρούς, όπου έμαθε πως οι Συρακούσες δεν είχαν αποκλειστεί εντελώς και πως υπήρχε ακόμα ελπίδα να βοηθήσει. Μετά από αρκετή σκέψη, ο Γύλιππος αποφάσισε να πλεύσει δεξιά της σικελικής ακτής και να αποβιβαστεί στην Ιμέρα, όπου θα λάμβανε ενισχύσεις και θα έφτανε μέσω ξηράς στις Συρακούσες (πληροφορία που μας επιβεβαιώνει και ο Διόδωρος²⁰⁸). Στην Ιμέρα, ο Γύλιππος ζήτησε ενισχύσεις από τους κατοίκους της πόλης, τους Σελινουντίους, τους κατοίκους της Γέλας και άλλες σικελικές πόλεις. Χάρη στις ενέργειες του, ο Σπαρτιάτης συγκέντρωσε 700 ναύτες και πεζοναύτες από την Πελοπόννησο, 1.000 οπλίτες και 100 ιππείς από την Ιμέρα, 1.000 Σικελιώτες οπλίτες και μερικούς ιππείς και ψιλούς από τον Σελινούντα και τη Γέλα²⁰⁹. Ο Διόδωρος κάνει λόγο για τρεις χιλιάδες πεζούς και διακόσιους ιππείς.

Στο σημείο αυτό ο Νικίας έκανε το δεύτερο, αν και όχι το τελευταίο από τα περίφημα λάθη του, όταν δεν έστειλε ένα τμήμα τού κατά πολύ υπέρτερου στόλου του να αναχαιτίσει τα δεκαεννιά πελοποννησιακά πλοία που είχαν σταλεί υπό τον Σπαρτιάτη Γύλιππο ύστερα από την επιτακτική συμβουλή του Αλκιβιάδη τον περασμένο χειμώνα. Ο πλοίαρχος ενός από αυτά τα πλοία έπλευσε με τόλμη κατευθείαν στις Συρακούσες και έφτασε εκεί την ίδια ακριβώς μέρα που η ανακωχή θα συζητιόταν στη συνέλευση²¹⁰. Όταν ο Γύλιππος με τη σειρά του ανέβηκε στα υψώματα των Επιπολών, οι πέτρες για το βόρειο μισό του αθηναϊκού τείχους βρίσκονταν κατά το μεγαλύτερο μέρος, λέει ο Θουκυδίδης, στη θέση τους. ‘‘Από τόσο μόνο’’, προσθέτει, ‘‘γλίτωσαν τον κίνδυνο οι Συρακούσες’’²¹¹. Ο Γύλιππος, πολεμώντας μήκε μέσα στην πόλη και ενθάρρυνε τους Συρακούσιους να επιχειρήσουν να χτίσουν ένα τελευταίο αντιστείχισμα, αυτή τη φορά στα βόρεια του κυκλικού οχυρού. Αυτή η τελευταία απόπειρα στέφθηκε με επιτυχία και στη μάχη

---

²⁰⁸ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 7.6.

²⁰⁹ Θουκυδίδης 7.1.

²¹⁰ Finley (2004), 238.

²¹¹ Θουκυδίδης 7.2.

που έγινε στο σημείο όπου συναντιούνταν τα δύο τείχη, οι Αθηναίοι υπέστησαν την πρώτη σημαντική ήττα τους.

Εδώ παρατηρούμε μια σημαντική διαφορά του Θουκυδίδη με τον Διόδωρο· παρόλο που η περιγραφή του στη μάχη ομοιάζει, με περισσότερες λεπτομέρειες ως συνήθως από το Θουκυδίδη, ο μεν Διόδωρος αναφέρει πως οι Αθηναίοι νίκησαν²¹², ο δε Θουκυδίδης πως οι Αθηναίοι, όπως προαναφέρθηκε, υπέστησαν την πρώτη τους σημαντική ήττα. Στη συνέχεια αναφέρει πως ο Γύλιππος γύριζε στις πόλεις της Σικελίας προτρέποντας τις περισσότερες να συμμαχήσουν και αφού συγκέντρωσε τρεις χιλιάδες στρατιώτες από τους Ιμεραίους και τους Σικανούς, τους οδήγησε μέσα από το εσωτερικό της νήσου (Διόδωρος 8.4). Αυτά δεν αναφέρονται από τον Θουκυδίδη, καθώς λέει πως οι Αθηναίοι ηττήθηκαν.

Η ελπίδα να αποκλείσουν την πόλη είχε χαθεί και τώρα που οι συρακούσιοι είχαν πρόσβαση στους πάμπολλους συμμάχους τους σε όλο το νησί, οι Αθηναίοι διέτρεχαν οι ίδιοι τον κίνδυνο να περικυκλωθούν. Αν ο Νικίας βιαζόταν να γυρίσει στην πατρίδα την προηγούμενη χρονιά, είχε πολύ περισσότερους λόγους να κάνει κάτι τέτοιο τώρα. Όμως δίστασε και πάλι και η επόμενη χρονιά θα του αφαιρούσε και την τελευταία του ευκαιρία²¹³. Ο φόβος αυτός του αθηναϊκού Δήμου που κατείχε το Νικία, φαίνεται πως πήγαζε εν μέρει από τον ίδιο τον χαρακτήρα του, αλλά δείχνει κιόλας τη δύσκολη θέση στην οποία βρισκόταν ως μετριοπαθής οπαδός του Περικλή στην Αθήνα των χρόνων εκείνων. Σίγουρα θα είχε αναλογιστεί συχνά τη σκληρή τιμωρία που είχε επιβληθεί μία δεκαετία πριν στους στρατηγούς που είχαν γυρίσει με άδεια χέρια από την πρώτη σικελική εκστρατεία. Από την άλλη μεριά είχε αντιταχθεί από την αρχή στην τωρινή εκστρατεία και τώρα ήταν άρρωστος. Η απελπιστική θέση του αντικατοπτρίζεται με συγκινητικό τρόπο σε μία επιστολή που παραθέτει ο Θουκυδίδης και την οποία έστειλε στην εκκλησία του δήμου το φθινόπωρο της χρονιάς που συζητούμε²¹⁴. Αρχίζει παρουσιάζοντας τα γεγονότα που μόλις αναφέραμε και λέγοντας ότι, όσον αφορά τις επιχειρήσεις στην ξηρά, οι Αθηναίοι δεν ήταν πια στη θέση των πολιορκητών αλλά των πολιορκουμένων. Ωστόσο το βάρος

---

²¹² Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 8.2.

²¹³ Finley (2004), 238-9.

²¹⁴ Θουκυδίδης 7.11-15.

της επιστολής πέφτει στη χειροτέρευση του στόλου. Ο υψηλός μισθός από τον οποίο οι ναύτες είχαν προσελκυστεί στην εκστρατεία και η πλατιά διαδεδομένη πεποίθηση ότι θα υπήρχαν άφθονα λάφυρα στη Σικελία έχουν ήδη τονιστεί²¹⁵. Τώρα, λέει ο Νικίας, πολύ δούλοι και σύμμαχοι που είχαν δελεαστεί από αυτές τις φανταχτερές προσδοκίες, λιποτακτούσαν· τα πλοία χρειάζονταν να τραβηχτούν στη στεριά για επισκευές ύστερα από τη συνεχή χρήση και ακόμη και τα Αθηναϊκά πληρώματα άρχισαν να ξεφεύγουν από τον έλεγχο. ‘‘Δεν είναι εύκολο να σας διοικεί κανείς’’, προσθέτει αναστενάζοντας σχεδόν. Ζητά να τον συγχωρήσουν για τα δυσάρεστα νέα και να μην ξεχνούν τις παλαιότερες υπηρεσίες του. Κατόπιν ζητά να τον απαλλάξουν από τα καθήκοντά του λόγω της κακής υγείας του και λέει ότι αν δεν ανακληθεί η εκστρατεία θα χρειάζονταν ενισχύσεις ίσες με τις δυνάμεις που ξεκίνησαν²¹⁶. Η όλη εντύπωση που αφήνει η επιστολή δύσκολα θα μπορούσε να είναι πιο δυσάρεστη, όχι μόνο ούτε κυρίως για ό,τι λέει για τη διάθεση του Νικία, όσο γιατί φανερώνει την πλήρη έλλειψη επαφής ανάμεσα στο στράτευμα και στον αθηναϊκό λαό. Το επόμενο καλοκαίρι ενώ υπήρχε ακόμη η δυνατότητα να γυρίσει πίσω ο Νικίας, αρνήθηκε να το κάνει φοβούμενος αυτά που θα έλεγαν οι στρατιώτες, που τότε φώναζαν για τη δύσκολη θέση που βρίσκονταν όταν θα γύριζαν στην Αθήνα. Ο Θουκυδίδης είχε μιλήσει για την άγνοια για τη Σικελία που επικρατούσε στην Αθήνα και είχε επικρίνει δριμύτατα την ολέθρια ανάκληση του Αλκιβιάδη. Αλλά αυτή η κατάσταση, κατά την οποία ένας στρατηγός στο πεδίο των επιχειρήσεων δεν μπορούσε ποτέ να ξεφύγει το φάσμα της κατάχρησης εξουσίας, της προκατάληψης και της άγνοιας που υπήρχαν στην πατρίδα, κοντεύει να είναι *reductio ad absurdum* του λαϊκού πολιτεύματος. Ήταν τουλάχιστον μία κατάσταση κατά την οποία το λαϊκό πολίτευμα νικήθηκε από τον ίδιο του τον εαυτό πολεμώντας ενάντια στα ίδια του τα συμφέροντα²¹⁷.

Ο Σικελιώτης δεν μας αναφέρει αναλυτικά την επιστολή του Νικία στους Αθηναίους παρά μόνον ότι βρέθηκαν πολλοί σύμμαχοι των Συρακουσίων οι οποίοι σκόπευαν να ναυμαχήσουν. Ζητούσε λοιπόν χρήματα, πλοία και στρατηγούς, καθώς

---

²¹⁵ Kagan D. (1991), 179.

²¹⁶ Finley (2004), 239-40.

²¹⁷ Kagan D. (1991), 180.

ο Αλκιβιάδης είχε φύγει, ο Λάμαχος είχε σκοτωθεί και ο ίδιος δεν ήταν καλά στην υγεία του²¹⁸.

Ωστόσο οι Αθηναίοι ανταποκρίθηκαν με εκπληκτική και χαρακτηριστική ζωτικότητα ακόμη και σε αυτές τις απαιτήσεις συγκροτώντας κυρίως από την ίδια την πόλη μία καινούργια δύναμη από εβδομήντα τρία πλοία, χίλιους πεντακόσιους οπλίτες, ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες και όλα τα αναγκαία εφόδια. Ο Διόδωρος μαρτυρεί δέκα πλοία με αρχηγό τον Ευρυμέδοντα και εκατόν σαράντα ασημένια τάλαντα²¹⁹. Χωρίς να απαλλάξουν το Νικία από την αρχηγία διόρισαν άλλους δύο στρατηγούς για να ενεργούν μαζί του, τον Ευρυμέδοντα και το Δημοσθένη, από τους οποίους ο τελευταίος θα περίμενε στην Αθήνα ως την άνοιξη του 413 οπότε θα ήταν έτοιμη η καινούργια δύναμη. Πρέπει να σημειωθεί επιπλέον ότι η τεράστια αυτή προσπάθεια δεν έγινε ενώ η ίδια η Αθήνα ήταν απερίσπαστη²²⁰. Γιατί την άνοιξη του 413, σπάζοντας επιτέλους την κατάσταση του ακήρυκτου πολέμου, οι Σπαρτιάτες όχι μόνο εισέβαλαν στην Αττική και πάλι ύστερα από 12 χρόνια υπό τι διαταγές του βασιλιά Άγιδος, αλλά όπως τους είχε συμβουλευσει ο Αλκιβιάδης εγκατέστησαν στη Δεκέλεια στις υπώρειες της Πάρνηθας μόνιμο στρατόπεδο για να κάνουν επιδρομές και να λεηλατούν τη χώρα χειμώνα καλοκαίρι. Το πλήγμα για τους Αθηναίους ήταν τεράστιο: Ο πληθυσμός αναγκάστηκε να μεταφερθεί ξανά εντός των τειχών, σταμάτησε ολοκληρωτικά κάθε αγροτική δραστηριότητα, ενώ τα μεταλλεία αργύρου του Λαυρίου, από τα οποία η πόλη μέχρι τότε αποκόμιζε μεγάλα κέρδη, έκλεισαν και οι δούλοι που εργάζονταν σε αυτά κατέφυγαν στους Σπαρτιάτες. Επιπλέον, όλα τα τρόφιμα μεταφέρονταν στην πόλη από τη θάλασσα, περιπλέοντας το ακρωτήριο του Σουνίου, διαδρομή επικίνδυνη αλλά και εξαιρετικά πολυέξοδη. Υπό αυτές τις συνθήκες, η Αθήνα βρέθηκε στενά πολιορκημένη, έχοντας παράλληλα να αντιμετωπίσει τη Σικελική Εκστρατεία που της κόστιζε πολύ μεγάλα χρηματικά ποσά, που πλέον θα έπρεπε να αντλεί αποκλειστικά από το ταμείο. Παρά όμως την αρνητικότερη αυτή εξέλιξη, οι Αθηναίοι συγκέντρωσαν και ετοιμάστηκαν να αποστείλουν τις μεγάλες ενισχύσεις στον Νικία. Στη Σικελία, οι Πελοποννήσιοι

---

²¹⁸ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 8.7.

²¹⁹ ό.π.

²²⁰ Finley (2004), 240.

έστειλαν 600 οπλίτες από τη Σπάρτη, 300 οπλίτες από τη Βοιωτία και 500 οπλίτες από την Κόρινθο²²¹. Από την άλλη, οι Αθηναίοι έστειλαν τον Δημοσθένη στη Σικελία με την εξής δύναμη: 1.200 οπλίτες από την Αθήνα και τις συμμαχικές πόλεις και 65 πλοία από την Αθήνα και τη Χίο, ενώ οι Αθηναίοι ανέθεσαν στον Χαρικλή να συγκεντρώσει οπλίτες από το Άργος και να ενωθεί με τον Δημοσθένη στην Αίγινα. Όλες αυτές τις πληροφορίες μας τις δίνει και ο Διόδωρος πολύ πιο συνεπτυγμένες (Διόδωρος 9.1-4).

Μιλώντας για το τεράστιο πλήγμα που έμελλε να αποδειχθεί η ενέργεια αυτή, ο Θουκυδίδης φτάνει στην τελευταία σημαντική παρατήρησή του για τη δύναμη της γενετήριάς του. Στην αρχή του πολέμου, λέει, μερικοί έδιναν στους Αθηναίους ένα χρόνο, άλλοι δύο χρόνια και κανένας περισσότερο από τρία χρόνια, αν οι Πελοποννήσιοι εισέβαλαν²²². αλλά στον δέκατο έβδομο χρόνο του πολέμου είχαν αναλάβει την πολιορκία μιας πόλης εξίσου μεγάλης με την Αθήνα και τώρα συνέχιζαν την προσπάθεια αυτή αν και ουσιαστικά πολιορκούνταν και οι ίδιοι. Τόσο πολύ ‘προκαλούσαν την έκπληξη των Ελλήνων (παράλογος) με την ανεξάντλητη δύναμη και τόλμη τους’²²³. Το χωριό ξαναφέρνει στο νου όλα όσα είχαν λεχθεί στα πρώτα βιβλία για τη ζωογόνο δύναμη της δημοκρατίας ως θεσμού, για τη μεγάλη οικονομική πρόοδο που επιτεύχθηκε από τον απελευθερωμένο αθηναϊκό λαό, για τη στενοκεφαλιά των ξεπερασμένων ολιγαρχικών πόλεων της Ελλάδος και για τη διορατικότητα του Περικλή στην εκτίμηση των δυνατοτήτων που διέθετε η πατρίδα του. Αλλά τώρα με τις πολιτικές έριδες και τα σφάλματα αυτές οι δυνατότητες είχαν στο μεγαλύτερο μέρος τους εξανεμιστεί και οι Αθηναίοι θα δοκίμαζαν στα χέρια των δημοκρατικών Συρακουσίων την αίσθηση της έκπληξης που προκαλούσαν πριν οι ίδιοι στους άλλους. ‘Από όσες πολιτείες τις οποίες είχαν πολεμήσει, αυτές εδώ μόνο έμοιαζαν με τη δική τους στον τρόπο ζωής (ομοιότροποι). Ήταν δημοκρατίες σαν τη δική τους και είχαν ναυτικό και ιππικό και μεγάλη δύναμη’’. Και σε αυτή την περίπτωση, συνεχίζει ο Θουκυδίδης, ‘οι Αθηναίοι δεν μπορούσαν ούτε να

---

²²¹ Θουκυδίδης 7.19.

²²² Finley (2004), 242.

²²³ Θουκυδίδης 7.28.

προκαλέσουν στις πολιτείες αυτές κάποια πολιτική αλλαγή που θα τις έφερνε με το μέρος τους ούτε να παρατάξουν εναντίον τους πολύ μεγαλύτερες δυνάμεις²²⁴.

ιγ) Αθηναίοι και Συρακούσιοι συγκρούονται στη θάλασσα

Την άνοιξη του 413 π.Χ, ο Γύλιππος επέστρεψε στις Συρακούσες με όσους στρατιώτες κατάφερε να συγκεντρώσει από τις συμμαχικές πόλεις και ενθάρρυνε τους Συρακούσιους (με τη στήριξη του Ερμοκράτη) να επιτεθούν αιφνιδιαστικά στον αθηναϊκό στόλο²²⁵. Στη ναυμαχία που ακολούθησε, οι Αθηναίοι, αν και συγκρούστηκαν με αριθμητικά ανώτερες δυνάμεις, κατόρθωσαν να επικρατήσουν. Ενώ όμως στη θάλασσα το αποτέλεσμα ήταν θετικό για τους Αθηναίους, στην ξηρά, κατά τη διάρκεια της ναυμαχίας, ο Γύλιππος, με μια αιφνιδιαστική επιχείρηση, κατέλαβε τα αθηναϊκά οχυρά του Πλημμυρίου²²⁶. Η κατάληψη των οχυρών αυτών σήμαινε πως οι Συρακούσιοι ήλεγχαν και τις δύο άκρες του στομίου του Μεγάλου Λιμένος. Πλέον, κάθε κίνηση των Αθηναίων, καθώς και η εισαγωγή των τροφίμων θα γίνονταν με μεγάλη δυσκολία: οι Αθηναίοι ουσιαστικά βρέθηκαν εγκλωβισμένοι εντός του Μεγάλου Λιμένος, πολιορκημένοι όχι μόνο από την ξηρά, αλλά και από τη θάλασσα²²⁷. Η εξέλιξη αυτή, όπως ήταν φυσικό, επέδρασε με τον ακριβώς αντίθετο τρόπο στο ηθικό των δύο στρατών. Από τη μια, στο στρατόπεδο των Αθηναίων επικράτησε τρόμος και αποθάρρυνση, ενώ οι Συρακούσιοι άρχισαν πλέον να ελπίζουν για θετική έκβαση του πολέμου. Έστειλαν μάλιστα πρέσβεις στην Πελοπόννησο για να ανακοινώσουν την είδηση της κατάληψης του Πλημμυρίου, καθώς επίσης στις σικελιωτικές πόλεις για να ζητήσουν βοήθεια, ώστε να συντρέψουν τους Αθηναίους πριν φτάσουν σε αυτούς οι ενισχύσεις. Είναι χαρακτηριστικό πως, δεδομένων των εξελίξεων, η γενική εντύπωση στη Σικελία είχε μεταβληθεί και η τελική νίκη των Συρακουσών έμοιαζε πλέον πολύ πιθανή. Έτσι, σχεδόν όλες οι

---

²²⁴ Θουκυδίδης 7.55.

²²⁵ Θουκυδίδης 7.21.

²²⁶ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 110-11.

²²⁷ Kagan D. (1991), 181.

ελληνικές πόλεις του νησιού, ακόμη και εκείνες που πριν έμεναν ουδέτερες ή αναποφάσιστες, ενώθηκαν ενάντια στους Αθηναίους, στέλνοντας στους Συρακουσίους ενισχύσεις σε Πεζικό και Ναυτικό. Ενώ τέτοια ήταν η κατάσταση, έφτασε η είδηση πως πλησίαζαν οι ενισχύσεις των Αθηναίων²²⁸. Μαθαίνοντας τα νέα, οι Συρακούσιοι αποφάσισαν να προκαλέσουν στους αντιπάλους ένα ολοκληρωτικό πλήγμα σε ξηρά και θάλασσα, πριν προλάβουν να φτάσουν οι ενισχύσεις. Καθώς η ναυτική σύγκρουση θα διεξαγόταν μέσα στον Μεγάλο Λιμένα, οι Συρακούσιοι, ακολουθώντας τις συμβουλές των Κορίνθιων συμμάχων τους, προσάρμοσαν τα έμβολα των πλοίων τους ώστε να είναι πιο αποτελεσματικά στον περιορισμένο χώρο. Αντίθετα, τα πλοία των Αθηναίων ήταν φτιαγμένα για συγκρούσεις σε ανοιχτή θάλασσα και γι' αυτό ακατάλληλα για το χώρο του Μεγάλου Λιμένος, όπου, εκτός των άλλων, τα πληρώματα δεν μπορούσαν να εφαρμόσουν τους συνηθισμένους ελιγμούς. Στη ναυμαχία που ακολούθησε, οι Συρακούσιοι εκμεταλλεύτηκαν με τον καλύτερο τρόπο τα παραπάνω πλεονεκτήματα και εν τέλει νίκησαν κατά κράτος²²⁹.

Στην περιγραφή αυτή συμφωνεί και ο Διόδωρος, λέγοντας πως τη συμβουλή αυτή για τα έμβολα των πλοίων τους την είχε δώσει ο Κορίνθιος Αριστίων²³⁰. Επιπλέον και οι επιμέρους πληροφορίες ομοιάζουν, με το Σικελιώτη ωστόσο να είναι ιδιαίτερα περιληπτικός. Για παράδειγμα, για τη σύγκρουση Αθηναίων και Συρακουσίων στη θάλασσα, αφιερώνει μόνο δύο παραγράφους, ενώ ο Θουκυδίδης δέκα εννέα· στη συνέχεια περνάει κατευθείαν στην άφιξη του Δημοσθένη και τη μάχη στις Επιπολές.

Η ναυτική νίκη έδωσε στους Συρακουσίους και στους συμμάχους τους μεγάλη αυτοπεποίθηση, με αποτέλεσμα να προετοιμάζουν νέα επίθεση από ξηρά και θάλασσα, ώστε να συντρίψουν τους Αθηναίους ολοκληρωτικά.

Σχετικά με τη Ναυμαχία ο Διόδωρος μας αναφέρει πως οι στρατηγοί των Συρακουσών βλέποντας τι θα γινόταν, είχαν στείλει τους άντρες της πόλης στα οχυρώματα των Αθηναίων που ήταν γεμάτα χρήματα, ναυτικά σκεύη και κάθε είδους εφόδια, τα οποία οι Συρακούσιοι κατέλαβαν, καθώς τα βρήκαν να φρουρούνται από ελάχιστους άντρες, ενώ σκότωσαν πολλούς από εκείνους που ήρθαν από την παραλία

---

²²⁸ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 110-11.

²²⁹ Kagan D. (1991), 181.

²³⁰ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 10.2.

να βοηθήσουν. Καθώς μεγάλη οχλοβοή σηκώθηκε από τις φρουρές και το στρατόπεδο οι Αθηναίοι που ναυμαχούσαν κατατρόμαξαν και τράπηκαν σε φυγή και κατέφυγαν στο οχυρό που τους είχε απομείνει. Κι ενώ οι Συρακούσιοι τους καταδίωκαν ατάκτως, οι Αθηναίοι που δεν μπορούσαν να σωθούν στη στεριά επειδή οι Συρακούσιοι είχαν κυριεύσει τα δύο οχυρά, αναγκάστηκαν να επιστρέψουν πίσω και να ναυμαχήσουν. Καθώς όμως οι Συρακούσιοι είχαν διαλύσει την παράταξη της μάχης και είχαν σκορπίσει για να ριχτούν στην καταδίωξη οι Αθηναίοι επιτέθηκαν με όλα τους τα πλοία και βύθισαν έντεκα, ενώ καταδίωξαν τα υπόλοιπα μέχρι τη Νήσο²³¹.

Με τον τερματισμό της μάχης τρόπαιο έστησαν και οι δύο αντίπαλοι· οι Αθηναίοι για τη ναυμαχία και οι Συρακούσιοι για τις επιτυχίες στην ξηρά²³².

Βλέπουμε λοιπόν πως οι περιγραφές των δύο ιστορικών για τη Ναυμαχία παρουσιάζουν ορισμένες διαφορές. Ο Διόδωρος δεν αναφέρεται καν στην επιστροφή του Γύλιππου στις Συρακούσες και την κατάληψη του Πλημμυρίου. Ο Θουκυδίδης δεν μας αναφέρει πως οι Αθηναίοι βύθισαν πλοία των Συρακουσών παρά μόνον αργότερα σε επόμενη Ναυμαχία πριν την έλευση του Δημοσθένη ότι βύθισαν ένα - δύο.

Στην Αίγινα, ο Δημοσθένης ενώθηκε με τα τριάντα πλοία του Χαρικλή που μετέφεραν Αργείους οπλίτες και εξέπλευσε για τις ακτές της Πελοποννήσου. Ο Διόδωρος δεν μας αναφέρει καν τον Χαρικλή και τα πλοία του που ενώθηκαν με το Δημοσθένη. Στην αρχή, ο Δημοσθένης ερήμωσε την Επίδαυρο Λιμηρά και προσέγγισε στη λακωνική ακτή απέναντι από τις Κυθήρες, όπου οχύρωσε την περιοχή. Από τις Κυθήρες, ο Δημοσθένης απέπλευσε για την Κέρκυρα, ενώ ο Χαρικλής έμεινε πίσω για να ολοκληρώσει τα οχυρωματικά έργα²³³. Κατά τη διάρκεια του πλου του για την Κέρκυρα, ο Δημοσθένης συνάντησε στη Φαία (Ηλεία) ένα εμπορικό πλοίο που μετέφερε Κορίνθιους οπλίτες στη Σικελία και το κατέστρεψε. Παρ' όλα αυτά, οι Κορίνθιοι συνέχισαν τον πλου για τη Σικελία με άλλο πλοίο. Μετά ο Δημοσθένης πέρασε από τη Ζάκυνθο, τη Κεφαλληνία, την Ακαρνανία,

---

²³¹ Εννοεί το νησί των Σικανών.

²³² Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 9.5-6.

²³³ Θουκυδίδης 7.26.

την Αλυζία και το Ανακτόριο για να ζητήσει ενισχύσεις. Στο Ανακτόριο, ο Δημοσθένης συνάντησε τον Ευρυμέδοντα και έμαθε τα τελευταία νέα από τη Σικελία, ενώ έμαθε από τον Κόνωνα για την πρόθεση των Κορινθίων να ναυμαχήσουν. Ο Κόνωνας ζήτησε ενισχύσεις και ο Δημοσθένης του παραχώρησε δέκα ταχύπλοα σκάφη, με τη συνολική δύναμη των Αθηναίων να ανέρχεται στα είκοσι οκτώ πλοία, ενώ αυτή των Κορινθίων ανερχόταν στα είκοσι πέντε πλοία²³⁴. Ο Δημοσθένης και ο Ευρυμέδοντας ασχολήθηκαν με τη συγκέντρωση νέων δυνάμεων: ο Ευρυμέδοντας ζήτησε από τους κατοίκους της Κέρκυρας να εξοπλίσουν δέκα πέντε πλοία και να στρατολογήσουν οπλίτες, ενώ ο Δημοσθένης στρατολόγησε σφενδονιστές και ακοντιστές από την Ακαρνανία. Στη ναυμαχία που έλαβε μέρος στο Ερινέο, οι Κορίνθιοι έχασαν τρία πλοία, ενώ οι Αθηναίοι δεν είχαν χάσει ούτε ένα πλοίο. Παρ' όλα αυτά, ο Θουκυδίδης αναφέρει πως το αποτέλεσμα της ναυμαχίας ήταν αμφίροπο, καθώς επτά πλοία των Αθηναίων είχαν καταστεί άχρηστα για πλου²³⁵. Σε εκείνη ακριβώς την κρίσιμη στιγμή έφτασαν εν τέλει οι αθηναϊκές ενισχύσεις²³⁶. Επρόκειτο στην ουσία για ένα δεύτερο, ισάριθμο σχεδόν του πρώτου εκστρατευτικό σώμα, καθώς αποτελείτο από εβδομήντα τρεις τριήρεις, πέντε χιλιάδες οπλίτες και ένα μεγάλο αριθμό σφενδονητών και ακοντιστών, δύναμη που είχε συγκεντρωθεί από την Αθήνα, αλλά και από ένα πλήθος συμμάχων της²³⁷. Αντικρίζοντας το μέγεθος των αθηναϊκών ενισχύσεων, οι Συρακούσιοι αποθαρρύνθηκαν και αισθάνθηκαν δέος για την αντίπαλο πόλη, η οποία, αν και η ίδια πολιορκείτο στενά στη Δεκέλεια, εν τούτοις κατόρθωσε να αποστείλει άλλο ένα εκστρατευτικό σώμα στη Σικελία. Έτσι, προσωρινά, οι Συρακούσιοι εγκατέλειψαν κάθε σχέδιο επίθεσης στον αντίπαλο, προσφέροντας στους Αθηναίους το χρόνο να συντονιστούν²³⁸. Την ίδια περίοδο, ο Νικίας προσπάθησε να αποτρέψει την άφιξη ενισχύσεων στις Συρακούσες και έστησε ενέδρα στα συμμαχικά στρατεύματα των Συρακουσίων. Η μάχη έληξε με τον θάνατο οκτακοσίων οπλιτών και των πρεσβευτών (πλην του πρέσβη της Κορίνθου), αλλά χίλιοι πεντακόσιοι στρατιώτες κατάφεραν να ξεφύγουν και να φθάσουν στις

---

²³⁴ Kagan D. (1998), 182.

²³⁵ Θουκυδίδης 7.34.

²³⁶ Πελεκίδης X. (1972), 253.

²³⁷ Θουκυδίδης 7.33.

²³⁸ Ζουμπουλάκης K. (2011), 112.

Συρακούσες²³⁹. Παράλληλα, οι Συρακούσιοι έλαβαν ενισχύσεις: πεντακόσιους οπλίτες, τριακόσιους ακοντιστές και τριακόσιους τοξότες από την Καμάρινη, πέντε πολεμικά σκάφη, τετρακόσιους ακοντιστές και διακόσιους ιππείς από τη Γέλα²⁴⁰. Ο Θουκυδίδης παρατηρεί πως οι πόλεις της Σικελίας που είχαν τηρήσει στάση ουδετερότητας στην αρχή, είχαν πλέον συμμαχήσει με τους Συρακούσιους²⁴¹.

Οι Συρακούσιοι είχαν μάθει για την αποστολή του Δημοσθένη στην Ιταλία και αποφάσισαν να επιτεθούν ταυτόχρονα από ξηρά και από θάλασσα· ο στόλος είχε σκοπό να ναυμαχήσει στον Μεγάλο Λιμένα. Πριν ξεκινήσει η επίθεση του στόλου, ο Γύλιππος οδήγησε το στράτευμά του εναντίον της πλευράς του αθηναϊκού τείχους που ήταν στραμμένη προς την πόλη, ενώ η φρουρά του Ολυμπιείου (ιππικό και ψιλοί) επιτέθηκε στην αντίθετη πλευρά του τείχους. Οι Αθηναίοι δεν περίμεναν ταυτόχρονη επίθεση από ξηρά και θάλασσα, αλλά κατάφεραν να επιβιάσουν πλήρωμα σε εβδομήντα πέντε πολεμικά σκάφη και έπλευσαν να ναυμαχήσουν με τον στόλο των Συρακουσίων που αποτελείτο από ογδόντα πλοία. Καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας, οι δύο στόλοι επιχειρούσαν μικροεπιθέσεις που δεν είχαν αξιόλογο αποτέλεσμα. Οι Συρακούσιοι κατάφεραν να αχρηστεύσουν ένα ή δύο αθηναϊκά πλοία πριν αποσυρθούν στην πόλη μαζί με τον στρατό ξηράς. Την επόμενη μέρα, οι Συρακούσιοι δεν έδωσαν μάχη, αλλά ο Νικίας έδωσε διαταγή στους τριηράρχους να επισκευάσουν γρήγορα τα παθόντα πλοία και τοποθέτησε εμπορικά πλοία μπροστά στα χαρακώματα των Αθηναίων. Το εμπορικά πλοία είχαν απόσταση διακοσίων ποδιών το ένα από το άλλο, ώστε να επιτρέπουν στις τριήρεις να καταφύγουν μέσω των εμπορικών πλοίων και μετά να εκπλεύσουν χωρίς πρόβλημα. Την επομένη, οι Συρακούσιοι προχώρησαν σε νέα επίθεση, με τους δύο στόλους να καταναλώνουν μεγάλο μέρος της ημέρας σε μικρές επιθέσεις. Ωστόσο, ο Κορίνθιος Αρίστων πρότεινε το στήσιμο πρόχειρης αγοράς στην ακτή, ώστε οι Συρακούσιοι να λάβουν το μεσημεριανό τους και μετά να επιτεθούν αιφνιδιαστικά στους Αθηναίους²⁴². Οι αρχηγοί των Συρακουσίων αποδέχτηκαν την πρόταση και τα πληρώματα αποβιβάστηκαν στην παραλία, δίνοντας στους Αθηναίους την εντύπωση πως η μάχη

---

²³⁹ Θουκυδίδης 7.32.

²⁴⁰ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 113.

²⁴¹ Θουκυδίδης 7.33.

²⁴² Θουκυδίδης 7.37-39.

είχε λήξει. Ωστόσο, οι Συρακούσιοι επιβιάστηκαν γρήγορα στα πλοία τους και επιτέθηκαν, προκαλώντας μεγάλες ζημιές στα αθηναϊκά πλοία. Μετά τη νίκη, οι Συρακούσιοι κατεδίωξαν τα αθηναϊκά πλοία μέχρι τη γραμμή των εμπορικών πλοίων, αν και δύο πλοία των Συρακουσίων όρμησαν στη γραμμή και καταστράφηκαν.

ιδ) Η άφιξη του Δημοσθένη και η μάχη στις Επιπολές

Ο Δημοσθένης και ο Ευρυμέδοντας έφτασαν στη Σικελία με 73 πλοία, 5.000 οπλίτες και αρκετούς Έλληνες και ξένους τοξότες και σφενδονιστές, καθώς και με άφθονα εφόδια²⁴³. Η άφιξη του Δημοσθένη προκάλεσε πλήγμα στο ηθικό των Συρακουσίων, κάτι που εκμεταλλεύτηκε ο Αθηναίος στρατηγός που ερήμωσε τα κτήματα των Συρακουσίων στον ποταμό Άναπο και αποκατέστησε την υπεροχή του αθηναϊκού στόλου παρά τις επιδρομές των Συρακουσίων από το Ολυμπείο²⁴⁴. Μετά, ο Δημοσθένης προέβη σε απόπειρα κατάληψης του εγκάρσιου τείχους των Συρακουσίων με χρήση πολιορκητικών μηχανών, αλλά οι Συρακούσιοι έκαψαν τις μηχανές, ενώ άλλες επιθέσεις των Αθηναίων στο τείχος είχαν λήξει και αυτές με αποτυχία²⁴⁵. Τότε, ο Δημοσθένης αποφάσισε να επιτεθεί στις Επιπολές. Αφού συγκέντρωσε τρόφιμα και βοηθητικά σώματα για τις επόμενες 5 μέρες, ο Δημοσθένης, μαζί με τον Ευρυμέδοντα και τον Μένανδρο, ηγήθηκε του μεγαλύτερου μέρους του στρατού, ενώ ο Νικίας είχε μείνει κοντά στα τείχη.

Την ίδια περιγραφή μέχρι εδώ μας δίνει και ο Διόδωρος για την επίθεση, καθώς και για τις αθηναϊκές δυνάμεις²⁴⁶, στη συνέχεια παρατηρούνται πολλές ελλείψεις, καθώς αφιερώνει μισή μόνο παράγραφο για την πολιορκία των Επιπολών. Οι μόνες πληροφορίες είναι οι εξής: επειδή η έφοδος έγινε απροσδόκητα κυρίευσαν μερικά φρούρια και πέρασαν μέσα από το περιτείχισμα της Επιπολής. Όταν οι Συρακούσιοι

---

²⁴³ Kagan D. (1991), 182.

²⁴⁴ Gomme A. W. – Andrewes A. – Dover K.J. (1969-1981), 352.

²⁴⁵ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 114.

²⁴⁶ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 11.

πήγαν στο σημείο και έσπευσε και ο Ερμοκράτης με τους επίλεκτους, οι Αθηναίοι απωθήθηκαν και καθώς ήταν νύχτα και δε γνώριζαν το μέρος, διασκορπίστηκαν από δω κι από κει. Οι Συρακούσιοι και οι σύμμαχοί τους τους καταδίωξαν και σκότωσαν δύομισι χιλιάδες στρατιώτες, τραυμάτισαν πολλούς και αποκόμισαν πλήθος όπλων. Μετά τη μάχη οι Συρακούσιοι έστειλαν το στρατηγό τους, Σικανό, με δώδεκα τριήρεις στις υπόλοιπες πόλεις για να αναγγείλει τη νίκη στους συμμάχους και να ζητήσει βοήθεια²⁴⁷.

Συνεχίζουμε τη διήγηση του Θουκυδίδη. Οι Αθηναίοι βάδισαν κατά τη διάρκεια του πρώτου πρωινού ύπνου και έφτασαν στις Επιπολές μέσω του Ευρυήλου χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τη φρουρά. Οι Αθηναίοι κατέλαβαν τα φρούρια των Συρακουσίων στην περιοχή και φόνευσαν μέλη της φρουράς, αλλά οι επιζώντες μετέφεραν την είδηση στους Συρακούσιους. Οι εξακόσιοι Συρακούσιοι που είχαν αναλάβει τη φρούρηση της περιοχής επιτέθηκαν στους Αθηναίους, αλλά ο Δημοσθένης τους αναχαίτισε, ενώ ο Νικίας κατέλαβε το εγκάρσιο τείχος αμαχητί και προέβη στην κατεδάφιση των επάλξεων. Ο Γύλιππος προσπάθησε να σταματήσει την αθηναϊκή προέλαση, αλλά απέτυχε, ωστόσο, οι Βοιωτοί έσωσαν την κατάσταση και απώθησαν τους Αθηναίους. Τότε, στο αθηναϊκό στράτευμα προκλήθηκε μεγάλη σύγχυση εξαιτίας της νύχτας, ενώ τα στρατεύματα δεν μπορούσαν να διακρίνουν τους φίλους από τους εχθρούς στον στενό χώρο. Οι πρώτοι Αθηναίοι είχαν τραπεί σε φυγή, ενώ δεν άργησαν να τραπούν σε φυγή και τα υπόλοιπα αθηναϊκά στρατεύματα από τους Συρακούσιους, των οποίων οι γραμμές δεν είχαν διασπαστεί και προχωρούσαν ψέλνοντας τον παιάνα. Ο παιάνας προκάλεσε ακόμα μεγαλύτερη σύγχυση στους Αθηναίους, καθώς ο ασμός ήταν ίδιος μ' αυτό του αθηναϊκού. Οι Συρακούσιοι προχώρησαν στην καταδίωξη των Αθηναίων, αρκετοί από τους οποίους έπεσαν από τους κρημνούς και σκοτώθηκαν, ενώ άλλοι έχασαν τον δρόμο και θανατώθηκαν από πρωινές περιπολίες του εχθρικού ιππικού²⁴⁸.

Μετά τη μάχη, η οποία έληξε με νίκη των Συρακουσίων, οι Αθηναίοι συνέλεξαν ένα μεγάλο αριθμό νεκρών και έμαθαν πως έχασαν ένα μεγαλύτερο αριθμό όπλων,

---

²⁴⁷ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 11. 4-6.

²⁴⁸ Θουκυδίδης 7.44.

καθώς οι πανικόβλητοι στρατιώτες έριξαν τα όπλα τους προκειμένου να σωθούν²⁴⁹. Οι Συρακούσιοι έστειλαν 15 πλοία στον Ακράγαντα, όπου διεξαγόταν εμφύλιος πόλεμος, για να πείσουν τους κάτοικους της πόλης να βοηθήσουν. Παράλληλα, ο Γύλιππος ανέλαβε να φέρει ενισχύσεις από τις πόλεις της Σικελίας και ήλπιζε να καταλάβει με έφοδο το αθηναϊκό τείχος²⁵⁰. Μετά τη μάχη, το ηθικό των Αθηναίων υπέστη καταστροφικό πλήγμα και οι στρατηγοί συγκρότησαν πολεμικό συμβούλιο. Ο Δημοσθένης τάχθηκε υπέρ της άμεσης αναχώρησης από τη Σικελία όσο είχαν ακόμα το πλεονέκτημα στη θάλασσα, ενώ ο Νικίας προτίμησε να παραμείνει στη Σικελία, καθώς ήλπιζε πως η οικονομική δυσχέρεια των Συρακουσών δεν θα τους επέτρεπε να συνεχίσουν τον πόλεμο, ενώ είχε και αρκετούς πράκτορες στην πόλη που σκόπευαν να την παραδώσουν στους Αθηναίους²⁵¹. Ο Δημοσθένης δήλωσε πως αν είχαν σκοπό να παραμείνουν στη Σικελία, έπρεπε να μεταφέρουν το ορμητήριο τους στη Θάψο ή στην Κατάνη και να προβούν σε επιδρομές κατά του μεγαλύτερου τμήματος της χώρας, αν και ο ίδιος, μαζί με τον Ευρυμέδοντα, είχαν ταχθεί κατά της παραμονής, ωστόσο η διαφωνία με τον Νικία είχε ως συνέπεια την παραμονή των Αθηναίων στη Σικελία.

Σχεδόν ίδια περιγραφή για τη “διαφωνία” των δύο στρατηγών δίνει και ο Διόδωρος²⁵².

Ωστόσο, η άφιξη νέων ενισχύσεων στις Συρακούσες από την Πελοπόννησο και από άλλες πόλεις της Σικελίας και οι ετοιμασίες των Συρακουσίων για νέα επίθεση στρατού και στόλου ανάγκασε τον Νικία να συμφωνήσει με τον Δημοσθένη και να ορίσει την ημέρα της αναχώρησης. Ωστόσο, όταν πλησίασε η μέρα της αναχώρησης, η σελήνη που έτυχε να είναι πλησιφαής έπαθε έκλειψη²⁵³. Οι Αθηναίοι θεώρησαν πως η έκλειψη ήταν κακός οιωνός και ο Νικίας, ο οποίος απέδιδε εξαιρετική σπουδαιότητα στους οιωνούς και στις συμβουλές από τους μάντεις, αποφάσισε να παραμείνει στη Σικελία για ακόμα 27 μέρες.

---

²⁴⁹ Kagan D. (1991), 182.

²⁵⁰ Θουκυδίδης 7.49.

²⁵¹ Finley (2004), 259.

²⁵² Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 12. 1-4.

²⁵³ Θουκυδίδης 7.49 και Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 12.6.

Για ένα διάστημα, οι Συρακούσιοι ασκούσαν τον χειρισμό του στόλου και μόλις ολοκλήρωσαν τις ετοιμασίες τους, επιτέθηκαν κατά των αθηναϊκών τειχών. Οι Αθηναίοι τοποθέτησαν λίγους οπλίτες και ιππείς, τους οποίους νίκησε εύκολα μια ομάδα Συρακουσίων οπλιτών, με αποτέλεσμα οι Αθηναίοι να χάσουν 70 ίππους. Την επομένη, οι Συρακούσιοι με 70 πλοία επιτέθηκαν κατά του αθηναϊκού στόλου που αποτελείτο από 80 πλοία. Ο Ευρυμέδοντας, ο οποίος βρισκόταν στα δεξιά της παράταξης²⁵⁴, προσπάθησε να υπερφαλαγγίσει τους εχθρούς, αλλά οι Συρακούσιοι νίκησαν τους Αθηναίους στο κέντρο και απέκοψαν τη μοίρα του Ευρυμέδοντα από τον υπόλοιπο στόλο - ο ίδιος ο Ευρυμέδοντας είχε σκοτωθεί στον μυχό του λιμένα, ενώ τα πλοία που τον ακολούθησαν είχαν καταστραφεί²⁵⁵. Οι Συρακούσιοι κατεδίωξαν τους Αθηναίους στην παραλία, αλλά αναχαιτίστηκαν από τους Αθηναίους και τους συμμάχους τους. Οι Αθηναίοι κατάφεραν να σώσουν τα περισσότερα πλοία τους από την επίθεση των Συρακουσίων, αν και οι τελευταίοι είχαν κυριεύσει 18 πλοία²⁵⁶. Επίσης, οι Συρακούσιοι προσπάθησαν να κάψουν τα υπόλοιπα πλοία, γι' αυτό και φόρτωσαν ξύλα και άλλα εύφλεκτα υλικά σε μια παλιά φορτηγίδα που την άφησαν να κινείται εναντίον των Αθηναίων²⁵⁷, εκμεταλλευόμενοι τον ούριο άνεμο, παρά τις προσπάθειες των Συρακουσίων, τα πυροσβεστικά σώματα των Αθηναίων αντιμετώπισαν επιτυχώς την απειλή. Παρόλα αυτά, το ηθικό των Αθηναίων είχε υποστεί πλήγμα, καθώς είχαν συνειδητοποιήσει πως έχασαν το πλεονέκτημα στη θάλασσα. Οι Συρακούσιοι έπλεαν ανενόχλητοι στην ακτή και έκλεισαν το στόμιο του λιμένα για να αποτρέψουν την αναχώρηση των Αθηναίων, καθώς ήσαν σίγουροι πως μια νίκη στη ξηρά και στη θάλασσα θα τους επέφερε δόξα. Το στόμιο του λιμένα είχε μήκος 8 σταδίων και οι Συρακούσιοι τοποθέτησαν πλαγίως τριήρεις και μικρά πλοία που στερέωσαν με άγκυρες²⁵⁸.

---

²⁵⁴ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 13.1 και Θουκυδίδης 7.50.

²⁵⁵ Θουκυδίδης 7.50-54.

²⁵⁶ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 115.

²⁵⁷ Finley (2004), 260.

²⁵⁸ Θουκυδίδης 7.59.

ιε) Η τελική ήττα των Αθηναίων στη θάλασσα

Οι Αθηναίοι είχαν καταλάβει τις προθέσεις των Συρακουσίων και συγκάλεσαν πολεμικό συμβούλιο, όπου οι στρατηγοί και οι ταξίαρχοι έδωσαν έμφαση στην έλλειψη τροφίμων και στην απώλεια του πλεονεκτήματος στη θάλασσα. Οι Αθηναίοι αποφάσισαν να αφήσουν τους ασθενείς και τις αποσκευές τους στη ξηρά και να επιβιβάσουν τους υπόλοιπους στα πλοία για να ναυμαχήσουν. Σε περίπτωση νίκης, οι Αθηναίοι σκόπευαν να μεταβούν στην Κατάνη, ενώ σε περίπτωση ήττας, θα έκαιγαν τα πλοία τους και θα δοκίμαζαν να φθάσουν δια ξηράς σε ένα φιλικό μέρος. Οι Αθηναίοι ετοίμασαν για τη ναυμαχία 110 πλοία (86 λέει ο Διόδωρος) και πριν επιβιβαστούν, ο Νικίας έλαβε τον λόγο για να τους ενθαρρύνει²⁵⁹ και να τους εξηγήσει πως θα αντιμετώπιζαν τις παχιές επωτίδες που είχαν στα πλοία τους οι Συρακούσιοι (και που είχαν προκαλέσει σοβαρές απώλειες στον αθηναϊκό στόλο την προηγούμενη φορά) με σιδερένιες αρπάγες²⁶⁰. Στον αντίποδα, ο Γύλιππος ενθάρρυνε τους Συρακούσιους και εξήγησε πως θα σκέπαζαν τις επωτίδες με δέρμα, ώστε οι αρπάγες των Αθηναίων να γλιστρούν και να μην μπορούν να προκαλέσουν προβλήματα στα πλοία των Συρακουσίων. Αρχηγοί του αθηναϊκού στόλου τέθηκαν ο Δημοσθένης, ο Μένανδρος και ο Ευθύδημος, οι οποίοι έπλευσαν από το ορμητήριο τους κατ' ευθείαν προς το κλειστό στόμιο του λιμένα για να βρεθούν σε ανοικτή θάλασσα μέσω της αφεθείσης εξόδου. Και ο Διόδωρος αναφέρει τους ίδιους ως στρατηγούς, όμως δεν κάνει καμία αναφορά στο Σπαρτιάτη, Γύλιππο. Ωστόσο, οι Συρακούσιοι αποφάσισαν να επιτεθούν πρώτοι, αφού πρώτα έστειλαν μια μοίρα κοντά στην έξοδο του λιμένα και παρέταξαν τον υπόλοιπο στόλο σε κυκλικό σχήμα. Αρχηγοί του στόλου των Συρακουσίων ήταν ο Σικανός και ο Αγάθαρχος, οι μοίρες των οποίων παρατάχθηκαν στα πλάγια, ενώ στο κέντρο παρατάχθηκε η μοίρα του Κορίνθιου Πυθήνος. Η ναυμαχία ήταν εξαιρετικά δύσκολη, καθώς στον στενό χώρο του λιμένα είχαν παραταχθεί σχεδόν 200 πλοία και οι δύο πλευρές προχωρούσαν σε τυχαίες συγκρούσεις παρά σε εμβολισμό. Στη ξηρά, οι δύο στρατοί παρακολουθούσαν τη ναυμαχία και ενθάρρυναν τους συντρόφους τους, ωστόσο, όταν

---

²⁵⁹ Θουκυδίδης 7.62.

²⁶⁰ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 116.

έγινε κατανοητό πως η ναυμαχία έληξε με νίκη των Συρακουσίων, οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να ρίξουν τα πλοία τους και να ορμήσουν στη ξηρά. Στο στράτευμα των Αθηναίων ξέσπασε πανικός²⁶¹.

Ο Διόδωρος αναφέρει πως διαδόθηκε ψευδής φήμη ότι ο στρατηγός Ευρυμέδων σκοτώθηκε και μερικά πλοία χάθηκαν. Έτσι, όταν επιτέθηκαν οι Συρακούσιοι, οι Αθηναίοι δέχτηκαν τόση πίεση που αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν²⁶². Μία πρόσθετη πληροφορία που μας δίνει, είναι ότι πολλές τριήρεις εξόκειλαν πάνω στους βράχους λόγω της καταδίωξης και ο στρατηγός των Συρακουσίων, ο Σικανός, γυμνάζοντας γρήγορα μια φορηγίδα με κληματίδες και δαδιά, αλλά και πίσσα, έβαλε φωτιά στα πλοία που κλυδωνίζονταν στα βράγια. Τα πλοία τυλίχτηκαν στις φλόγες, αλλά οι Αθηναίοι έσβησαν τη φωτιά γρήγορα κι από τα πλοία τους αντέκρουαν με γενναιότητα τους επιτιθέμενους. Παρόλα ταύτα οι Συρακούσιοι κατατροπώθηκαν στην ξηρά, αλλά υπερίσχυσαν στη θάλασσα και απέπλευσαν για την πόλη. Οι απώλειες για τους Αθηναίους ήταν δύο χιλιάδες άνδρες και δέκα οκτώ τριήρεις²⁶³. Η ναυμαχία αυτή είναι η μόνη που ο Διόδωρος γράφει με τόσο πάθος, μάλιστα καλύπτοντάς την εκτενώς συγκριτικά με τις υπόλοιπες, αλλά και γενικώς με την όλη του την αναφορά στη σικελική εκστρατεία. Επιπλέον δεν έχει διαφορές από εκείνη του Θουκυδίδη.

Οι δύο πλευρές είχαν χάσει αρκετούς άνδρες και αρκετά πλοία κατά τη διάρκεια της ναυμαχίας, αλλά μονάχα οι Συρακούσιοι συνέλεξαν τα ναυάγια και τους νεκρούς τους. Οι Αθηναίοι αποφάσισαν να αναχωρήσουν κατά τη διάρκεια της νύχτας, με τον Δημοσθένη να προτείνει τον εξοπλισμό των 60 πλοίων που σώθηκαν μετά τη ναυμαχία και την έναρξη της αναχώρησης τα ξημερώματα²⁶⁴. Ο Νικίας δέχτηκε, αλλά τα πληρώματα αρνήθηκαν να επιβιβαστούν στα πλοία, καθώς ήσαν σίγουρα πως οποιαδήποτε απόπειρα αναχώρησης μέσω θαλάσσης θα έληγε με αποτυχία²⁶⁵. Γι' αυτό τον λόγο, οι Αθηναίοι αποφάσισαν να αναχωρήσουν δια ξηράς, αλλά ο Ερμοκράτης κατάλαβε τις διαθέσεις τους και προσπάθησε να πείσει τους

---

²⁶¹ Πλούταρχος, Νικίας, 25.

²⁶² Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 13.5.

²⁶³ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 13.6-8.

²⁶⁴ Ζουμπουλάκης Κ.(2011), 117.

²⁶⁵ Θουκυδίδης 7.72.

Συρακούσιους να φράξουν τη διάβαση με εγκάρσιο τείχος, ωστόσο, οι τελευταίοι δεν είχαν προθυμία να εκτελέσουν τις διαταγές του και να διακόψουν το γλέντι²⁶⁶. Αλλά, ο Ερμοκράτης έστειλε φίλους του με συνοδεία ιππέων να μεταφέρουν στους Αθηναίους το μήνυμα πως οι Συρακούσιοι είχαν αποκόψει τον δρόμο διαφυγής και να πείσουν τους Αθηναίους πως η νυχτερινή αναχώρηση ήταν αδύνατη. Οι Αθηναίοι αποφάσισαν να αναχωρήσουν την επόμενη μέρα, ωστόσο, ο Γύλιππος και οι Συρακούσιοι εξήλθαν με τον στρατό πριν τους Αθηναίους και έφραξαν τους δρόμους και τα ρυάκια, τα οποία θα ήταν χρήσιμα για την αναχώρηση. Οι Αθηναίοι έκαιγαν τα πλοία τους, αν και αρκετά είχαν γίνει τρόπαια των Συρακουσίων.

---

²⁶⁶ Finley (2004), 262.

ιστ) Η αναχώρηση

Τη μεθεπόμενη της ναυμαχίας, ο Νικίας και ο Δημοσθένης έδωσαν διαταγή για αναχώρηση, αλλά η ψυχολογική κατάσταση των Αθηναίων ήταν τραγική, καθώς περπατούσαν μπροστά στα άταφα πτώματα των συντρόφων τους²⁶⁷. Ο Νικίας και ο Δημοσθένης αποφάσισαν να ενθαρρύνουν τους στρατιώτες, ενώ παράλληλα μετέβαιναν από το ένα τμήμα του στρατού στο άλλο για να επαναφέρουν την τάξη στις γραμμές των οπλιτών, οι οποίοι παρατάχθηκαν σε σχήμα τετράπλευρο. Στα πλάγια παρατάχθηκαν οι οπλίτες, ενώ στο κέντρο παρατάχθηκαν τα βοηθητικά σώματα. Ο στρατός χωρίστηκε σε δύο μεραρχίες: μπροστά προχωρούσε η μεραρχία του Νικία, ενώ πίσω ακολουθούσε η μεραρχία του Δημοσθένη. Στην αρχή, οι Αθηναίοι απάντησαν ένα σώμα Συρακουσίων στον ποταμό Άναπο, το οποίο απώθησαν και συνέχισαν την πορεία τους²⁶⁸. Την πρώτη μέρα, οι Αθηναίοι είχαν διασχίσει περίπου 40 στάδια πριν σταματήσουν, αλλά οι Συρακούσιοι τους παρενοχλούσαν τακτικά. Τη δεύτερη μέρα, οι Αθηναίοι διέσχισαν 20 στάδια πριν στρατοπεδεύσουν σε επίπεδο χώρο και προσπάθησαν να αποσπάσουν τρόφιμα από τους κάτοικους της περιοχής, ενώ οι Συρακούσιοι έσκαψαν χαράκωμα που έφραζε τη δίοδο του λόφου Ακραίον Λέπας (Άδενδρον Ύψωμα). Την επόμενη, οι Αθηναίοι συνέχισαν την πορεία, αλλά η συνεχής παρενόχληση από τους Συρακούσιους τους ανάγκασε να επιστρέψουν στο στρατόπεδο τους, ενώ δεν μπορούσαν να συλλέξουν τρόφιμα λόγω της δράσης του ιππικού²⁶⁹. Το πρωί της επόμενης μέρας, οι Αθηναίοι συνέχισαν την πορεία τους προς το λόφο και συνάντησαν το πεζικό των Συρακουσίων που είχε παραταχθεί πίσω από τα χαρακώματα σε βαθιά φάλαγγα, λόγω της στενότητας του χώρου. Οι Αθηναίοι επιτέθηκαν για να καταλάβουν τη δίοδο, ωστόσο, η αριθμητική υπεροχή των Συρακουσίων είχε ως αποτέλεσμα την υποχώρηση των Αθηναίων²⁷⁰. Κατά τη διάρκεια της ανάπαυσης, ο Γύλιππος διέταξε τους στρατιώτες του να φράξουν με τείχος την οπισθοφυλακή των Αθηναίων. Οι Αθηναίοι ουσιαστικά βρέθηκαν περικυκλωμένοι και στρατοπέδευαν σε ένα πεδινό

---

²⁶⁷ Θουκυδίδης 7.75.

²⁶⁸ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 117.

²⁶⁹ Finley (2004), 265.

²⁷⁰ Θουκυδίδης 7.79.

μέρος. Την επομένη, οι Αθηναίοι προχώρησαν ακόμα 5-6 στάδια και στρατοπέδευσαν στην πεδιάδα. Μονάχα τότε, οι Συρακούσιοι επέστρεψαν στο στρατόπεδο τους.

Τη νύχτα, ο Δημοσθένης και ο Νικίας αποφάσισαν να αλλάξουν πορεία και να πάρουν τον αντίθετο δρόμο, ο οποίος οδηγούσε στη θάλασσα²⁷¹. Οι στρατηγοί είχαν σκοπό να φθάσουν στην Καμάρινα, στη Γέλα ή σε άλλες ελληνικές και ξένες πόλεις. Αφού άναψαν πολλούς πυρσούς, οι Αθηναίοι ξεκίνησαν την πορεία τους - μπροστά προχωρούσε η μεραρχία του Νικία και πίσω ακολουθούσε η μεραρχία του Δημοσθένη. Η μεραρχία του Νικία προχωρούσε συντεταγμένη, ενώ αυτή του Δημοσθένη προχωρούσε με αταξία και έμεινε πίσω. Παρ' ολ' αυτά, οι δύο μεραρχίες έφθασαν κοντά στη θάλασσα τα ξημερώματα και εισήλθαν στην Ελωρίνη Οδό, απ' όπου σκόπευαν να φθάσουν στον ποταμό Κακύπαριν και να προχωρήσουν στο εσωτερικό· στον ποταμό, οι Αθηναίοι συνάντησαν ένα απόσπασμα Συρακουσίων, το οποίο απώθησαν²⁷². Εν τω μεταξύ, οι Συρακούσιοι είχαν αντιληφθεί την αλλαγή πορείας από τους Αθηναίους και κατηγορήσαν τον Γύλιππο ότι τους είχε αφήσει σκόπιμα να διαφύγουν. Όταν οργάνωσαν το στράτευμα τους, οι Συρακούσιοι ξεκίνησαν την πορεία και έφθασαν γρήγορα κοντά στη μεραρχία του Δημοσθένη, στην οποία επιτέθηκαν²⁷³. Η μεραρχία του Δημοσθένη βρέθηκε περικυκλωμένη με τους Συρακούσιους να βάλλουν συνεχώς εναντίον τους. Κατά τη διάρκεια της μάχης, οι Συρακούσιοι είχαν προτείνει στους νησιώτες που συμμετείχαν με το μέρος να προσέλθουν σ' αυτούς, αλλά λίγοι αποδέχτηκαν την πρόταση. Στο τέλος, όταν οι Αθηναίοι εξαντλήθηκαν, οι δύο πλευρές προχώρησαν σε συμφωνία, βάσει της οποίας ο Δημοσθένης δέχτηκε να παραδοθεί και οι Συρακούσιοι υποσχέθηκαν να μην σκοτώσουν κανένα στρατιώτη²⁷⁴. Ο Θουκυδίδης αναφέρει πως εκείνη τη στιγμή παραδόθηκαν 6.000 στρατιώτες που μεταφέρθηκαν στις Συρακούσες. Την επομένη, οι Συρακούσιοι έστειλαν κήρυκα για να μεταφέρει την είδηση της παράδοσης του Δημοσθένη στο Νικία. Ο Νικίας αρχικά δεν πίστεψε την είδηση, γι' αυτό και έστειλε ένα ιππέα για να επιβεβαιώσει την κατάσταση. Κατά την επιστροφή του, ο ιππέας επιβεβαίωσε το γεγονός της παράδοσης του Δημοσθένη. Ο Νικίας πρότεινε στον

---

²⁷¹ Θουκυδίδης 7.80.

²⁷² Finley (2004), 266.

²⁷³ Kagan D. (1991), 183.

²⁷⁴ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 117.

Γύλιππο την απόδοση των πολεμικών δαπανών των Συρακουσίων και φόρο ενός ταλάντου για κάθε στρατιώτη, αν οι Συρακούσιοι τους επέτρεπαν να επιστρέψουν στην Αθήνα. Ο Γύλιππος αρνήθηκε και οι Συρακούσιοι επιτέθηκαν στη μεραρχία του Νικίας. Τη νύχτα, οι Αθηναίοι προσπάθησαν να διαφύγουν, αλλά έγιναν αντιληπτοί από τους Συρακούσιους και έβγαλαν τον εξοπλισμό τους, πλην 300 ανδρών που κατάφεραν να ξεφύγουν δια μέσου των εχθρικών φρουρών. Τα ξημερώματα, οι Αθηναίοι ξεκίνησαν την πορεία τους, ενώ οι Συρακούσιοι τοξότες και ακοντιστές συνέχιζαν να βάλλουν εναντίον τους²⁷⁵. Οι Αθηναίοι έτρεξαν προς τον ποταμό Ασσίναρο για να ξεφύγουν από τους Συρακούσιους και για να ξεδιψάσουν. Στον ποταμό, οι Αθηναίοι στρατιώτες έσπρωχναν ο ένας τον άλλο για να ξεδιψάσουν, ενώ οι Συρακούσιοι και οι Πελοποννήσιοι τους έσφαζαν²⁷⁶. Ο Νικίας είδε την τραγική κατάσταση που επικρατούσε στον ποταμό και παραδόθηκε στον Γύλιππο με μόνο όρο τη λήξη της σφαγής. Ο Πλούταρχος αναφέρει πως ο Νικίας είχε πει στον Γύλιππο τα εξής λόγια: «Έλεος, Γύλιππε, νικήσατε! Όχι, δεν ζητώ έλεος για τον εαυτό μου, το όνομα του οποίου συνδέθηκε με μεγάλες καταστροφές, αλλά για τους υπόλοιπους Αθηναίους²⁷⁷. Να θυμάστε πως στον πόλεμο η κάθε πλευρά μπορεί να υποστεί καταστροφή και πως οι Αθηναίοι σας είχαν δείξει έλεος όταν είχαν την τύχη με το μέρος τους». Κατά τη διάρκεια της μάχης, οι Συρακούσιοι είχαν φονεύσει ένα μεγάλο αριθμό στρατιωτών, ενώ είχαν συλλάβει αρκετούς αιχμαλώτους. Η σφαγή στον ποταμό Ασσίναρο ήταν η τελευταία μάχη που σημειώθηκε κατά τη διάρκεια της σικελικής εκστρατείας²⁷⁸.

Μια μισή παράγραφο μόνο, αφιερώνει ο Διόδωρος για την υποχώρηση και την αναχώρηση των Αθηναίων, παρόλο που προηγουμένως στη ναυμαχία αφιέρωσε ένα σχετικά μεγάλο μέρος του έργου του. Αναφέρει μάλιστα πως στον Ασσίναρο ποταμό οι Συρακούσιοι σκότωσαν δέκα οκτώ χιλιάδες Αθηναίους στρατιώτες²⁷⁹, αριθμό που δεν μας λέει ο Θουκυδίδης, παρά μόνον ότι σκότωσαν μεγάλο αριθμό στρατιωτών και συνέλαβαν αρκετούς σκλάβους, όπως έχει ήδη επισημανθεί.

---

²⁷⁵ Θουκυδίδης 7.81-83.

²⁷⁶ Finley (2004), 267.

²⁷⁷ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 117.

²⁷⁸ Θουκυδίδης 7.85.

²⁷⁹ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 19.3.

ιζ) Επακόλουθα της εκστρατείας

Μετά τη μάχη, οι Συρακούσιοι συγκέντρωσαν όσο το δυνατόν περισσότερους αιχμαλώτους, τους οποίους έστειλαν στα λατομεία. Από την άλλη, ο Δημοσθένης και ο Νικίας εκτελέστηκαν, παρά τις αντιρρήσεις του Γύλιππου που ήθελε να μεταφέρει τους δύο στρατηγούς στη Σπάρτη. Ο Θουκυδίδης παρατηρεί πως ο Γύλιππος ήθελε έτσι να αυξήσει το γόητρο του, καθώς ο Δημοσθένης ήταν ο χειρότερος εχθρός της Σπάρτης μετά τη μάχη στην Πύλο και στη Σφακτηρία, ενώ ο Νικίας είχε κερδίσει την εύνοια των Λακεδαιμονίων για την απόλυση των αιχμαλώτων της μάχης αυτής και της ειρήνης που πρότεινε²⁸⁰. Ωστόσο, οι Συρακούσιοι και οι Κορίνθιοι εξέφρασαν φόβους πως οι δύο αιχμάλωτοι θα εξαγόραζαν την ελευθερία τους και θα προκαλούσαν περισσότερα προβλήματα στο μέλλον. Στην περιγραφή των γεγονότων, ο Θουκυδίδης εκφράζει λύπη για τον θάνατο του Νικία, τον οποίο θεωρούσε άνθρωπο του καθήκοντος και δηλώνει πως δεν άξιζε τέτοιο τέλος²⁸¹. Όσον αφορά τους αιχμαλώτους, οι Συρακούσιοι τους είχαν κακομεταχειριστεί στην αρχή, δίνοντάς τους ελάχιστη ποσότητα ψωμιού και νερού και τοποθετώντας τους σε στενούς και βαθείς λάκκους, αυξάνοντας έτσι τις ασθένειες, ενώ τους νεκρούς τους τοποθετούσαν τον ένα πάνω στο άλλο, προκαλώντας τρομερή δυσσομία. Μετά, οι Συρακούσιοι πούλησαν αρκετούς αιχμαλώτους ως δούλους, με εξαίρεση τους Αθηναίους και τους Έλληνες της Σικελίας και της Ιταλίας. Ο ακριβής αριθμός των αιχμαλώτων είναι άγνωστος, ωστόσο, ο Θουκυδίδης υπολογίζει πως δεν ήσαν λιγότεροι των 7.000 ανδρών²⁸². Οι Αθηναίοι, όταν έμαθαν για την καταστροφή στη Σικελία, για αρκετό καιρό δυσπιστούσαν παρά τις αναφορές των στρατιωτών που είχαν γλιτώσει. Όταν, όμως, επιβεβαίωσαν την είδηση, οι Αθηναίοι κινήθηκαν κατά των ρητόρων και των μαντείων: οι Αθηναίοι θεωρούσαν τους ρήτορες υπεύθυνους καθώς τους είχαν ωθήσει να αναλάβουν την εκστρατεία, ενώ οι μάντεις κατηγορήθηκαν για ψευδείς χρησμούς περί νίκης των Αθηναίων. Η πόλη των Αθηνών αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα, καθώς επίσης και έλλειψη νεαρών στρατιωτών.

---

²⁸⁰ Ζουμπουλάκης Κ. (2011), 118.

²⁸¹ Θουκυδίδης, 7.86.

²⁸² Θουκυδίδης, 7.87.

Οι Αθηναίοι ήσαν σίγουροι πως οι Συρακούσιοι και οι Πελοποννήσιοι θα εκμεταλλευτούν την πανωλεθρία τους στη Σικελία και θα επιτεθούν εναντίον της πόλης τους, γι' αυτό και άρχισαν να εξοπλίζουν νέο στόλο²⁸³. Στον αντίποδα, η είδηση της πανωλεθρίας των Αθηναίων στη Σικελία προκάλεσε ενθουσιασμό στους Σπαρτιάτες, οι οποίοι θεώρησαν πως θα μπορούσαν να πετύχουν γρήγορη νίκη και να γίνουν ηγεμόνες της Ελλάδος. Ωστόσο, ο πόλεμος συνεχίστηκε για ακόμα εννέα χρόνια και έληξε μετά την ήττα των Αθηναίων στη ναυμαχία στους Αιγός Ποταμούς και την κατάληψη της πόλης από τους Σπαρτιάτες²⁸⁴.

Το σημείο αυτό, δηλαδή του τέλους της Σικελικής εκστρατείας, είναι το μοναδικό που παρουσιάζει τόσο μεγάλη διαφορά, όχι ως προς την κατάληξη, δηλαδή της εκτέλεσης των Αθηναίων στρατηγών, αλλά ως προς τη δομή για την καταληκτική αυτή απόφαση.

Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, λέει πως όταν οι Αθηναίοι παρέδωσαν τα όπλα κάποιος Διοκλής πρότεινε να θανατώσουν με βασανιστήρια τους στρατηγούς των Αθηναίων, ενώ τους υπόλοιπους να τους ρίξουν όλους στα λατομεία και στη συνέχεια να πουλήσουν ως λάφυρα πολέμου τους συμμάχους των Αθηναίων, ενώ οι Αθηναίοι που θα δούλευαν στη φυλακή να παίρνουν δύο κοτύλες (ποσότητα λιγότερη κι από μερίδα πείνας) κριθαρένιο αλεύρι. Μόλις αναγνώστηκε το ψήφισμα, ο Ερμοκράτης ανέβηκε στο βήμα και επιχείρησε να πείσει τη συνέλευση ότι καλύτερο από τη νίκη είναι να φέρεσαι με ανθρωπιά ως νικητής. Επειδή ο λαός τον αποδοκίμασε και δεν τον άφησε να συνεχίσει το λόγο του, κάποιος Νικόλαος ο οποίος είχε χάσει δύο γιούς, ανέβηκε στο βήμα υποβασταζόμενος από υπηρέτες επειδή ήταν γέρος²⁸⁵. Από δω και πέρα ο Διόδωρος, ενώ πουθενά αλλού δεν το έχει κάνει ούτε καν στους λόγους του Αλκιβιάδη και του Νικία, μας παραθέτει τον λόγο του γέροντα Νικολάου και του Σπαρτιάτη Γυλλίπου. Ο δήμος πιστεύει ότι η πρόταση του Διοκλή θα υποστηριχθεί από το Νικόλαο, όμως αυτός συμφωνεί με τον Ερμοκράτη. Ο Νικόλαος λοιπόν σ' έναν εκτενή λόγο, προβάλλει τα επιχειρήματά του προκειμένου να μην τιμωρηθούν οι

---

²⁸³ Θουκυδίδης, 8.1.

²⁸⁴ Ξενοφών, Ελληνικά, 2. 2.

²⁸⁵ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 19.6.

Αθηναίοι στρατηγοί. Λέει πως έχει πάθει και αυτός από τον πόλεμο μεγάλες συμφορές· έχασε δύο γιους για τη σωτηρία της πατρίδας. Είναι φυσικό να μισεί τους Αθηναίους, όμως αν η απόφαση που θα παρθεί αφορά μόνο τους Αθηναίους είναι εύκολη και είναι η τιμωρία, όμως πέρα από τον οίκτο των ατυχησάντων κρίνεται και το κοινό συμφέρον και η φήμη που θα διαδοθεί για τους Συρακουσίους. Ο λόγος των Αθηναίων έλαβε τιμωρία αντάξια της ανοησίας τους· ενώ δηλαδή ήρθαν με τόσο μεγάλη δύναμη στη Σικελία, έπαθαν μεγάλες συμφορές. Αναφέρεται στους θεούς, λέγοντας πως οι αλαζόνες τιμωρούνται. Να μην πράξουν λοιπόν τίποτε πάνω από τα ανθρώπινα μέτρα. Δεν υπάρχει δόξα όταν σκοτώνεις τον ικέτη σου, δεν έχει δόξα η εκδίκηση. Από τη στιγμή που οι Αθηναίοι παρέδωσαν τα όπλα δείχνοντας εμπιστοσύνη στην ευθυκρισία των Συρακουσών θα ήταν λάθος να διαψευστούν ως προς τη φιλανθρωπία μας, συνεχίζει ο Νικόλαος. Όσοι παραδίδονται το κάνουν ελπίζοντας ότι θα σωθούν. Φέρνοντας μάλιστα το παράδειγμα των Μήδων και την επανάσταση εναντίον των Περσών, αλλά και του Γέλωνος που έγινε ηγεμόνας της Σικελίας, λέει πως εκδικούνται από μίσος όσους τους υποτάσσουν με το φόβο ενώ εκείνους που ασκούν την κυριαρχία τους φιλόπρωτα προσαυξάνουν την ισχύ τους. Η πολιτισμένη συμπεριφορά στις επιτυχίες είναι χαρακτηριστικό της αρετής των πλεονεκτούντων. Μας δίνεται η δυνατότητα να διαδοθεί στα πέρατα της οικουμένης ότι νικήσαμε τους Αθηναίους όχι μόνο με τα όπλα, αλλά και με τη φιλανθρωπία. Αν λειτουργήσουμε έτσι θα θέσουμε τέρμα στις διάφορες. Δείχνοντας αθάνατη εύνοια στους φίλους και θνητή έχθρα στους αντιπάλους, αυξάνονται οι σύμμαχοι και ελαττώνονται οι εχθροί. Γιατί το να δείχνουμε την αιώνια έχθρα στα παιδιά και τα εγγόνια μας δεν είναι ούτε φρόνιμο ούτε ασφαλές, καθώς έρχεται το γύρισμα της τύχης. Αυτοί που μας πολιορκούσαν τώρα έγιναν οι ίδιοι αιχμάλωτοι. Οι πολιτισμένοι δείχνουν έλεος· έτσι πρέπει να κάνουμε και εμείς γιατί μπορεί μία μέρα να βρεθούμε στη θέση τους. Φέρνει μάλιστα και το παράδειγμα της Σφακτηρίας, ότι οι Αθηναίοι απέδωσαν τους αιχμαλώτους στους Σπαρτιάτες²⁸⁶. Το να κάνουμε συμμάχους τους Αθηναίους είναι ότι καλύτερο γιατί μη νομίζετε πως οι Αθηναίοι εξασθένησαν επειδή έπαθαν συμφορές στη Σικελία. Αναφέρει πως μέχρι τώρα φταίχτες είναι μόνο οι

---

²⁸⁶ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 19.7-24.2.

Αθηναίοι, αν όμως παρασπονδήσουν με στους αιχμαλώτους θα ρίξουν το φταίξιμο σ' εκείνους. Άλλωστε αξίζει να σεβαστούμε το κύρος της πόλης των Αθηναίων και τις ευεργεσίες του στην ανθρωπότητα. Την καλλιέργεια της τροφής, την εφεύρεση νόμων, τα ιερά μυστήρια, την παιδεία και το λόγο όλα τα οφείλουμε σε αυτούς.

Μετά από αυτά μίλησε για τον Νικία. Ήταν ο μόνος που διαφώνησε με την εκστρατεία στη Σικελία και συνεχώς φρόντιζε τα συμφέροντα των Συρακουσών. Είναι άδικο γι' αυτόν, ενώ λειτούργησε για τα συμφέροντά μας στην Αθήνα να μην τύχει ανθρώπινης συμπεριφοράς για την εύνοια που έδειξε υπέρ μας αλλά λόγω της υπηρεσίας που προσέφερε στην πατρίδα του να υποστεί αδυσώπητη τιμωρία. Αντιθέτως με τον Αλκιβιάδη, που προκάλεσε τον πόλεμο κατά των Συρακουσών να διαφύγει της τιμωρίας μας και ο φιλόανθρωπος των Αθηναίων να μην αξιωθεί ούτε ανθρώπινης συμπάθειας. Αυτός ο διακεκριμένος άντρας είναι τώρα δεμένος πισθάγκωνα λες και οι τύχη κάνει επίδειξη στη ζωή του. Κλείνοντας αναφέρει πως αυτής της τύχης την εύνοια καλούμαστε εμείς να δεχθούμε, καθώς πρέπει να μη δείξουμε βάρβαρη σκληρότητα σε ανθρώπους ομοεθνείς μας²⁸⁷.

Εντύπωση προκαλεί ο παθιασμένος αυτός λόγος από έναν άσημο γέροντα των Συρακουσών, που μιλάει στη συνέλευση σαν άλλος στρατηγός. Μάλιστα είναι εκπληκτική η φιλανθρωπία και η ανέχεια που δείχνει στους αντιπάλους, ενώ αυτοί πήγαν εκεί με σκοπό να τους κατακτήσουν. Γιατί άραγε ο Διόδωρος ο Σικελιώτης μας δίνει αυτόν το λόγο και μάλιστα από έναν γέροντα που ούτε καν γνωρίζουμε και μάλιστα πλέκει το εγκώμιο των Αθηναίων; Ας σημειωθεί πως ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει καν αυτές τις ομιλίες. Σε αντίθεση με τον Θουκυδίδη, ο Διόδωρος στοχεύει στην περιγραφή της ιστορίας για την καταδίκη των Αθηναίων ομήρων, πράγμα που ο Αθηναίος ιστορικός παραλείπει να μας αναφέρει διεξοδικά. Ίσως ο Διόδωρος να χρησιμοποιεί τις έμμεσες και τις άμεσες ομιλίες για να επισημάνει τη διαφορά μεταξύ αυτών τους. Είναι επίσης μια σπουδαία ευκαιρία για τον Διόδωρο να αναδείξει τις

---

²⁸⁷ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 24.2-27.6.

ικανότητές του στη συζήτηση²⁸⁸. Οι σύγχρονοι αναγνώστες γνωρίζουν ότι οι ιδέες του Νικολάου είχαν καταδικαστεί από την αρχή. Το πεπρωμένο των αιχμαλώτων Αθηναίων είναι *hic et nunc* αναπόφευκτο. Έχει λοιπόν ένα σκοπό: να κάνει το κοινό να σκεφτεί την ευθύνη του²⁸⁹.

Μόλις ο γέροντας τελειώσει, έχοντας κατακτήσει το ακροατήριο όπως μας λέει ο Σικελιώτης, ο Γύλιππος που διατηρούσε αμείωτο το μίσος για τους Αθηναίους, ανέβηκε στο βήμα και πήρε το λόγο. Ξεκινάει απευθυνόμενος στο λαό, αλλά ουσιαστικά απαντώντας στον Νικόλαο, πώς γίνεται ένας άνθρωπος που του σκότωσαν τα παιδιά και του μαύρισαν την ψυχή να λέει ότι πρέπει να λυπηθούμε τους φονιάδες των παιδιών του; Το ίδιο λέει και στους υπόλοιπους που άρχισαν με τα λόγια του να φωνασκούν. Πόσοι από σας αναζητάτε αδελφούς ή συγγενείς και φίλους που χάθηκαν; Συνεχίζει λέγοντας, πώς είναι δυνατόν αυτοί που έπεσαν να το έκαναν για σας και εσείς ούτε εκδίκηση να μην πάρετε από τους χειρότερους εχθρούς σας; Αυτοί στην πόλη τους είχαν ειρήνη που όλος ο κόσμος επαινεί, αλλά την άφησαν για να καταστρέψουν την πόλη σας. Αφού λοιπόν, λέει, διάλεξαν τον πόλεμο εκούσια, ας υποφέρουν και τα δεινά του. Ενώ ήταν η ευτυχέστερη των Ελλήνων δεν άντεξαν την ευτυχία και επιθύμησαν να μοιραστούν με κλήρο τη Σικελία. Αναφέρει χαρακτηριστικά το πως φέρθηκαν οι Αθηναίοι στους Μυτιληναίους ενώ εκείνοι δεν είχαν σκοπό να τους βλάψουν, αυτοί αποφάσισαν να σφάξουν όλους τους κατοίκους της πόλης. Το ίδιο έκαναν και με τους κατοίκους της Μήλου. Τα ίδια λοιπόν θα έκαναν και σ' εσάς αν καταλάμβαναν τις Συρακούσες. Αν διέπραξαν, συνεχίζει, την αδικία με πλήρη επίγνωση, είναι άξιοι τιμωρίας, και αν πάλι κήρυξαν τον πόλεμο χωρίς σοβαρή σκέψη. Στη συνέχεια μιλάει για τον Νικία. Λέει ότι πήρε θέση υπέρ των Συρακουσών και υποστήριξε να μη γίνει πόλεμος. Αυτά όμως τα ακούσαμε, ενώ όσα έκανε εδώ τα είδαμε με τα μάτια μας: ήταν αρχηγός του εκστρατευτικού σώματος. Τους λέει ρητά πως αν απαλλάξουν τους αιχμαλώτους και συνάψουν φιλία θα προδώσουν τους συμμάχους τους και τους Λακεδαιμονίους που πήγαν εκεί να

---

²⁸⁸ Horváth L. - Hajdú A. (2014), 32.

²⁸⁹ ό.π.

τους βοηθήσουν. Κλείνοντας τους εξορκίζει στο όνομα των θεών να μην τους χαρίσουν τη ζωή²⁹⁰.

Ο Διόδωρος μας αναφέρει ότι μετά την αγόρευση του Λάκωνα, άλλαξε γνώμη το πλήθος και επικύρωσε την πρόταση του Διοκλή. Έτσι οι στρατηγοί και οι σύμμαχοι εκτελέστηκαν αμέσως και οι Αθηναίοι στάλθηκαν στα λατομεία, απ' όπου εκείνοι που είχαν ανώτερη παιδεία, σώθηκαν από του νεώτερους που τους έκαναν ανάρπαστους, ενώ όλοι σχεδόν οι υπόλοιποι βρήκαν οικτρό θάνατο από τις κακουχίες μέσα στα δεσμοτήρια²⁹¹.

Ο λόγος του Γυλίππου που είναι ιδιαίτερα εχθρικός προς τους Αθηναίους, γεγονός που αν μας έκανε να σκεπτόμαστε ότι ο λόγος του Νικολάου ήταν πλαστός, τότε με αυτόν του Γυλίππου είμαστε σχεδόν βέβαιοι. Ο Θουκυδίδης μάς λέει οι άλλοι Συρακούσιοι εκτέλεσαν το Νικία, παρά τις αντιρρήσεις του Γυλίππου και πως ο Νικίας όταν παραδόθηκε, το έκανε στο Γύλιππο, γιατί μόνο εκείνον εμπιστευόταν. Δεν έχει λοιπόν καμία συνάφεια αυτός ο λόγος του Γυλίππου, με την εκτίμηση που έτρεφε στο πρόσωπο του Νικία.

Είναι πιθανό ότι ένα ιστορικός έγραψε και τις δύο ομιλίες. Ωστόσο, δεν υπάρχει συναίνεση σχετικά με την πηγή· ο Διόδωρος χρησιμοποίησε αυτές τις ομιλίες. Είναι επίσης αμφίβολο σε ποιο βαθμό διατηρεί ο Διόδωρος την αρχική μορφή των ομιλιών και από που τις δανείστηκε²⁹².

---

²⁹⁰ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 28.2-32.6.

²⁹¹ Διόδωρος Σικελιώτης, ΙΓ', 33.1.

²⁹² Horváth L. - Hajdú A. (2014), 33.

ιη) Επίλογος

Η Σικελική εκστρατεία, η οποία ξεκίνησε το 415 π.Χ και ολοκληρώθηκε το καλοκαίρι του 413 π.Χ, εντάσσεται στα πλαίσια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Στόχος της εκστρατείας ήταν η κατάλυση της ηγεμονίας των Συρακουσών στη Σικελία, την οποία οι Αθηναίοι ήθελαν να καταστήσουν ορμητήριο κατά των ελληνικών πόλεων της Κάτω Ιταλίας. Παρά τη μεγάλη εκστρατευτική δύναμη, καθώς και τις ενισχύσεις που έλαβαν κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους υπέστησαν καταστροφική ήττα από τα στρατεύματα των Συρακουσίων και των συμμάχων τους. Κύριος λόγος της αποτυχίας ήταν η προδοσία του Αλκιβιάδη, ο οποίος έπεισε τους Σπαρτιάτες να στείλουν τον Γύλιππο να ηγηθεί των Συρακουσίων. Ο Γύλιππος κατάφερε να συγκεντρώσει μεγάλο στράτευμα και πέτυχε σημαντικές νίκες στη ξηρά και στη θάλασσα, αναγκάζοντας τους Αθηναίους να παραδοθούν. Η εκστρατεία στη Σικελία υπήρξε η σημαντικότερη απ' όλες τις ελληνικές πολεμικές επιχειρήσεις του Πελοποννησιακού Πολέμου και απέφερε δόξα στους νικητές, ενώ οι ηττημένοι υπέστησαν ολοκληρωτική πανωλεθρία.

Η παρούσα εργασία περιλαμβάνει τα γεγονότα της εκστρατείας στη Σικελία, τα πολιτικά και φυσικά τα πολεμικά. Το κύριο μέρος της αποτελείται από τον Θουκυδίδη, όπως αυτός δηλαδή κατέγραψε τα εν τη Σικελία γενόμενα, σε αντιπαραβολή με την καταγραφή του Διόδωρου του Σικελιώτη. Δηλαδή, που ομοιάζουν ή που διαφέρουν οι περιγραφές τους, που παραλείπονται ή προστίθενται στοιχεία. Αναγιγνώσκοντας και συγκρίνοντας τους δύο ιστορικούς, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι τα όσα μας λέει ο Διόδωρος αποτελούν μια, τρόπον τινά, περίληψη των όσων μας έχει πει τόσο αναλυτικά ο Θουκυδίδης. Ο Σικελιώτης αφιερώνει τριάντα τρεις μόνο παραγράφους για τη σικελική εκστρατεία και ο Θουκυδίδης δύο ολόκληρα βιβλία. Σε πολλά σημεία, όπως στην προετοιμασία της εκστρατείας, αλλά και στις μάχες, οι αναφορές του είναι πολύ επιδερμικές. Αντίθετα ο Θουκυδίδης αναλύει τα βαθύτερα αίτια και προσπαθεί να φέρνει πάντοτε στο φως την αλήθεια. Για παράδειγμα ευθύς εξ αρχής ο Διόδωρος μας λέει πως οι Αθηναίοι είχαν αποφασίσει πόλεμο εναντίον των Συρακουσίων και συγκεντρώνοντας χρήματα και

πλοία, προετοίμαζαν την εκστρατεία με μεγάλο ζήλο. Αντιθέτως ο Θουκυδίδης, λέει πως οι Αθηναίοι ετοίμαζαν την εκστρατεία ανταποκρινόμενοι στο κάλεσμα της σικελικής πόλης Έγεστας. Βέβαια, αναφέρει σαφώς πως επρόκειτο για πρόφαση, όμως ο Διόδωρος δείχνει να την αγνοεί. Επίσης, κάνει μόνο μια απλή αναφορά στις Ερμοκοπίδες και στο γεγονός ότι ο κατήγορος του Αλκιβιάδη απεδείχθη συκοφάντης. Ενώ η περιγραφή του για την αναχώρηση των αθηναϊκών πλοίων είναι δυσαναλόγως μεγάλη, με την μικρή του αφήγηση για την εκστρατεία, δεν κάνει καμία αναφορά στο λόγο του Νικία και του Αλκιβιάδη πριν την εκστρατεία. Επιπλέον, παραλείπει τον πρώτο χειμώνα στη Σικελία και κάνει μόνο μια μικρή αναφορά στην ήττα των Συρακουσίων κατά την πολιορκία τους. Στη συνέχεια, όταν ο Γύλιππος φτάνει στις Συρακούσες και γίνεται η πρώτη μάχη, ο Διόδωρος μάς λέει πως οι Αθηναίοι νίκησαν στη στεριά, ενώ ο Θουκυδίδης ότι οι Αθηναίοι υπέστησαν την πρώτη τους σημαντική ήττα. Όσον αφορά στη μάχη των Επιπολών, παρατηρούνται πολλές ελλείψεις, καθώς αφιερώνει μισή μόνο παράγραφο για την πολιορκία τους. Οι μόνες πληροφορίες είναι οι εξής: επειδή η έφοδος έγινε απροσδόκητα κυρίευσαν μερικά φρούρια και πέρασαν μέσα από το περιτείχισμα της Επιπολής. Όταν οι Συρακούσιοι πήγαν στο σημείο και έσπευσε και ο Ερμοκράτης με τους επίλεκτους, οι Αθηναίοι απωθήθηκαν και καθώς ήταν νύχτα και δε γνώριζαν το μέρος, διασκορπίστηκαν από δω κι από κει. Οι Συρακούσιοι και οι σύμμαχοί τους τους καταδίωξαν και σκότωσαν δύομισι χιλιάδες στρατιώτες, τραυμάτισαν πολλούς και αποκόμισαν πλήθος όπλων. Μετά τη μάχη οι Συρακούσιοι έστειλαν το στρατηγό τους, Σικανό, με δώδεκα τριήρεις στις υπόλοιπες πόλεις για να αναγγείλει τη νίκη στους συμμάχους και να ζητήσει βοήθεια. Πόλυ μικρή η αναφορά του, για μια τόσο μεγάλη μάχη και ελλιπής παράλληλα. Το μοναδικό σημείο που ο Διόδωρος, αφιερώνει αρκετή από την περιγραφή του, είναι η ναυμαχία των Αθηναίων με τους Συρακουσίους. Εκεί η περιγραφή του, συμπίπτει με αυτή του Θουκυδίδη, με μικρές ασήμαντες διαφορές. Μια μισή παράγραφο μόνο, αφιερώνει για την υποχώρηση και την αναχώρηση των Αθηναίων, παρόλο που προηγουμένως στη ναυμαχία αφιέρωσε ένα σχετικά μεγάλο μέρος του έργου του. Αναφέρει μάλιστα πως στον Ασσίναρο ποταμό οι Συρακούσιοι σκότωσαν δέκα οκτώ χιλιάδες Αθηναίους στρατιώτες, αριθμό που δεν μας λέει ο Θουκυδίδης, παρά μόνον ότι σκότωσαν μεγάλο αριθμό στρατιωτών και συνέλαβαν αρκετούς σκλάβους, όπως

έχει ήδη επισημανθεί. Το μοναδικό σημείο που παρουσιάζει μεγάλη διαφορά με τον Θουκυδίδη, είναι στο τέλος όταν οι Συρακούσιοι επρόκειτο να λάβουν την απόφασή τους σχετικά με την τύχη των Αθηναίων στρατηγών και αιχμαλώτων. Ο Διόδωρος, ενώ πουθενά αλλού δεν το έχει κάνει ούτε καν στους λόγους του Αλκιβιάδη και του Νικία, μας παραθέτει αυτούσιους τους λόγους του γέροντα Νικολάου και του Σπαρτιάτη Γυλίππου. Ο λόγος του Γυλίππου που μας δίνει ο Διόδωρος, είναι ιδιαίτερα εχθρικός προς τους Αθηναίους, γεγονός που αν μας έκανε να σκεπτόμαστε ότι ο λόγος του Νικολάου ήταν πλαστός, τότε με αυτόν του Γυλίππου είμαστε σχεδόν βέβαιοι. Ο Θουκυδίδης μάς λέει ότι οι άλλοι Συρακούσιοι εκτέλεσαν το Νικία, παρά τις αντιρρήσεις του Γυλίππου και πως ο Νικίας όταν παραδόθηκε, το έκανε στο Γυλίππο, γιατί μόνο εκείνον εμπιστευόταν. Δεν έχει λοιπόν καμία συνάφεια αυτός ο λόγος του Γυλίππου, με την εκτίμηση που έτρεφε στο πρόσωπο του Νικία. Αυτό και μόνο, με οδηγεί στη σκέψη ότι αυτός ο λόγος και αντίλογος μεταξύ Νικολάου και Γυλίππου, είναι πλαστός.

Συνελόντι ειπείν, όσο σύντομη και ελλιπής και να είναι η αφήγηση του Διοδώρου, μας δίνει μια διαφορετική, σε πολλά σημεία, εκδοχή των γεγονότων της σικελικής εκστρατείας και παράλληλα εμπλουτίζει τις πηγές μας για εκείνη την εποχή, χωρίς ωστόσο να μπορεί να ανταγωνιστεί αυτήν του ογκόλιθου της ιστορίας, Θουκυδίδη. Τέλος, η Σικελική Εκστρατεία, όπως άλλωστε τονίζει ο Θουκυδίδης, υπήρξε από πολλές απόψεις το σημαντικότερο γεγονός του Πελοποννησιακού Πολέμου, καθώς η νίκη της μιας πλευράς και η ήττα της άλλης ήταν συντριπτικές και απόλυτες. Η Αθήνα, η οποία είχε αποστείλει με κατακτητικούς σκοπούς μια τεράστια δύναμη στο μακρινό νησί της Σικελίας, δεν θα ξανάβλεπε ποτέ εκείνα τα πλοία και τους άνδρες και, πλέον, με όσες δυνάμεις της είχαν απομείνει, με το ηθικό καταρρακωμένο και το ταμείο σχεδόν άδειο, θα αναγκαζόταν να πολεμήσει ξανά, αυτή τη φορά όχι για τη δόξα, αλλά για την ίδια της την επιβίωση.

Βιβλιογραφία

- Adkins A.W.H. (1975), *The arete of Nicias. Thuc. 7. 86*, G R B S XVI.
- Ambaglio D. (2006), *Diodoro Siculo tra storia locale e storia indigena*, in: Micciche C., Modeo S., Santagti L., Palermo.
- Brunt P.A., “*Thucydides and Alcibiades*”, *Revue des Etudes Grecques* LXV, 1952.
- Clough A.H. (1870), *Gylippus*, επιμ. William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, London.
- Farrington, Benjamin. 1937. *Diodorus Siculus: Universal historian*. Swansea, UK: Univ. of Wales Press.
- Fields N. (2011), *Η Σικελική Εκστρατεία*, μτφρ. Αστρινάκη Α., επιμ. Βλαχοδήμου Α., Βατσίτσης Ν., Γιαννουζή Μ., εκδ. ΤΕΣΣΕΡΑ ΠΙ (4π).
- Fine J., (1985), *The Ancient Greeks*, Harvard University Press.
- Finley, J.H. (2004), *Θουκυδίδης*, μτφρ. Τ. Κουκουλιός, εκδ. Παπαδήμα.

- Gomme, A.W., - Andrewes, A., - Dover, K.J., (1969-1981), *A Historical Commentary on Thucydides*, vol. IV, Clarendon Press Oxford.

- Hau L.I., Meeus A., Sheridan B. (2018), *Diodorus of Sicily: Historiographical Theory and Practice in the Bibliotheca*, Peeters, Leuven – Paris – Bristol, CT.

- Horváth L., Hajdú A. (2014), *Investigatio Fontium, Griechische und lateinische Quellen mit Erläuterungen Beiträge der Tagung Klassisches Altertum - Byzanz - Humanismus der XI. Ungarischen Konferenz für Altertumswissenschaft*, Eötvös-József-Collegium, Budapest.

- Herman B. (1991), *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Μτφρ. Γαβρίλης Α., εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ.

- Hornblower S. (1991-1996), *A commentary on Thucydides*, vol. III, Oxford University Press.

- Kagan D. (1969), *The Outbreak of the Peloponnesian War*, Ithaca / Cornell University Press.

- Kagan D. (1974), *“The Archidamian War”*, Ithaca / Cornell University Press.

- Kagan D. (1991), *The peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, Ithaca / Cornell University Press.

- Kallet L. (2001), *Money and the Corrosion of Power in Thucydides: The Sicilian Expedition and its Aftermath*, Berkeley.

- Kern P.B. (1999), *Ancient Siege Warfare*, Indiana University Press.

- Kunz, M.(1935), *Zur Beurteilung der Proömien in Diodors historischer Bibliothek*, Zürich.

- Lesky, A. (2006), *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Τσοπανάκης Α. Γ., Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.

- McGregor M.F. (1965), *‘The genius of Alcibiades’*, Phoenix XIX.

- Montanari F. (2010), *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας. Από τον 8^ο αι. π.Χ. έως τον 6^ο αι. μ.Χ.*, μτφρ. Κουτράκης Σ., Κουκουζίκα Δ, Σιββά Κ., University Studio Press.

- Mosse, C. Schnapp-Gourbeillon, A. 2012: *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2.000-31 π.Χ)*, μτφρ. Λ. Στεφάνου, εκδ. Παπαδήμα.

- Niedzielski B. (2017), *The Complex Depiction of Nicias in Thucydides*, UCLA Historical Journal, Los Angeles.

- Rhodes P.J. (2010), *A history of the classical Greek World*, Wiley – BlackWell.

- Romilly J. de (1995), *ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ Ή ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΦΙΛΟΔΟΞΙΑΣ*.
μτφρ. Αθανασίου Μ., Μηλιαρέση Κ., εκδ. Το Άστυ.

- Romilly, J. de, (2004): *Ο Θουκυδίδης και ο Αθηναϊκός Ιμπεριαλισμός. Η σκέψη του ιστορικού και η γένεση του έργου*, μτφρ. Λ. Στεφάνου, εκδ. Παπαδήμα.

- Said S., Tredre M., Boulluec A. (2001), *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*,
μτφ. Γ. Ξανθάκη – Καραμάνου, Δ. Τσιλιβερδης, Β. Πόθου, Τόμος Ι, Β΄
Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

- Ulrich W. (1976), *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, μτφρ. Ι. Τουλουμάνου, εκδ.
Παπαζήση, Αθήνα.

- Vlachos A. (1974), ‘*Thucydides’ Bias*’, Estia in Greek.

- Ευσταθίου Α., Πυλαρινός Θ. (2009), *Διοδώρου Σικελιώτη Ιστορική
Βιβλιοθήκη, Βιβλίο 16*, Εισαγωγή και Υπόμνημα από Αθαν. Ευσταθίου, μτφρ.
Πυλαρινός Θ., Κέρκυρα.

- Ζουμπουλάκης Κ. (2011), *Πελοποννησιακός Πόλεμος, Ο πρώτος “Εμφύλιος”
των Ελλήνων*, Συλλογικός τόμος, Ελευθεροτυπία.

- Κωνσταντινόπουλος, Β., (2013), *Αρχαία Ελληνική Ιστοριογραφία. Συγκριτική
προσέγγιση των τριών ιστορικών της Κλασικής περιόδου*, εκδ. Ι. Σιδέρης.

- Κωνσταντινόπουλος, Β.Λ. Πανομήτρος, Δ.Κ., 2010: *Το Ύφος του Αρχαίου Ελληνικού Πεζού Λόγου*, εκδ. Παπαζήση.

- Λεπενιώτη Μ. (2004), *ΝΙΚΙΑΣ: ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ, ΚΟΝΩΝ: ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ*, εκδ. ΒΟΛΟΝΑΚΗ.

- Μαρουλάκη Μ., (2011), ‘ *Η Σικελική Εκστρατεία στον Πελοποννησιακό Πόλεμο* ’, Ε – Ιστορικά Ιανουαρίου.

- Πελεκίδης Χ., Ράμου – Χαψιάδη Α. (1972), *Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Αθηνών, τομ. Γ1.

- Σκουτερόπουλος Ν. (2011), *Θουκυδίδη Ιστορία*, εκδ. ΠΟΛΙΣ.

- Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (1998), Διόδωρος Σικελιώτης Βιβλιοθήκης Ιστορικής, Βιβλίο 13, εκδ. Κάκτος.

- Φιλολογική ομάδα Κάκτου, (1992): *Θουκυδίδης*, μτφρ. Γεωργοπαπαδάκος Α., Κάκτος.